ئابووری هەرێمی کوردستانی عیراق
لێکۆڵینەوەیەکی ئابووری یە لەسەرهەرێمی کوردستانی باشوور

خەسرەو پیربال

کوردستان ٢٠٠٢

ئێستا کاتی ئاوەدانکردنەوەی کوردستانە

www.kurdistannet.org

" ئـەی مــیللەتی کــورد: ئێســتا کـات و دەمــی کارکــردنە, کــاتی ئاوەدانکـــردنەوەی کوردســـتان و دامـــەزراندنی پیشەســـازی و دروســتکردنی هونــەرە, بــەم شــێوەیە, ئێمە دەتوانین خزمەتی میللەتی خۆمان بکەین و , ژیان لە وڵاتی خۆماندا خۆش بکەین."

بارزانی نەمر

لە ١ی تەمووزی ١٩٧٠

- کتێب: ئابووری هەرێمی کوردستانی عێراق
- لێکۆڵینەوەیەکی ئابووری یە لەسەر هەرێمی کوردستانی باشوور

www.kurdistannet.org

- نووسەر : خەسرەو پیربالْ
- چـــاپی یەکـــەم: کوردســـــتان- هەولـــێر ٢٠٠٢ , ژمـــارەی سپاردن: ٥٢١ وەزارەتی ڕۆشنبیری کوردستان
- چاپی دووهەم: ماڵپەڕی کوردستان نێت- ٢٠٠٢

www.kurdistannet.org

پێشکەشە بە فەرەنسۆ هەریری و سەرجەم شەهیدانی کوردو کوردستان,

پێشەکی :

(لە لایان خاتوو پرۆفیسۆر کارۆڵ ئۆلریێ نووسراوە)

لـە ماوەیی دە ساڵی ڕابردوودا حکومەتی هەرێمی کوردستان, هەوڵ و توانایەکی زۆری بە کارهێناوە بۆ وەدی هێنانی کۆمەڵگایەکی شارستانی یەکگرتووی بەختەوەر , وە دامەزراندنی بنکەکانی دیموکراسی, وە ئەمەش بۆ یەکەم جارە لە مێژووی عێراقدا.

ئـەم گۆڕانکاریانـەش کـە لـە بوارەکانی دیموکراسی و ئابووری و داراییدا لە کوردستانی عێراقدا ڕوویداوە, لە ماوەیەکی زۆر کورتدا هاتە ئەنجام و بەرهەم, بە بەراورد کردن لەگەڵ مێژووی دوورو درێژی فەرمانڕەوایی حکومەتی عێراق.
بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا, کـە ئـەو گۆڕانکاریانـە زۆر پوخـتە و کاریگـەربوون, لـە ماوەیـەکی زۆر زوو هاتـە دی بـەڵام, کارامـە و بەرهەمـەکانی زۆر سروشـتی بـوون, کە هەروەك خەڵکی کوردستانی عێراق, بیانەوێ ئەم دە ساڵەی پاش ڕاپەڕینیان تەرخانکردوە بۆ چەسپاندنی توانا و لێهاتویی خۆیان, بۆ هەموو هاووڵاتیانی عێراق و خەڵکی دەور و بەرو ناوچەکە و جیهان.

بـواری نائاسـایی ناوچـەکە و کۆمـەڵگای جـیهانی, ئاسـتەنگەکانی سانسـۆر کـردنی سەربەسـتی و مافەکانی ، هەڕەشەو گوڕەشەی مەترسـی بـەردەوام و یاسـا بـەزاندن و سەرپێچـیکردنی ، هـەموو ئەوانە بەربەستێکی کاریگەر بوون دژ بە یەکەم هەڵهێنانی هەنگاو بەرەو دیموکراسیەت و کۆمەڵگایەکی شارستانی و ئابوورییەکی دروست و ڕەوا لە ناوچەکەدا .

بەڕێـز خەسـرەو پیربـاڵ لـە لێکۆڵیـنەوەکەیدا ، بـە ڕاسـتی و ڕاشـکاوی بـەرەو گەشـە سەندنی بوارەکانی : ئابووری ، ڕۆشنبیری و ڕامیاری کوردستانی عیراقی لە ماوەی ئەم دەساڵەی ڕابوردوودا هەر لە ساڵی ١٩٩١ خستۆتە ڕوو .
لێکۆڵیـنەوەکەی, سەرچـاوەیەکی گـرنگە کـەڵك و کاریگەرییەکی چـاکی هەیـە بـۆ یارمـەتی خوێـندکارانی بـیانی ، ڕامـیارمەندان (سیاسەتمەداران) وە هەروەها دەستەو کارمەندانی بازرگانی لێکۆلینەوە
تۆژیـنەوەکەی بەڕێزیان لەبارەی کاریگەری و سوودمەندی پرۆگرامی (نەوت – بەرامبەر خۆراك) ، کە بە پێی بڕیاری نێونەتەوەیی ژمارە ٩٨٦ (UN / SCR/986) هاتە کایەوە لە ناوچەکەدا بە تێرو تەسەلی ڕوونی کردۆتەوە, کارێکی گرنگ و سوودمەندی بە خـەڵکی ناوچـەکە بەخشـیوە هـەروها پێداگرتـنی لەسـەر ئـەوەی ، کە پێویستە لەسەر ئەمەریکاو سەرجەم ئەندامانی ئەنجوومەنی ئاسایشـی نـێو نەتـەوەیی کـاتی ووتووێژ لەبارەی چاکسازی ئەو بەرنامەیە بە تەواوی, پشتگیری تەواوی ئەوە بکەن ، کە پێویستە هـەرێمی کوردسـتانی عـیراق ، بـە بـەردەوامی (١٣٪) ی داهـاتی نـەوتی عـیراق لـە بەرنامـەی سـزا زیـرەکەکان وەر بگـرن و داواو پێداویستییە تایبەتییەکانی نزیکەی (٤) ملیۆن دانیشتوانی هەرێمی ناوبراو زۆر بە هەند وەربگرن و دابینی بکەن .

www.kurdistannet.org

لەبەر ئەوەی ئەنجومەنی ئاسایشی نێو نەتەوەیی ناتوانێ بەغدا مل کەچ بکات ، بۆ جێ بەجێ کردنی بەرنامەی ناوبراو و وای لێ بکات کە پێداویستییەکانی گەلی عیراق لە خۆراك و دەرمان و کالا هەمەجۆرەکان بە شێوەیەکی یەکسان و تەواو بگەیەنێتە سوودمەندەکانی بەرنامەکە ، کەوا لە ژێر دەستیدان ، جا لەبەر ئەوە ئەو ناتوانێ (مەبەستمان حکومەتی عێراقە) ، هیچ چاکسازییەکی باش وەدی بهێنێ بۆ جێ بەجێ کردنی بەرنامەکە لە کوردستاندا .

بۆ وێنە کرێ و مووچەی کاربەدەستان و فەرمانبەر و مووچەخۆری ڕێکخراوی نێو نەتەوەیە بدات بە پێی ئەو ڕاژەی کە لە بڕیاری بەرنامەی ناوبراودا دەستنیشان کراوە، هەروەها ئەو پرۆگرامە پێویستە پاداش و یارمەتییەك و هاندانێکی سەردەمی دابین بکات بۆ مامۆستایانی قوتابخانەکان ، کارمەندانی تەندروستی و هەروەها کارمەندانی کارگوزارییە گشتیەشارستانیەکان لە ناوچەکەدا.

ڕیکخراوەکانی نەتەوەیەکگرتووەکان پێویستە لە کوردستانی عیراقدا ئەو ئەرکانە جێ بەجێ بکەن ، کە لە وڵاتانی تر ئەنجامیانداوە بۆ بووژاندنەوە . ئەوانە پێویستە پشتگیری گەشە سەندنی هەموو کارگوزارییە گشتیەکان و دروستبوونەوەو چاکسازییەکان بکەن ، بە هاوکاری و پشتیوانی و دەست لە ناو دەستی حکومەتی هەرێمی کوردستان .
کاتێ وڵاتە یەکگرتووەکان بیر لە چاکسازی یاساو ڕێسای سزاکان ئەکەنەوە ، پێویستە تایبەتمەندی بارودۆخی هەرێمی کوردستانی عیراق پشت گوێ نەخەن ، چونکە لەوانەیە کوردەکان ڕۆژێ لە ڕۆژان هەودای بواری دیموکراتییەکەیان پەرە پێ بدەن و هەموو ڕووبەری عیراق دابپۆشێت ، لەسایەی سێبەری یاساو ڕژێمی دیموکراسیە تازەکەیاندا.

لە کۆتایی دا دەڵێم :– هەموو ئەو هەوڵ و کۆششانەی ، کە لە دە ساڵی ڕابوردوودا بە ئەنجام گەیشتووە ، هیچ مانایەك نابەخشێ و بێ سوود ئەبێت ، ئەگەر بێت و ناوچەی دژە فڕین نەپارێزرێ و بە بەردەوامی داکۆکی تەواوی لێ نەکرێ ، بە شێوەیەکی ئەوتۆ ، کە ماوەیەکی زۆر دوورو درێژە خەڵکی ئەو ناوچەیە خواستیارو چاوڕوانی ئەو داوایە ئەکەن کە ناوچەی دژە فڕین زیاتر گرنگی لێ بکرێ و فراوانتر بکرێ و بە تەواوی بپارێزرێت .

لێکۆلینەوەکەی بەڕێز خەسرەو پیربال :– تەنیا زانیاری کاریگەرو بە سوود نین ، بەڵکو زانیارییەکانی, جگە لەوەش هاندەرێکی ڕێك و پێکن ، لە گیانی گەشبینی ئایندەو ووزەو وریایی ئەورووژێنێ وەك هەموو لاوێکی کوردی ڕۆشنبیری پێگەیشتووی سەردەمی تازەی نەوەی کورد ، هەوڵی داوە دڵسۆزانە کارگوزاری کۆمەڵگاکەی بکات و بە شێوەیەکی سوودبەخش و زانستیانە. کورتەیەکی لێکۆڵینەوەی باری ئابووری کوردستانی عیراق ، بە ڕاستی پەنجەرەو دەروازەیەکی ڕووناك و پێویست لەسەر ناوچەیەکی زۆر تایبەت ئەکاتەوە، ئەو ناوچەیەی کە نەتەوەی کوردی تێدا ئەژی ، هەرچەندە لە هەموو لایەکەوە ماوەیەکی زۆر لەژێر چەپۆکی

www.kurdistannet.org

سامناکی و کوشتن و برین و پێکداداندا خۆیان ڕاگرتووە و داکۆکی لە مان و نەمانی خۆیان ئەکەن لە ناو جەرگەی ئەو خۆڵەمێشەدا و ئـەو بـارو دۆخـە ناهـەموارەدا ووزەیـەکی ڕۆشـنداری ئـارەزووی فەرمانـرەوایەکی تـەواو دروسـت و تێـنویەکی دیموکراسـیەت و ڕۆشنبیریەکی سەردەم بەرز بۆوە ، نەك هەر بۆ کوردستانی عیراق ، بەڵکو شایانی ئەوە بێت کە لە هەموو عیراقدا پەیڕەو بکرێ.

پرۆفیسۆر : کارۆڵ ئۆلێرێ

٦ی نۆڤەمبەری ٢٠٠١ – زانکۆی ئەمریکی –واشنتۆن

ئەم پیتانەی خوارەوە ئاماژە بەمانای بەرامبەریان ئەکات:-

پ . د ك : پارتی دیموکراتی کوردستان

ح. هـ. ك : حکومەتی هەرێمی کوردستان

ئا. ت : ئاخاوتنی تێگەیشتن

ی. ن. ك : یەکێتی نیشتمانی کوردستان

ئە. ئا : ئەنجومەنی ئاسایش

ن . ب . خ / ٩٨٦ : نەوت بەرامبەر خۆراك / ٩٨٦

ر. ن . ح : ڕێکخراوە نا حکومییەکان

ر. ن : ڕێکخراوی نێو نەتەوەیی (نێو دەوڵەتی)

www.kurdistannet.org

١. **پێشەکی**

1-1- پێشەکی لێکۆڵینەوەکە

ئـەم لێکۆڵینەوە وا داڕێژراوە, کە وەك پەرتووکێکی هێڵی دۆزینەوەی ڕێگای بازرگانی ئاسان بکات بۆ ئەو کەسانەی چاو ئەگێڕن بۆ دۆزینـەوەی ناوچـەکانی بازرگـانی و بەرژەوەندییان لە بازرگانیکردن لەگەڵ کوردستاندا هەیە ، بە تایبەتی ولاّتانی ئەوروپا ، کە زۆر لـە بـارەی کێشـەی کوردسـتانەوە نـازانن و شـارەزانین, بـە تایـبەتی ئـەو گۆڕانکارییانەی, کە لە دوای کۆتایی جەنگی کەنداو پاش ڕاپەرینی بەهاری ساڵی – ١٩٩١ لە ناوچەکەدا هاتنە کایەوە و جێگیر بوون.

دوای جـەنگی ناوبراو لە سەرەوە, کوردەکان ئەزموونێکی دیموکراسییان و وە لە باکووری عیراق حکوومەتێکیان دامەزراند بە ناوی (ح. هـ.ك) حکومەتی هەرێمی کوردستان.

لێکۆڵینـەوەکە بـە کورتە باسێکی کوردستان دەست پێ ئەکا, کە کوردستان یەك ولاّتی یەکگرتوو ، یەك مێژووی ڕابردووی هەیە لە بوارەکانی: ئایین, زمان, پلە و ئاستی دارایی ، منیش, بە تایبەتی لە بواری ئابووری و دارایی کوردستانی عێراق دەکۆڵمەوە.

ئـەم لێکۆڵینەوەیە باسی بواری بازرگانی و ڕێو و ڕەسمەکانی لە کوردستاندا ئەکات هەروەها گرنگی گومرك و ڕێ ڕەو و بنەماکانی.

خـەڵك پێویستە ئەوە بزانن, کە کاتێ هەڵس و کەوت و پەیوەندی لەگەڵ کوردا بە شێوەیەکی گشتی ئەکات, ئەو ڕێباز و ڕێنماییانە , گـرنگی بـۆ باشـتر کـردنی بەڕێوەچـونی کـار و پەیوەندیـەکان بـە شـێوەیەکی باشـتر هەیە, ئەوەش جگە لە هەندێ ڕێباز و ڕێ و ڕەسمی جیا جیای تر, کە پەیوەندی بە کار و باری بازرگانییەوە هەیە .

مـن باسـی ئاسـتی بـاری ئـابووری و دارایـی کوردستانی عیراق ئەکەم لەم دە ساڵەی دواییدا, واتە (١٩٩١– ٢٠٠١) هەروەها دام و دەزگـای بەڕێوەبـردنی کوردسـتان و ئەزموونەکـەی لـە ماوەی فیدرالیەتدا لە باکوری عێراق (کوردستانی عێراق), باسی بڕیاری سزا کـانی ٩٨٦ زۆر بـە وردی, لەگەڵ ووردەکاری تەواوی ئەو ڕێبازەی, کە بڕیاری (نەوت – بەرامبەر خۆراك) ی لەسەر بەڕێوە ئەچێ, کـە لـە کـاتی سـاڵی / ١٩٩٦ باسـی گیروگرفـت و ئاستەنگە کشتیەکان دەکات, تا لە کۆتاییدا ئەگەمە ئەوەی باسی ئەوە بکەم, کە بۆچـی بـازاری کوردسـتانی عـێراق بـە ئاسانی نەکەوتۆتە بەر دەستی بازاڕەکانی ئەوروپا و, ئەو پێشنیارو سەرنج و ڕێنماییانە چین کە ئێمە پێشکەشی بکەین بۆ چاککردنی ئەو بوارەو بەرەو پێش چوونی ولاّتێکی, وەك کوردستانی عێراق لە باروو دۆخی ئێستایدا.

1-2- مەبەست و ئاما نجەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە.

ئـەم لێکۆڵیـنەوە و تـاو و تۆیـەم وا نووسـیوە, کـەوا زانیارییە پێویستەکان لە بارەی ئەزموونی دیموکراسی کوردستانی عێراقێ پتر شـی بکەمـەوە و بـاری ئـابووری کوردسـتان زیاتـر بخەمـە ڕوو, هـەروەها بـواری بەڕێوەبـردنی حکومـەتی هەرێمی کوردستان ڕوون بکەمـەوە جگـە لـەوەش حـەز ئەکـەم کە کاراکردن و کارتێك کردنی بڕیاری / ٩٨٦ لەسەر کوردستانی عێراق شیبکەمەوە, هەروەها گـرنگی و کارتـێکردنی ئـەو بـڕیارە لەسـەر گـەلی کورد بە گشتی و لەسەر باری ئابووری بە تایبەتی, جگە لەوەش باسی کار و باری بازرگانی و پەیوەندیەکان و ڕێنماییەکانیشی ئەکەم.

مەبەسـتی سـەرەتایی ئـەم لێکۆڵیـنەوەیە ئەوەیـە , کـەوا چاو ببڕینە کار و کالاّ گرنگەکان, باری ئابووری کوردستان, ڕێبازێکی زۆر تازە بۆ بەڕێوەبردنی ئیشوکارەکانی دەوڵەتی مۆدێرن لە کوردستانی عێراق,دامەزرێنین.

لـەوەش زیاتـر پـێمان لەسـەر باسـی کێشەکان و ئەگەرەکانی داگرتووە, کەوا پابەندن بەهەناردن و هێنان لە هەرێمەکەدا, هەروەها باسـی ئـەو هۆیانـە بکـەین کـەوا بۆچـی ناتوانین بازرگانی و پەیوەندیەکانمان گەشە پێ بدەین لەگەڵ ولاّتانی دەوروپشت وجیهان , بەتایبەتی ئەوریا و ڕۆژئاوا.

1-3- سنووری لێکۆڵینەوەکە.

www.kurdistannet.org

ئـەم لێکۆڵیـنـەوەم وا دارشـتـووە, کـە باسی بیرۆکەو بیر و بۆچوونەکان بکەم , بۆ کۆمپانیا و سەرمایەدار و ئەو لایەنانەی ئارەزووی بازرگانـیان هەیـە لەگـەڵ کوردسـتاندا, کـە مەبەسـتم , تەنـیا حکومەتی کوردستانی عێراقە (تەماشای نەخشەی کوردستانی عێراق ژمارە (١) بکە)

لـەم لێکۆڵیـنـەوەدا مـن تەنـیا باسـی بارو دۆخی بازرگانی و رێو رەسم و بنەما و چالاکییەکانی هەرێمەکەم کردووە , هەروەها باسی پـرۆژەکانی بازرگـانی حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتانی عێراقیشـم کـردوە, کە لە دوای شەڕی کەنداو و سەرهەڵدانی بەهاری ساڵی / ١٩٩١ وە دامەزرا.

. -4-1رۆژانەی بە بەرنامە کردن

ئەم بەشە تەورییەی لێکۆڵینەوەکەم لە بەشی سەرەوەی لێکۆڵینەوەکەمدا باسکردوە.

زۆربـەی هـەرە گـرنگی زانـیاری جـیا جیاو, بناغەی سەرەکی ئەزموون و تاقیگەری و نووسینی رۆژنامەکان, هەروەها زانیاری زمانە جیاجیاکانی جیهانی وەکو: ئینگلیزی, فەرەنسی و عەرەبی و سەرچاوەکانی کوردستانی عێراقی.

جگە لە وانەی سەرەوە, ئێستا چەندەها لاپەرەی ئینتەرنێتی کوردی لەگەڵ چەندەها لاپەڕەی ئینتەرنێت بە هەموو زمانەکانی, کە گـرنگی بـە کـار و کێشەی کوردەوە دەدەن, لە بەڵگەنامەکانی کورد ئەکۆڵنەوە کردوویانە بەسەرچاوەی زانیاریەکی باشی جیهانی, لـە بوارەکـانی کێشـەی کـورد وەك کێشـەیەکی جـیهانی و, هـەروەها لـە بوارەکانی بازرگانی و ئابووریو رێو و رەسمەکانی و داب و نەریتی, لێرەدا بەشێکی کەمی شێوەی زانیاری وکەلتووری و هەندێ لە تاقیکردنەوە و ئەزمونی تایبەتی کەسایەتی ئەخەمەروو.

خۆشـم هـەندێ زانـیاری بناغەیـیم لەسـەر ئـەو ئەزموونـە هەڵبەستووە, جا چی لە بارەی هەندێ زانیاری, یا باری بازرگانیو هەندێ بابەتی تر.

-5-1کلیلی بیرۆکەی لێکۆڵینەوەکە

چوار کلیلی سەرەکی هەن بۆ ئەم لێکۆڵینەوەیە:-

١. بـڕیاری سـزا نێو دەوڵەتی /٩٨٦ ، ٢- بڕیاری (نەوت – بەرامبەر خۆراك) ، ٣-ڕێ و رەسمی بازرگانی حکومەتی هەرێمی کوردستان ٤- بار و دۆخی ئابووری و دارایی کوردستان.

ئـەو کەسـانەی, کـە ئەیانـەوێ زۆر تـر بزانـنو زیاتـر لـە بارەی هۆکار و هاوکارەکانی بازرگانی کوردستانی عێراق بزانن ، زۆر سوودو کەڵك لەم لێکۆڵینەوەیە وەر ئەگرن.

-6-1پێکهاتەی لێکۆڵینەوەکە

ئـەم لێکۆڵینەوەیە لە بەشێکیدا ، پێشەکیەکی پوختەی لە بارەی پێکهاتەی باری ئابووری کوردستانی عێراق خستۆتە بەردەست و مـن لـەو بەشـەدا ئـەو هۆیانـە شـیدەکەمەوە و روونـیـان ئەکەمـەوە, کە بۆچی ئەم بابەتەم هەڵبژارد و بۆچی ئەم چەشنە ڕێگەیەم هەڵبژاردوە بۆ لێکۆڵینەوەکەم.

دووەم بەشـی لێکۆڵینەوەکەم بریتییە: لە باسی پێشکەش کردنی سەرتای بناغەو رەگەزی کوردوکوردستان و سنووری وڵاتەکەیان, هەروەها باسی سیستەمی رۆشنبیری, زانکۆکان لەوەش زیاتر باسی زمانی کوردی و ئایینی کوردو ئایینەکانی تری وڵاتەکە.

بەشـی سـێهەم لـە لێکۆڵیـنـەوەکەم, پێشەکییەکی باری ئابووری کوردستانی عێراق ، هەروەها چەشنەها ئاسۆی کوردستانی عێراق پێشـکەش ئەکـەم و لـە بـارەی (ح. هـ. ك) و ئەرکـەکانی سـەر شـانی , هـەروەها باسـی گـرنگی نەوت لە بواری داهاتی نەتەوەیی ، ئەخەمـە بـەر دەسـت, پـتر لـەوەش بـواری چالاکییەکانی بازرگانی ، ئەخەمە روو و باسی گرنگی بڕیاری ئەنجومەنی ئاسایش ٩٨٦ (نـەوت – بەرامـبەر خـۆراك), هـەروەها کاریگەریـەکانی لەسـەر گـەلی کـورد, هـەروەها ئەم باسە قووڵ ئەکەمەوە و وورده واتاکانی

www.kurdistannet.org

ئەخەمـە ڕوو ئاشـكراى ئەكـەم, چـۆن كـار ئەكاتـە سـەر كار و چالاكييەكانى گەلى كورد, ئەوەش پيشان ئەدەم كە چۆن حكومەتى كوردسـتان, داهـاتى, پـارەو پوولـەكانى بـڕيارەى نەتـەوە يەكگـرتووەكان بـەكار ئەهێـنىٚ بۆ دروست كردنەوەى ولاَتەكەى و گەشە پـێدانى ناوچـەكە، بە هاريكارى و هەماهەنگى ئاژانس و ڕێكخراوە جۆراو جۆرەكانى نەتەوە يەكگرتووەكان و ڕێكخراوەكانى حكومى و ناحكوميیە بيانييەكان, ئەنجامى دەدەن.

مـن زياتـر هـەولٚ دەدەم بـە درێـژى باسـى چـالاكييەكانى بازرگـانى لەهەرێمەكـە بكەم و ووردى بكەمەوە باسى هەناردن و هێنان و چـالاكييەكانى و كێشـەى گواسـتنەوە و هاتووچۆ ، بەتايبەتى ئەوانەى بەستراوون بە كاروبارى هاتووچۆ و پەيوەنديەكانى دەرەوە, ڕێگا و بان, ئەو بازاڕە بەرفراوانەى لە هەرێمى كوردستانى عێراقدا والآ كراوەتەوە .

كۆتـايى بەشـەكە باسى هەندىٚ ئاستەنگ و گيروگرفت و كێشەى ولاَتەكە ئەكەم و هەندىٚ پێشنيار و ڕێنمايى و پرۆژەو ڕێگاى ئاسان بوون و ئاسانكارى پێشكەش ئەكەم, بە هيواى سوود لىٚ وەرگرتنيان, بە پێى توانا لە بوارى گونجاو و شياوى ئەو بابەتانەدا.

لـە چوارەم بەشى لێكۆڵينەوەكەمدا،باسى بازرگانى كوردستانى عێراق و ڕێو ڕەسم و ڕێنمايى و ئاسانكارىو گيروگرفتەكانى ئەكەم, بـە شـێوەيەكى گشتى وەك پێشەكيەكى ڕوون و ئاشكرا و ڕاشكاوانە و دلّسۆزانە. بازرگانى و هۆكار و هاوكارييەكانى شى ئەكەمەوە باسـى كۆبوونـەوەكانى بوارەكـانى بازرگـانى ئەكەم, ڕاستى و دروستى بە شێوەيەكى ئاسايى و سادەيى پێشكەش ئەكەم, گومرك, پەيوەنديـەكانى بازرگـانى و ڕىٚ و ڕەسمـەكانى, هـەروەها تەكـنەلۆژياى پەيوەنديـەكانى دەرەوە و نـاوەوە لەگـەلٚ پێشـكەوتنى تەكنەلۆژيا لە كوردستانى عێراق.

لـە كۆتـايى ئـەم بەشـە ئامـاژە بـە هەندىٚ پێوەر و كێشانە ئەكەم و, هەندىٚ ڕێگاى چارەسەرى پێش ئەكەم, بۆ بەرەو پێشچوون و بـەردەوام بوونـى پـرۆژەكان و ئـەو ئەركانـەى كە حكومەتى هەرێم خستويەتيە ئەستۆى خۆىو پێويستى سەر شانييەتى بەو پەڕى چالاكى و دلّسۆزيانە بە ئەنجاميان بگەيەنىٚ.

لـە هاوپێچى لێكۆڵينەوەكەم گەلىٚ نەخشە و, ئامارو, بەلّگەنامەى تر و خشتەيەكى زانياريم پێشكەش كردووە هيوادارم سوودبەخش بن

.

<u>**بەشى دووەم:**</u>

كوردستان و نەتەوەى كورد (**سەرەتا و بناغەى ڕەسەنى كورد**)

-1-2**ڕەسەنى كورد**

سـەرەتايى كـورد ئەگەڕێتـەوە بـۆ هۆزەكـانى هيـندو ئەوروپـيەكانكەوا لـەوێوە كۆچـيان كـردوە بـۆ كوردسـتان و لـەوىٚ تـێكەلآوى دانيشـتوانى ناوچـەكە بـوون ، بەهـەموو شـێوەكانى تێكەلآوى ئەوسەردەمەى ژيان. هەرلە كوردستانى ئێستا بوونەتە هاونيشتمانى ئـەو ولآتـە, و ولاتەكـە بەپانـتايى سەرانسـەرى خـۆى بـە نـاوى ئەوانـەوە نـاو نـراوە (كوردســتان – ولاتــى كــوردان) بەپــێى

قۆناغەکانیگەشەسەندن و پێشکەوتنی کوردەکان، بەڵام تائێستا سەرەتایەکی روون دەست نیشان نەکراوە لەبارەی مێژووی کوردو کوردستان بەڵام هەموو مێژوونووسەکان بەتەواوی لەوە دڵنیان کە کورد لە کوردستاندا هەزاران ساڵ لەمەوبەر لەو ناوچەیە بە تەواوی و بە بەردەوامی ژیاون , هەروەها لەو ماوە درێژەدا, زۆر لە گەلانی تر بە شێوەی بەربلاو و پچڕ پچڕ لەگەڵ نەتەوەی کورددا تێکەڵاو بوون وە یا لە چوارچێوەی ئەم نەتەوەی کوردی خۆگرە تواونەتەوە, یاخود هەندێ کەمایەتی تر تا ئێستاش ماون و شان بەشانییەکتر, وەك برا بە خۆشی ژیانیان بەسەر بردوە.

کوردەکان بەهەزارن ساڵ لەمەوبەر لەسەر زەوی باوك و باپیرانی خۆیان ژیاون, کە ئێستا پێی ئەڵێن (کوردستان) ، هەموو میللەتان ئەوە ئەزانن و کەس نیە ئەوە ڕەت بکاتەوە, یا بتوانێ خۆی لێ بدزێتەوە چی لەسەر بواری کەسایەتی, یا لەسەر بواری کۆمەڵ و ڕێکخراو , یا دەوڵەتی, تەنیا چەندرژێمێکی فاشی و هەلەشەو کەللە ڕەق نەبن, کە ئەوانیش داگیرکەرەکانی پارچەکانی کوردستانن, کە بەردەوام بە هەوڵ و کۆششی دوژمنایەتی کورد و تواندنەوە و کوشتن و دەربەدەرکردنی بە هەموو چەکە کۆ کوژە تازە و کۆنەکان و بۆ هەموو هاوپەیمانییەك لەپێشبڕکێدان بۆ چەکداری وڕامیاری لە ناوبردنی کورد و بەردەوامی دەسەڵاتیان و داگیرکردنی کوردستان هەتا سەر, بێگیروگرفت, ئەوانەش باش ئەزانن ڕەوڕەوەی مێژوو, بەرەو پێش ئەچێت و ڕاستییەکان خۆئەسەپێنێ بیانەوێ, یان نا.

ڕەگەز و ڕەسەنی کورد ئەگەڕێتەوە بۆ میدییەکان و ئیمپراتۆریەتی مید, ئەو هۆزەی, کەلە /٢٠٠٠ ساڵ پێش مەسیح, لە ناوەندی ئاسیاوە بەرەو ئێران هاتوون و لە کوردستان, ژیانیان بەسەر بردوە.میدییەکان توانیان ئیمپراتۆریەتێکی گەورە دابمەزرێنن و ئەزموونێکی دیموکراتی بەر فراوان دابهێنن لەو قۆناغە مێژوویە دواکەوتووەی مرۆڤایەتی, ئەو دیموکراسیەتیەی میدییەکان دایان هێنا لەسەر بناغە و بنەمایەکی هەرە ئازاد و سەربەست و خۆ هەڵبژاردنی بە خۆوە گرتبوو لەسەرتایای دنیاشدا بلاوبۆوە بۆ ئاشوری و سۆمەری و بابلی و چەندەها گەلانی دەور و پشت سوودیان لێ وەرگرتووە . هەروەك مێژوونووسانی ئەغریقی و جوولەکەکان و چەندەهای تر باسیان کردووە, لەوانەش باشتر سەرەنجێکی پەرتووکەکەی (دیموکراسیەت لە میدیەکانەوە بۆ واشنتن), کە لە لایەن دوو پرۆفیسۆری ئەمریکی کە هەردووکیان مامۆستای زانکۆی ئەمریکین لە واشنتن, هەردووکیان بە ئاشکرا ئەو ڕاستییانەی پەیوەندییان بەو مێژووەوە هەیەڕوونیان کردۆتەوە, بۆ ئەوەش, پەنایان بردۆتە بەر چەندەها پاشماوەی مێژوویی ئەو کاتە و سەرچاوە گرنگە کۆنەکانی مێژووی چەندەها گەلانی جۆراو جۆر ،بۆ گەیشتن بەڕاستییەکان لە پێناو ڕاستیدا. لەو پەرتووکەدا مێژووی کوردو چۆنیەتی سەلماندنی, کە میدییەکان باو و باپیری کوردەکانی ئیمڕۆن و چۆن دیموکراتیەتیان دامەزراندووە؟ چۆن ڕەگ و بنەماو ڕێنماییەکانی بلاوبۆتەوە تا گەیشتۆتە ئەمەریکا ، ئەم دیموکراسی و شارستانیەتەی ئەمەریکا لەسەر بنەماکانی دامەزراوە, ئەوەش پێویستە بلێین ناوی پەرتووکەکە . (Democray From Meeds to Washinton).

ئەو میدیانە لە ساڵی ٦١٢ پێش زایینی ئیمپراتۆریەتێکی دیموکراسی تازە بابەتیان لەو قۆناغەی مێژوودا دامەزراندووەو بەبەردەوامی لە فراوان بوون دا بووە, تا ئەوکاتەی لە ساڵی (٥٥٠) پێش کەوتووە .

هەروەها پەرتووکی (د. مەکدۆناڵد / ١٩٩٢ — لاپەڕە — ٨٥), ئەڵێ:— کە ئەم نەتەوەی کوردە ناوەکەی وەك لە پێشەوە باسمان کرد وەك هەموو گەلانی سەر زەوی کۆن و ڕەسەن چەند گۆڕانکارییەکی بەسەردا هاتووە , لە چەند قۆناغێکی مێژوویی لە مەوبەر ناوی (کارداکا) بووە و بووەتە (کوڕێك), یا (گورتی) , سۆمەریەکانیش ئاماژەیان بەو گۆڕانکاریانەکردووە, لە ساڵانی (٢٠٠٠) پ.ز. هەروەها مێژوونووسە ئاشوریەکانیش ئاماژەیان بەو زانیارییە گرنگە کردووە, لە پەرتووکی مێژوویی خۆیان لەسەدەی پانزەهەمی پ.ز.(پەرتووکی یاسن ، کە لەساڵی ١٩٨٥ دەرچووە لاپەڕەی / ٣٥) .

لەو لێکۆڵینەوەی سەرەوەدا بۆمان دەرئەکەوێ کە کوردەکان لە کۆمەڵێ تیرەو هۆزی زۆر کۆنن, کە لە گەلە قۆقازییەکانی ناوچەی سەرووی ئەو ناوچەوە هاتوون و لە سنووری ناوچە شاخاوییەکانی کە لەسەر ڕۆخاوەکانی دەریای قەزوینەوە هاتوون لە قۆناغی مێژووی (کارلیك) ەوە دەست پێ ئەکات.

www.kurdistannet.org

ناوەندی سنووری ئەم وولاتە لەسەر هەردوو بەشی زنجیرە چیاکانی زاگرۆس لەنگەر ئەگرێ و هەروەها درێژ ئەبێتەوە بۆ بەشی خوارو و رۆژئاوای زنجیرە چیاکانی ئەنادۆڵ لە کوردستانی تورکیا, هەروەها درێژ ئەبێتەوە بەرەو رۆژهەلأت تا ئەگاتە سنووری زنجیرە چیاکانی عیراق و سووریای ئێستا ئەبرکێ.

2-2-سنووری جوگرافیای کوردستان (ولأتی کوردان)

کوردستان ولأتی کوردانەو ولأتێکی زۆر جوانە و ئەکەوێتە بەشێکی ستراتیجی زۆر گرنگی جیهانەوە, پانتاییەکی زۆر بەرفراوان و بەربلأوی هەیە کە بەرامبەری هێڵی ستوونی (٣٦,٥٠) و (٤٩) کە ئەکەونە سەر هێڵە هاوتەریبەکانی گۆی زەوی هەروەها لە نێوان هێڵی درێژی (٣٠,٥ — ٥ر٤٠) هەر لە کێشوەری ئاسیاوە کەوا پانتایی سنوورێکی بەرفراوان ئەگرێتە خۆی کە نزیکەی (٥٠٠,٠٠٠) کم [٢], کە ئەوەش یەکسانە بەرامبەر رووبەری پانتایی ولأتی ئیسپانیا (بنۆرە نەخشەی ژمارە/٢)

رووبەری ولأتی کوردستان دابەش ئەبێت بەسەر چوار ولأتی داگیرکەری کوردستان, بەم شێوەی خوارەوە:

نەخشەی ژمارە —١ رووبەری پارچەکانی کوردستان :

جوگرافیایی ناوچەکە	رووبەری گشتی هەموو وولأتەکە بە Km^2	رووبەری گشتی کوردستان بەرامبەر رووبەری گشتی کوردستانی مەزن بە رێژەی لە ١٠٠٪	رێژەی ٪ رووبەری کوردستان لە هەریەکێ لەو وولأتانەی کە داگیریان کردوە
کوردستانی باکور (کوردستانی تورکیا)	210.000کم٢	24%	26.9%
کوردستانی رۆژهەلأت (کوردستانی ئێران)	195.000کم٢	39%	11.83%
کوردستانی باشور (کوردستانی عێراق)	83.000	16%	18.86%
کوردستانی رۆژئاوا (کوردستانی سوریا)	15.000	3%	18.10%
کوردستانی مەزن	53.000	100%	

سەرچاوەی (GBSR / ٣٣ لاپەرە /٣٥ / ١٩٩٨) نەخشەی ژمارە (١) رووبەری هەر پارچەیەك لە پارچەکانی کوردستان پیشان ئەدا،هەروەها رێژەی رووبەرەکەی بەرامبەر رووبەری گشتی ئەو وولأتەی داگیری کردووە, لەگەڵ روبەری گشتی هەرچوار پارچەکەی کوردستان کە ناسراوە بە (کوردستانی مەزن, یا کوردستانی گەورە) ئەوەش ئاشکرایە, لەکاتی خۆیدا کوردستانی گەورە پارچە پارچەکراوە, بە خەلأت درا بەو ولأتانەی دراوسێ بۆ پاراستنی مافی بەریتانیا, کە زلهێزی گەورە و بالأ دەستی سەرەتاکانی سەدەی بیستەم بوو. لە روانگەی جوگرافیا, کوردستان لە نێوان سنووری (٣) سێ ئیمپراتۆریەتی کۆن بووە, ئەوانیش ئیمپراتۆریەتی بێزەنتی و ئیمپراتۆریەتی فارس و ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بووە, و هەروەها. داگیرکەرانی رۆژهەلأتی ناوەراست, کە دەوڵەتانی بەریتانیاو فەرەنسا لە سەرەتای سەدەی بیستەم لە جەنگی جیهانی یەکەمدا توانییان سوریا و عیراق لە

www.kurdistannet.org

ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بستێننەوە و ڕزگاریان بکەن, بەڵام کوردستانی گەورە دابەشکرا بە (٥) بەشەوە (بنۆڕە نەخشەی ژمارە/ ٢) (.Bیاسین/ ١٩٩٥ لاپەڕە/ ٤٢)

کوردستانی عیراق لە چوار پارێزگا پێکهاتوە: (هەولێر, دهۆك, سولەیمانی و کەرکوك) هەروەها بەشێك لە پارێزگاکانی دیالە و سەلاحەدین (ناوی ئیستای کراوە بە تکریت)و پارێزگای کوت .

ڕووبەری گشتی نزیکەی (٨٣,٠٠٠کم^2) کە نزیکەی (١٦٪) عیراقەو بە قەدەر ڕووبەری نەمسایە, هەروەها گەورەترە لە ڕووبەری (٢٤ دەوڵەتی ئەوروپی لە نێوان ٢٦ دەوڵەتی یەکێتی ئەوروپا). هەشت ئەوەندەی ڕووبەری لوبنانە, سیانزە ئەوەندەی ڕووبەری فەلەستینە . بنۆڕە لاپەرە / ١١٢ کتێبی چالیان ساڵی / ١٩٧٨.

2-3-جوگرافیای – ڕامیاری

هەر لەکاتی شەڕی جیهانی یەکەمەوە, کوردستانی گەورە دابەشکرا بەسەر (٥) دەوڵەتی خاوەن دەسەلات لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و دەرەوەیدا, ئەوانە بە پێی گەورەیی ڕووبەری کوردستان, کە پێی خەلاتکران ، عیراق ١٨٪ , سوریا ٦٪ , هەروەها یەکیەتی سوڤیەتی کۆن (٢٪) بەپێی زانیاری سەرچاوەی(.B یاسین لاپەڕە ٣٣ ساڵی ١٩٩٩). کوردی ئیران لە ژێر دەستی ڕژێمی ئێرانی و دەسەلات و یاساکانی دابوون بە تەواوی هەرلە ساڵی ١٥١٤ (جەنگی چالدیران). هەر سێ پارچەی تری لە ژێر دەستی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دابوون هەرلە بەرواری ناوبراوەوە تاکو ئەو ئیمپراتۆریەتە ڕوخا لە جەنگی جیهانی یەکەمدا. کوردەکان تەنیا نەتەوە بوون کە کۆمەڵێکی زۆر گەورە بوون لە جیهانی سێهەمدا کە هیچ نوێنەرێکیان لە کۆمەلەی گەلانی یەکگرتوو (عصبە الامم) نەبوو لەگەل ئەوەی زۆرترین دانیشتوانی و جوگرافیای ڕامیاری جیهانی کە بەسێ پەیمانی دەوڵەتی گەورە گەمارۆ درابوو, ئەوانیش عیراق و سوریا لە جیهانی عەرەبی, ناتۆ لە تورکیاوە و لە خوارووی ئاسیاش ناوەندی ئاسیا کە ئەکاتە ئێران و تورکستان, هەروەها تا ئێستاش یەکیەتی سۆڤیەتی کۆن ولآتەکانی قۆقاس, ئەرمینیای ئێستا و ئازر باینجان و جۆرجیا لە ڕاستیدا کوردەکان تاکو سەردەمی شەڕی ساردی نێوان دوجەمسەری ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات خۆیان و ولآتەکەیان هەموو کاتێ وەك سنووری مەیدانی ململانێ و هەڕەشە و تۆقاندن لە لایەن ئەڵمانەکان و هەردوو پەیمانی ناتۆ و وارشۆ بەکارهێندراون.

2-4-دانیشتوانی کوردستان

ژمارەی گشتی دانیشتوانی ناو کوردستانی عێراقی ئێستا, کە لە ژێر دەسەلآتی حکومەتیهەرێمی کوردستانە نزیکەی (٣,٥) سێ ملیۆن و نیوە, هێشتا کە کوردستان بەپێی ڕێژەی دانیشتوانی سیهەم دەوڵەتە لە نێوان ژمارەی (١٩٣) دەوڵەتی خاوەن نوێنەر لە نەتەوە یەکگرتووەکاندا لەسەر گۆی زەوی.

دانیشتوانی کوردستانی عێراق :

خشتەی ژمارە/٢ دانیشتوانی کوردستان

ناوچەی جوغرافی	ژمارەی دانیشتوانی لە ساڵی /١٩٩١ بە ملیۆنەها	ڕێژەی لە سەدای بەرامبەر ژمارە دانیشتوانی گشتی کورد	ڕێژەی لە سەدی دانیشتوانی لە بەراوردکردنی بەرامبەر دانیشتوانی ئەو وولآتەی داگیری کردون
کوردستانی باکوور تورکیا	13.15	44.32%	24%
کوردستانی ڕۆژهەڵات ئێران	9.26	31.21%	18.97%

کوردستانی باشور عێراق	4.76	4.18%	28%
کوردستانی ڕۆژئاوا سوریا	1.24	4.18%	11%
کوردستانی ئەرمینیا, ئازر بێجان – جۆرجیا	0.301	1.01%	11.%
ئازر بێجان ئەنەتولیا	0.385	1.30%	7ر ٪
کوردستانی ناوچەکانی تری	0.500	1.69%	1.03
کوردستانی لبنان	0.075	0.25%	2.59%
کۆی دانیشتوانی کورد	0.29.67	100%	

کۆی دانیشتوانی هەر پارچەیەك لە پارچەکانی کوردستان هەروەها ڕێژەی لەسەدای بە بەراوردی لەگەڵ کوردستانی مەزن و دانیشتوانی ئەو ووڵاتەی بە زۆر پێیەوە بەستراوە .

زۆر لە لێکۆڵەرەوەکان باسی ژمارەی دانیشتوانی کوردستانیان کردوە, بەڵام هەریەکەی ژمارەیەکی جیاوازی داوە, بۆ ئەوەش ئاماژە بە سەرچاوەی :(میهرداد – ئازادی), کە مێژو نوسێکی کوردە, بە پێی هەڵسەنگاندن و مەزندەی ئەو ، کۆی دانیشتوانی پارچەکانی کوردستان, بە پێی ئەم نەخشەی خوارەوەن:–

خشتەی ژمارە/٣

ووڵات	کۆی دانیشتوان ووڵات بە گشتی	کۆی دانیشتوانی کورد	ڕێژەی لە سەدای کورد
تورکیا	65.900.000	19.000.000	28.8%
ئێران	73.900.000	8.400.000	11.3%
عیراق	22.600.000	5.600.000	24.8%
سوریا	17.200.000	1.600.000	9.3%
پارچە بەربلاوەکان	500.000/00	500.000	
کۆی گشتی	181,000	35.100.000	

سەرچاوەی میهراد ئازادی /٢٠٠٠ ناونیشانی:

http//www. kurdish.com/Kurdistan / People demography. htm)

هەروەها ئەبێ ئەوەش بە هەند وەرگرین, کەوا ژمارەیەکی زۆری کورد بە پەرتوبلاوی لە زۆر ووڵاتانی تری گۆی زەوی ئەژین لە هەمووشیان زیاتر لوبنان و بەتایبەتی ووڵاتانی ڕۆژئاوا و ئەوروپا. (جالیات – / ١٩٨٠ لاپەرە / ٤٤)

دانیشتوانی کوردستانی عیراق ئێستاکە نزیکەی (٦،٠٠٠) ملیۆنە, ڕێژەی (١٦٪) دانیشتوانی کوردن لە جیهاندا, هەروەها ٢٨٪ ی دانیشتوانیعیراقن, ئەوەش لەبیر نەکەین کەوا زۆر کەمایەتی تر لە گەڵیاندا ئەژین لە کوردستانی عیراقدا وەکو: تورکمان و ئاشوری و کلدانی و عارەب بە پێی سەرچاوەی: ﴿لاوکراوەی مەکتەبی ناوەندی دیراسات ی پارتی دیموکراتی کوردستان, ژمارە ٣٣) GNRB(ژمارە ٣٣ لاپەرە / ٣٦ساڵی ١٩٩٩)

2-5-ئایینی کورد

www.kurdistannet.org

کوردەکانی سوریا و لوبنان دورزەکان و عەلەویەکان و ئیسماعیلییەکان, هەروەها کەمایەتییە مەسیحیەکان بە پێی مەزهەبە جیاجیاکانیان, زۆربەیان سەر بە کەنیسەی ئارسودۆکسین خۆیان بە جیاواز ئەزانن لەسەر بنەماو پرەنسیپی ئایینی کوردەکان, لەو کاتەوە کە عەرەب کوردستانی داگیر کردوە, لە سەدەکانی ١٧حەفدەهەم (ماکدۆنالد/ پەرتوکی ساڵی ١٩٩٢– لاپەرە –١٣) ئایینی ئیسلامی پێرەو کردوە , بەڵام زۆربەی کوردەکان موسوڵمانن و زۆربەی زۆریشیان سونین (د قاسملو– ١٩٦٥– لاپەرە –٢٤).

کوردەکان ئایینی ئیسلامیان وەرگرتووە لە نێوان سەدەی (١٧–١٩), بەڵام لەوە پێش زەردەشتی بوونە, ئەوان بەو پێیە ئاگریان پەسند کردووە, وەك هێمایەکی پاکی و بێ گەرد ،هەروەها لە کوردستاندا ژمارەیەك لە جولەکەکان وەك پەناهندە لە کوردستاندا ژیاوون, هەر لە کاتی ئیمپراتۆریەتی ئاشوریەکان ئەو برا جولەکانە بە پێی تەوراتی پیرۆز, کە ئەڵێ دەسەڵاتدارانی جولەکەی ئەو دەمە توانیان ڕەزامەندی سەرکردە کوردەکان وەربگرن و ژیانی پڕ ئاشتی و خۆشی بۆ جولەکەکان دابین بکەن, هەتا بەشێوەیەکی تەواو توانیان لە ناوەندی کوردستاندا بلاوببنەوە و جێگیر بن و ئایینی خۆیانی تێدابلاوبکەنەوە بێ هیچ ئاستەنگێك لە لایەن کوردەکانەوە. سەرچاوەی (میهرارد ئازادی لاپەرە / ١٠٠ ساڵی ٢٠٠٠)

لە روانگەی ڕۆشنبیریەوە, ئاینی ئیسلام هەموو دەم هۆکارێکی پاڵپێوەنەرنە بووە بۆ گەشەسەندنی گیانی نەتەوایەتی کوردایەتی, بەڵکە ئاستەنگ و بە هەرڵستکاریش بووە بە زۆری, هەروەها بۆ گەشەسەندنی پێناسەی نەتەوەی کورد, چونکە ئاینی ئیسلام هەتا ئێستاش هەر هەوڵ و کۆششی لە پێناو ئەوەدایە, کە هەموو نەتەوەکان لە ژێر ئاڵای ئیسلام رێکبخاو, پێناسەی نەتەوەیی کپ بکاتەوە, هەر چەندە نەیتوانیوە بەرامبەر تورك و فارس و عەرەبەکان و نەتەوەکانی تری جیهان ئەوە بکات, چونکە بەردەوام ئەوانە, حکومەتێکی سەربەخۆ و, وولاتێکی سنووردایان هەبووە نەیانهێشتووە بە هیچ هۆکار و هامرازێك ئاینی ئیسلام, یا هەر شتێکی تر هێزی نەتەوایەتیان لێ بسێنێت و بێ دەوڵەتیان بکات, تەنیا بۆ کورد نەبێت,هەروەکو ئەشبینین چونکە دەوڵەتەکانی تورکیا و ئێران و عیراق و سوریا, ئیسلام ئایینی ڕەسمی دەوڵەتە(الاسلام هو الدين الرسمی للحکومه) حکومەتەکانیان ئیسلامە, بەڵام ڕێگایان نەداوە بە کورد, کە باسی پێناسەی نەتەوایەتی خۆی بکات, بەڵکە ئەو داگیرکەرانە بە درێژایی فەرمانڕەوایی خۆیان هەوڵیان داوە, کە بە دوو جەمسەر بیتوێننەوە, لە لایەکەوە بە جەمسەری ئیسلامی نزیکی بکەنەوە لە نەتەوەیی خۆیان و لە لایەکی تریش , لەقاڵبی نەتەوایەتی خۆیان(تورك و فارس و عەرەبدا) بیتوێنەوە, ئەوەش بە راستی ڕێرەوی هەموو داگیرکەران بووە لە هەموو سەردەمێکدا, بەرامبەر بەنەتەوەی کورد .

-6-2ڕۆشنبیری – رژێمی پەروەردە:

رژێمی پەروەردەی کوردستان لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە ئاراستە ئەکرێ بە پێی بار و دۆخی رامیاری ولاتەکە لە نێوان دەسەڵاتەکانی وەزارەتی پەروەردەی کوردستانی عیراق و لیژنەی بالای فێرکردن. وەزارەتی پەروەردە بڕیاری تایبەتی گشتی هەموو قۆناغەکانی قوتابخانەکانی سەرەتایی و ناوەندی و دواناوەندی و خوارووی ئاستی زانکۆکان دەر ئەکا و بە ئەنجام ئەگەیەنێ, بەڵام لیژنەی بالای فێرکردن لە کوردستانی عیراقدا بەرپرسیارییەتی فێرکردنی سەرتاپای زانکۆکان و پەیمانگاکانی کوردستان ئەبات بەرێوە و جێ بەجێیان ئەکات.

دابین کردنی هەموو خەرجی وەزارەتی پەروەردە و لیژنەی فێرکردنی بالا بە هەموو مووچەی مامۆستاو بەرێوەبەران و کرێکارانی لە هەموو پلەو پایەکاندا لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە بەبەردەوامی دابین ئەکرێ وە بەرێوە ئەچێ بە هەموو شێوەکانی .

www.kurdistannet.org

قۆناغەکانی خوێندن لە کوردستاندا برێتین لە:– ماوەی دوو ساڵ پێش چوونە قوتابخانەی سەرەتایی کە پێی ئەڵێن قۆناغی باخچەی ساوایان لەوەش بەدووا (٦) شەش ساڵ قوتابخانەی سەرەتایی دەست پێ ئەکا بۆ منداڵی (٥ – ١١) ساڵ , کە ئەو قوتابخانەیە زۆرە ملێیە , واتە قوتابیان لەو تەمەنەدا ناچار ئەکرێن کە بخوێنن تا قۆناغی سەرەتایی ئەبڕن .

(6)ساڵ قوتابخانەی ناوەندی و دواناوەندییە کە ئەو قۆناغە بە پێی ئارەزووی قوتابی خۆیەتی و هیچ زۆرە ملێیی و ناچاری تێدانییە ، قۆناغی دوایی ، کە قۆناغی پەیمانگاو زانکۆکانە بۆ قۆناغی دواناوەندی لە نێوان (٢ – ٦) ساڵە ، جگە لە قوتابخانەکانی دواناوەندی زانیاری و وێژەیی زۆر قوتابخانەی کارگوزاری و پیشەیی هەن ، وەکو :– بازرگانی – پیشەسازی – کشتوکاڵی .... هتد . کە خوێندن لەو قوتابخانانە ماوەکەی سێ ساڵە , پاش. قۆناغی ناوەندی بەو قوتابخانەش ئەوترێ:– قوتابخانەی پیشەیی , کە قوتابی تێدا فێری پیشەیەکی تایبەتی ئەبێ و ئەبێتە کادری مام ناوەندی لە کۆمەڵگای شارستانیەتیدا.

قۆناغی فێرکردنی باڵا کە ماوەکەی بریتیەلە (٢–٦) ساڵ بۆ قوتابیانی تەمەنی (١٨–٢٣) ساڵە, بەڵام قۆناغەکەی تر کە هی قۆناغی پەیمانگاکان ماوەکەی بریتیە لە (٢)ساڵی تەواوی ڕۆژ ژمێری کەوا بڕوانامەی دبلوما, یان (BA)پێ ئەبەخشرێ , یان (BSC)لە بوارەکانی زانست, پزیشکی, ئەندازیاری, ڕۆشنبیری, هونەری ....هتد هەر سێ زانکۆکانی سەلاحەدین, دهۆك و سلێمانی, هەروەها دبلۆمی تایبەتیش یا دبلۆمی باڵاش ئەبەخشن بە قوتابیانیان هەروەها بڕوانامەی ماستەری(B SCو(P.h.D.s) بڕوانامەی پرۆفیسیۆری ئەبەخشن لە بوارەکانی پزیشکی و ڕۆشنبیری و هونەر و پەروەردە و یاسا و بەشە مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتیەکان .... هتد . سەرچاوە (پەروەردە لە کوردستاندا).

سەرچاوە:

http//www.Kdp-ankara.org.tr/ education

خشتەی چوارەم

زانیاری پەروەردەی لە کوردستانی عیراقدا لە ساڵی ١٩٩٨ – ١٩٩٩

پەیمانگای پەروەردەیی	ژمارەی فەرمانبەرانی فێرکردن	ژمارەی قوتابیان	ژمارەی کۆلیج و قوتابخانەکان	ژمارەی بەشەکان
زانکۆی سەلاحەدین	444	7524	12	44
زانکۆی سلێمانی	159	3067	7	18
زانکۆی دهۆك	149	1689	7	16
پەیمانگای تەکنیکی				
پەیمانگای تەکنیکی/ هەولێر	35	1077	1	9
پەیمانگای تەکنیکی/سلێمانی	23	1628	1	8
پەیمانگای تەکنیکی/ دهۆك	56	845	1	5
قوتابخانەکانی دواناوەندی				
هەولێر	2982	42612	146	

www.kurdistannet.org

سلێمانی	2492	52124	182	
دهۆك	1020	27004	97	

سەرچاوەی زانیاریەکانی سەرەوە:(http://members.aol. Com/ Krg site/ edueafion. شوێنی ئینتەرنێتی حکومەتی هەرێمی کوردستان) .

بەشێکیش لە داهاتی بریاری /٩٨٦ (نەوت بەرامبەر خۆراك) بۆ دابینکردنی خەرجی سیستەمی فێرکردن خەرج ئەکرێ بە ئەنجام ئەگا. لە ساڵی ١٩٩٧ تا ئێستا حکومەتی هەرێمی کوردستان (١٦٠) قوتابخانەی دواناوەندی دروست کردووە و هەروەها (٨٥) قوتابخانەی سەرەتایی لە کوردستانی عێراقدا دروست کردووە, هەروەها قوتابیەکان هەموو پێداویستییەکی خوێندنیان بۆ دابین کراوە. لە بواری فێرکردن و خوێندنی باڵا, حکومەتی هەرێمی کوردستانی عیراق پلانێکی ئامادە کردووە بە (٢٥) ملیۆن دۆلاری ئەمریکی, جگە لەپێشەوەچوون و گەشەسەندن و گۆڕانکاریەکی زۆر لە هەرێمەکەدا لە ئارادایە .

سەرچاوە: حکومەتی هەرێمی کوردستان (چالاکییەکانیی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە ساڵی/ ٢٠٠٠) لە بواری ئاوەدانکردنەوە و پەروەردە لاپەرە ٥٧-٥٩) .

پرۆژەی ڕژێمی خوێندنی باڵا

بابەتی لێکۆڵینەوە و تاوتوێ و گفتوگۆی سەرەکی کۆنفراسی ساڵی/ ٢٠٠١ کورد بۆ کۆنفراسی خوێندنی باڵا (٢١ – ٢٣) / ٤ / ٢٠٠١ لە هەولێر بەسترا ,هاوبەشانی کۆنفراس لەهەر سێ پارێزگاکانی کوردستان بە ئامادە بوونی نوێنەری زۆربەی وڵاتە بیانییە پێشکەوتووەکان, پتر لە (٦٠٠) ڕاوێژکاری زانکۆکانی جۆرا و جۆر و چەندان هەوادارانی زانست و شارەزامەندانی ڕامیاری و زانستی هاوبەشییان تێداکرد.

سەرچاوە : ژمارە/ ٥ی ئیمرۆی کوردستان لاپەرە /١ ساڵی /٢٠٠١ (تکایە بنۆرە هاوپێچەکان)

مەبەستی کۆنفراسەکە ئەوە بوو, کە چاکسازی تەواو لە ڕژێمی خوێندنی باڵا دا لە هەرێمەکەدا ئەنجام بدەن ،بە شێوەیەك کە بتوانێ بە فریای پێشکەوتن و گەشەسەندنی کۆمەڵگای کورد بگات .

ماوەی ساڵی خوێندنی ئەکادیمی لە کوردستانی عیراق لە سەرتایی مانگی (١٠) دەست پێ ئەکا تا کۆتایی مانگی (٦) ی هەموو سالێك .

2-7-زمانی کوردی

زمانی کوردی سەر بە زمانەکانی خێزانی هیند و ئەورووپیەکانە بەشێکیشە لە زمانی فارسی, دایەلێکتە سەرەکیەکانی زمانی کوردی دووانن کە زۆر ناودارن ئەوانیش:– دایەلێکتی سەروو (باکور) پێی ئەڵێن کرمانجی ، دایەلێکتی بەشی خوارووش (باشوور) هەیە پێی ئەڵێن:– سۆرانی.

جگە لەوانەش دایەلێکتی بچووکتر هەن ,بە پێی هۆکارەکانی جوگرافیای کوردستان کەمی هاتووچۆ ئاستەنگەکانی تری هاتووچۆ کە بوونەتە هۆی کەمی تێکەڵاوبوونیان , ئەوەش بۆتە هۆی پەیدا بوونیچەندان دایەلێکتی تر. وەك هەورامی, لەکی, لووری, گەرمیانی و شارەزووری , بەڵام بە شێوەیەکی گشتی ئەم دایەلێکتانەی خوارەوە گرنگترین بەشەکانن:–

١. دایەلێکتەکانی باکوور – ڕۆژئاوای باکوور یا کرمانجی.
٢. دایەلێکتەکانی باشوور پێی ئەڵێن کرمانجی باکوور, یاخود سۆرانی.
٣. دایەلێکتەکانی باکووری ڕۆژهەلأت , یا دایەلێکتەکانی سۆرانییەکان ئەوانەش: کرمانشایی و لەکی.

www.kurdistannet.org

دایەلێکتی سۆرانی, تا ئێستا لە نووسیندا دەستێکی بالآی هەیە زۆربەی نووسینەکانی دەوڵەت ودانیشتوان بەو شێوەیەدەنووسرێتەوە و پیتە عەرەبییەکان بەکاردێنن ,زۆربەی نووسینە وێژەیی و ڕۆشنبیرییەکان لە کوردستانی عیراق و ئێران بە سۆرانی نووسراونەتەوە پیتە عەرەبیەکان بەکار ئەهێنن بەڵام لە کوردستانی تورکیا پیتی لاتینی بەکار ئەهێنن , بەڵام سیرلیکی لە بەشەکانی کوردستانی ڕووسیا بەکاردێت (بنۆڕە هاوپێچی ژمارە /٦).

هۆکارەکانی زمان هەموو کاتێ کاریگەرێکی گرنگی هەبووە بۆ نەتەوەی کورد , لەهەموو سەردەمێکداو لە تێکڕای بەشەکانی کوردستان جێگای بایەخدان و خۆشەویستییان بووە , وەك خۆشەویستی خاك و ولآتەکەیان. کوردەکان پشتگیری لەوە ئەکەن کە کورد بە گشتی ڕۆڵێکی زۆر گرنگیان هەبووە لەتێکۆشان و هەوڵدانی بەردەوام بۆ پاراستنی زمانەکەیان, کە یەکێکە لە هۆکارە گرنگەکانی مانەوەی کورد و کوردستان, تا ئەمڕۆ بەرەنگاری هەموو کێشەکانی بە عەرەب کردن , بە تورك کردن و بە فارس کردنێك بۆتەوە. زمانی کوردی هەم هێمایی بوونی کوردە و هەروەها با شترین بەڵگەی جیاوازی بوونی کوردە و ئاشکراو دیارترین بەڵگەی پێناسەی دەست نیشان کردنی پێناسەی گەلە, یا (نەتەوەیی) کوردە. ئەو حکومەتانەی ,کە کورد و کوردستانیان داگیرکردووە , زۆر بە تەواوی ئاگادارن , کە زمانێکی گرنگی هەیەکە هەردەم بەرگری لە مانەوە و پێناسەی کورد و کوردستان ئەکات, هەر لەبەر ئەوەشە ئەو حکومەتانە بە تەواوی قەدەغەی زمانی کوردی ئەکەن , یا هەر دان بە زمانی کوردی و خاوەنەکەی نانێن, یاخود قەدەغەی ئەکەن, یاخود هانی نادەن و پشتگیری ناکەن, تەنیا حکومەتی عیراق لەبەر هەندێ هۆ بەکارهێنانی زمانی کوردی زۆر بە هەند و گرنگ وەر نەگرتووە لە ژیانی ڕۆژانە و خوێندندا. هەر چەندە دەسەڵآتە ڕامیاریەکان داگیر کەرانی کورد و کوردستان بە بەردەوامی, لە پێناو تواندنەوەی زمانی کوردی لە هەموو کاتێکدا ئاستەنگیان بۆ دروست کردوە, بەڵام لەگەڵ ئەو هەموو بەڵآیانە , کورد توانیویەتی زمانێکی هاوبەشی پڕشنگداری هەبێت و پارێزگاری لێ بکات بە هێز و توانایی خۆی..

سەرچاوەی :– (کریبنیۆرك / ١٩٩٢ لاپەڕە ٦٨) .

دابەشبوونی زمانی کوردی بە چەندەها دایەلێکتی جۆرا و جۆر زۆربەی هۆیەکانی ئەگەڕێتەوە بۆ ناتەواوی ڕێگا و بان و هۆکارەکانی هاتووچۆ, بە تایبەتی لە سەدەکانی کۆندا, بەتایبەتی وولآتەکە شاخاوی و پڕ گردو دۆڵە, لەوەش گرینگتر کورد بۆ ماوەیەکی زۆر دوور و درێژ هەوای سەربەستی و ئازادی نەمژیوە و هەر لەژێر چەپۆکی داگیرکەرانی بووە زۆر بێ بەزەیی و نا شارستانیانە ڕەفتارییان دەرحەق کراوە کە بووەتە هۆی لەدەست دانی فەرمان ڕەوایی ولەکیس چوونی یەکیەتی ڕامیاری نیشتمانەکەیان . ئەوەش ئاشکرایە, کە ئەو هۆیانەی باسمانکردن زۆر کاریگەرییەکی گرنگیان هەیە لەسەر ئەگەری یەکگرتنی ڕۆشنبیری هاوبەشی گەلان. هەروەها دابەشکردنی کورد و کوردستان بەسەر دەوڵەتانی تر بە هۆی فەرمانڕەوایی بێ بەزەییانەی ئەوان توانیویانە زمانەکەیان کاریگەریەکی زۆر بکاتە سەر زمانی کوردی هەولیان داوە بیتوێننەوە, کە لە هەمان کاتدا زمانی هاوبەشی کوردیان قەدەغە کردووە و هەموو دەم و بە بەردەوامی سەرکۆنەی کوردیان کردوە و ڕێگاکانی گەشەسەندنیان لێ بنبڕ کردووە و نەیانهێشتووە زمانێکی هاوبەشی بە پێی پێوەرێکی جیهانی دابمەزرێ و خۆی بسەپێنی.

هەرچەندە بە درێژای سەدەکانی ڕابردو هەوڵ و تەقەللایەکی زۆر دراوە لە لایەن تاکە کەسایەتیەکانی کوردە , بۆ دامەزراندن و گەشەسەندنی زمانێکی کوردی هاوبەش بە پێی پێوەرێکی جیهانی , بەڵام بە داخەوە زۆر بە تەواوی سەرکەوتوو نەبوون لەبەر ئەو هۆیانەی باسمان کردن.سەرچاوەی: (مارێن سارلیانین ساڵی / ١٩٩٩ لاپەڕە/ ٨).

کوردەکان زۆر بە شانازییەوە ئەڕواننە زمانەکەیان, کە زمانێکی کۆن و زۆر دەوڵەمەندە, هەرچەندە دوژمنانی زۆر هەوڵیان داوە , کە زمانەکەیان هەرس بکەن و بیتوێننەوە وله ناوی بەرن, بەڵام لەگەڵ هەموو ئاستەنگ و بەڵاو گیرو گرفتە دەستکردەکانی تورك و فارس و عەرەب , زۆر بە هێز و پڕشنگداری و هاوبەش خۆی لەسەر پێ ڕاگرتووە بەسەر بلێندی ماوەتەوە. بەڵام لەگەڵ ئەو هەموو ڕووداوانە, زمانی کوردی وەك سەرچاوەیەکی ڕۆشنبیری دەوڵەمەندی کورد هەرماوە و خۆی پاراستووە و لە هەموو پارچەکانی کوردستاندا لەکار گوزاری نەتەوەی کورد دایە , وێژە و زانیارییەکانی کورد زۆر گرنگ و کاریگەرن و دەستێکی باڵآشیان هەیە لە چیرۆکە ئەفسووناوییەکان, هەر لە دێرین زەمانەوە , تا ئێستاش زۆر بەی زۆری بە ئاسانی ئەتوانین بگەڕێینەوە بۆ ئەفسانە و

www.kurdistannet.org

ڕۆمانـەکانی کـوردی ، چیرۆکی دوور و درێژی کورد لە زۆر بوارەکاندا, بە تایبەتی سەرگوزشتەی خۆگری کورد و زمانەکەی بەرامبەر داگیرکـەرەکانی وەك عـەرەب و تورك و فارس لەسەدەی (١٧) . جگە لەوەش زۆری ئەو چیرۆك و رۆمانە ئەفسانانە بەشێکی زۆریان بـە هۆنـراوەی (شـیعر)ی ڕەوان و پاراو نوسراوون, کە ئێستاش چێژ و پاراوی خۆیان هەرماوە. سەرچاوەی:– (A قاسملو / ١٩٦٥ لاپەڕە / ٢٩).

بەشـــی سێـیـەم

ئـابووری کوردسـتـان

1-3هەرێمی کوردستانی عیراق

مەبەسـتم لـە هـەرێمی کوردسـتانی عـیراق ئەو ناوچەیەیە کە ئەکەوێتە بەشی خوارووی کوردستانی مەزن و بە ڕەزامەندی بەڕیتانیا خراوەتە ژێر دەستی عیراق, هەر لەو کاتەشەوە بە کوردستانی عیراق ناوزەد کراوە بڕوانە : (هاوپێچی ژمارە ١)

هـەرێمی کوردسـتانی عـیراق (٦) پارێـزگای عـیراق ئەگرێتەوە لەوانە:– هەولێر – دهۆك – سلێمانی – کەرکوك – بەشێك پارێزگای دیالـە – نەینەوا (موصـل). بـە هـۆی ئـەوەی ,کـە عـیراق کوێـتی داگـیر کـرد و, هـەروەها لـە ئـەنجامی شـەڕی کەنداو بوەتە هۆی سـەرهەڵدانی کـوردی کوردسـتانی عیراق لە ئاداری / ١٩٩١ هەر لە ئەنجامی ئەو سەرهەڵدانەش بەرەیەکی بەهێز لە لایەن پارتەکانی کوردستانی عیراق دامەزرا, کە ئەو پارتانەی خوارەوەی گرتە خۆ:–

-1پارتی دیموکراتی کوردستانی (پ . د . ك)

-2یەکێتی نیشتمانی کوردستان (ی . ن . ك)

-3حزبی شیوعی عیراقی (ح . ش . ع)

-4پارتی جەماوەری دیموکراتی عیراق (پ . ج . د . ع)

-5حزبی ڕەنجدەرانی کوردستان (ح . ر . ك)

-6حزبی سۆشیالی کوردستان (ح . س . ك)

-7حزبی سۆشیالی کورد (ح س . ك)

-8بزوتنەوەی دیموکراتی ئاشووری (ب . د . ئا)

www.kurdistannet.org

بەشێکی زۆربەی کوردستانی عیراقیان داگیر کردووە و دەسەڵاتێکی باشی دیموکراتیان تێدا دامەزراند. لەمەودوا حکومەتی ناوەندی دەسەڵاتی خۆی لەم هەرێمەدا کێشایەوە بە مەبەستی ووروژاندنی بارودۆخی بێ یاسایی و بێ کارگێڕی وبەڕێوەبەرایەتی لە هەرێمەکەدا دروست بکات , کە بۆشاییەکی رامیاری و نائارامی وا دروست بکات ببێتە هۆی شەڕ و ئاژاوە وپێکدادانی پارتیەکان لە نێوان خۆیاندا و یەکتر بخۆن ولاتەکە وێرانتر بکەن و وایان لێ بکات, کە گەلی کورد بەناچاری هاتنەوەی ڕژێم بخوازێ وخەوی پێوە ببینێ . هەروەها ئەیویست هەموو پەیمانگا و کار گوزاریەکان لەناو بچێت بەلأم بە پێچەوانەوە بەرەی نیشتمانی کوردستان, هەر لە سەرەتاوە دەستپێشخەرییەکی دیموکراتیانەی خستە ئەستۆی خۆیو بەئەنجامی گەیاند, ئەویش هەڵبژاردنێکی ئازادی سەربەخۆ بوو بۆ هەڵبژاردنی دەستەی پەرلەمانی کوردستان بە ئامادە بوونی زۆر لە سیاسەتمەدارانی جیهانی و ئاژانسە مەزنەکانی جیهان و کەسایەتیە گرنگەکانی ناوخۆ و دەرەوەی ولات, جگە لە چەندەها نوێنەری وولاتانی دۆست و پێشکەوتووی جیهانی, بە هاوبەشی هەموو پارت و کۆمەلأنی کوردستان , بەوەش توانی ڕێگا لە ئاواتەکانی حکومەتی ناوەندی بگرێت بۆ هەتا هەتایە. هەروەها حکومەتێکی دیموکراتی لەسەر ئەوبنەمایەی سەرەوە , بە پێی بڕیاری پەرلەمان دروست بکات, ئەو حکومەتەش ئەزموونێکی دیموکراتی زۆر بەهادار بوو, کە بۆ یەکەم جار نەتەوەیی کورد توانی لە ژێر سێبەری پەرلەماندا ڕژێمی فیدرالی بۆ کوردستانی عێراق هەڵبژێرێ و لەوە دواش بیچەسپێنێ , بەمەش بە تەواوی هیوا سێبەریەکانی (سەراب)ی حکومەتی عیراقی پووچەل بکاتەوە، حکومەتی کوردستان پشتی بە ژیانەوە و دروستکردنەوەی ژێر خانی ئابووری و هەولی پاراستنی دەسەلات و یاساو ڕێسای ڕامیاری و کۆمەلأتیەکانی زۆر بە پەرۆشەوە دا , زۆر بە بەردەوامی هەولّ و کۆششێکی بێ سنووری تەرخان کرد بۆ ئەنجامدانی ئەو شێوە کارانە, لەسەر بنەمای دیموکراتی و بڕیارەکانی پەرلەمان و پێداویستییە هەنووکەیی و درێژخایەنی نەوەی کورد و گەلانی کوردستان بە گشتیو بێ جیاوازی, بەم شێوەیەش توانی هەموو ئەو بۆشاییانەی, کە حکومەتی ناوەندی بە کێشانەوەی دەسەلأتی خۆی زەمینە و بارودۆخی دروستی کردبوو, یا بە هیوا بوو کە بۆی دروست بێت پڕی کردەوە زۆر بە شێوەیەکی بلیمەتی و دیموکراسیانە, کەوای کرد ولاتەکە هیچ پێویستی بە حکومەتی ناوەندی نەمێنێ (بنوارە سەرچاوەی : (CBSR, P/ 24) . لەگەل هەندێ ڕوون کردنەوەی نووسەر).

بۆ یەکەم جارلە مێژووی کوردستانی عیراق گەلی کورد هەستی بە بوونی خۆی و دیموکراسیەت کردو هەوای ئازادی هەلمژی و پەرلەمانی دامەزراند و بەشێکی زۆری لە ولاتەکەی ئازاد کرد و لە سالّی ١٩٩٢ دا یەکەم کابینەی وەزاری دامەزراند. ئێستا کابینەی چوارەم دامەزراوە و دەستی بەکارکردوە لە سایەی ئەو کابینەشەوە بواری ڕامیاری و ئابووری و کۆمەلأیەتی گەشاوەتەوە و ورەی هاولأتیان زۆر بەرەو باشتر چووەو گۆڕانکاریەکی زۆر باشی بەرەو باشتری تێدا ڕووی داوە, بە شێوەیەك, کە بە ئەزموونێکی زۆر مەزن لەلایەن ناوەندە ڕامیاری و ڕۆژنامەگەرانی دەرەوە و ناوەوە هەژمێر کراوە.

نەوت و پلەی کاریگەری لە ئاستی ئابوری نەتەوایەتی:-

نەوت ڕۆلێکی زۆر گرنگ و دەگمەن ئەبینێت لە بواری ئابووری کوردستاندا ، هەروەك لە ژیانی ئابووری هەموو ولأتانی بەرهەم هێنەری نەوتا ئەبینێ لە ولأتانی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاستدا. نەوت ئەو کاتە لەو پەڕی تۆپکەی کاریگەری گرنگی دابوو لە باری ئابووری جیهاندا. جگە لەوەش , کوردستان کانگای خەلّووزی بەردینیشە کە زیاتر لە یەك سەرچاوەی ووزە ڕۆل ببینێ یا وەك تەنێك یارمەتی کاری ئامێرەکانی پیشەسازی بدات. سەرچاوەی :- (دکتۆر قاسملو لاپەڕە /١٩٨ لە سالّی ١٩٦٥) .

بە پێی سەرچاوە مێژوویەکانی کوردستان وا دەرئەکەوێ کە (٥٠٠٠) پێنج هەزار سالّ پێش زایینی نەوت لە کوردستاندا دۆزراوەتەوە لە ناوچەکانی کەرکوك, خانەقین و موسل (نەینەوا) سەرچاوەی :- ((CBSR) نەوتی کوردستانی عیراق ژمارە /٣٩ لاپەرە /٤).

www.kurdistannet.org

نەوتی کوردستان لە چوار وولاتی ئەورووپی بەناوبانگ بازار و کریاری هەیە, کە ئەوانەش کریاری گرنگن, ئەوانەش:ـ فەرەنسا ـ ئیتالیا ـ هۆلەندا و ئەڵمانیایە. سەرچاوەی (سامی شەریف لاپەڕە/ ٢ ساڵی / ١٩٧٢) .

کوردستانی عیراق بە شێوەیەکی گشتی گەلێ سەرچاوەی جۆرا و جۆری ووزەی هەیە , لە هەموویان گرنگتر نەوتە, هەرە بەناوبانگترین و دەوڵەمەندترین سەرچاوەکانی نەوتی جیهانی لە کوردستاندایە, ئەویش:ـ ناوچەی کەرکوك ـ بابا گوڕگوڕ, کە لە ١٩٢٧ بۆ یەکەم جار نەوتی لێ دەرهێنراوە. سەرچاوەی:ـ (هاوپێچی ژمارە/ ٢) . ئەو سەرچاوەیەش کەرکوکە کە بە پێنجەمین گرنگترین سەرچاوەی نەوتی جیهانی ئەژمێررێ لە بارەی توانای بەرهەم هێنانەوە. ئەم ناوچەیەش درێژاییەکەی ((٦٠)) میلە لە بەرزاییدایە و پانیەکەی (٢,٥) میلە ، ئەو ناوچەیەش لە ناوەڕاستدا زێی گەورەی پێدا ئەڕوا و ناوچەکە درێژ ئەبێتەوە هەر لە ناوچەی تایچیلی کەرکوکەوە تا ئەگاتە دیبەگە لە هەولێر (پایتەختی حکومەتی هەرێمی کوردستان). لەوەش زیاتر دوو ناوچەی تری نەوت هەیە ئەوانیش: جامبور , کە لە ساڵی, ١٩٥٤ نەوتی بەرهەم هێناوە و بیری نەوتی بای حەسەن, کە لە ساڵی ١٩٥٣ وە نەوتی لێ دەردەهێنرێ, کە ئەوەندەش لێك دوور نین. بەشێوەیەکی گشتی سێ بیرەکەی کەرکوك قولاّییەکانییان (١٥٠٠ ـ ٣٠٠٠) پێیە.

کۆی ئەو بیرانەی لە ناوچەکەدان (٤٤) بیرە ڕێژەی ڕۆژانەی بەرهەمیان (٣٥٠,٠٠٠) بەرمیلە, هەرچەندە توانای هەندێ لەو بیرانە بە تەنیا ئەگاتە (١٠٠,٠٠٠) بەرمیل. توانای بیرەکانی ناوچەی کوردستان لەنیوەی توانای بەرهەمی نەوتی عیراقی زیاترە, کە ئەگاتە نزیکەی (١٨٠,٠٠٠,٠٠٠) ملیون تەن لە ساڵی /١٩٧٩ لە هەمان کاتدا کۆی بڕی پارەکەی گەیشتە (١٨٠,٠٠٠,٠٠٠) ملیۆن دۆلار لە ساڵی /١٩٨٠ سەرچاوەی :ـ (CBSR ١٩٩٩ ژمارە /٣٣ لاپەرە ٦٢-٦٣)

بۆریە نەوتە گرنگەکانی کوردستانی عیراقی ئەمانەن:ـ

١. کەرکوك ـ حەیفا (ئیسرائیل) ئەم بۆریەش لە ساڵی ١٩٤٨ داخراوە لە ئەنجامی شەڕی ئیسرائیل ـ عەرەب, تیرەکەشی (٣٠ گرییە) و درێژیەکەی ١٩٩٠ کم.
٢. بۆری ترپیپۆلی کەرکوك (لبنان) ، ئەم هێڵەش بریتیە لە سێ بۆری بە درێژای (٨٥٠) کم.
٣. هێلی کەرکوك ـ بانیاس (سووریا) کە ئەگاتە سەر دەریایی سپی ناوەڕاست و درێژیەکەشی (٨٨٨) کم .
٤. هێلی کەرکوك ـ دورتۆل (تورکیا) لەسەر دەریای سپی ناوەڕاست , ئەمەشیان لە دوو بۆری پێك دێت , کە تیرەی هەریەکەیان (٤٠ گرێیە) و درێژیەکەشی (١٠٠٥) کم.

جگە لە سەرچاوەی سامانی نەوت, سەرچاوەی گازیش هەیە ,ئەویش بە تایبەتی لە کێڵگەکانی نەوتی کەرکوك, هەروەها سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندی خەڵووزی بەردین هەیە. سەرچاوەی:ـ (خشتەی ژمارە/ ٣).

هەناردنە دەرەوەی نەوتی کوردستانی عیراق لە ساڵی (١٩٣٤) وە دەستی پێ کردوە , لەو کاتەدا , کە نەوت گرنگی و کەلکێکی ئەوتۆی نەبوو, سەرچاوە و داهاتەکەی حکومەتی ناوەندی دەستی بەسەراگرتبوو, هەتا گەلی کورد ڕاوێژیشی پێ نەئەکرا, کە ئایا حکومەتی عیراق بۆ چ مەبەستێ بەکاری دێنێ ، ئەم کێشەیە هەتا ئێستا یەکێ لە کێشە گەورەکانی گەلی کوردە لە گەل حکومەتی عیراقیدا, سامان و داهاتی نەوتی کوردستان لەلایەن حکومەتی عیراقیەوە بۆ ئاوەدانکردنەوەی هیچ بەشێکی کوردستان بەکار نەهاتووە, بەلاّم بە پێچەوانەوە حکومەتی عیراقی هەموو کاتێك بەتایبەتی بە درێژایی سەدەی بیستەم هەر خەریکی چەك کرین و دژایەتی کردنی کورد و هەوڵی توانەوەی ئەو نەتەوەیەی داوە لە چوار چێوەی عەرەبی عیراقدا لەبەر ئەوە هەموو هەوڵێکی دەگمەن و نا هەمواری لەو پێناوەدا گرتەبەر و چەندەها کارەساتی جۆراو جۆری سامناکی بەسەر کورد هێناوە بۆ مەبەستی بە عەرەبکردنی کورد و ڕاگواستی بۆ کۆمەڵگا زۆرە ملێکان, بەتایبەتی خەڵکی گوندە پڕ بەرەکەت و جوانەکانی کوردستان, کە جێگای سامان و خێرو دەرامەتی هەرێمەکە بوون ،خەلکی ناوچەکە زۆر نامرۆڤانە و دڕندانە ڕاگوێزران بۆ کۆمەلگا زۆرە ملێکان لەوێش بێ کارو کاسبی هێشتینەوە تا کردنیە سووتەمەنی جەنگی عیراق ـ ئێران , بەلام حکومەتی کوردستان بە پێی گرنگی و

پێشـەنگی کارەکـان دەسـتی کـرد بە دروستکردنەوەی سەرخان و ژێرخانی کوردستان ، بۆ یەکەم جار توانی دەستی بگاتە داهاتی نەوتی خۆی و بە پێی پێداویستیە گرنگەکانی خەڵکی کوردستان خەرجی بکات, ئەویش بەهۆی داهاتی بڕیاری (٩٨٦ / SCR).

3-3- چالاکییە بازرگانییەکانی کوردستانی عیراق

بازرگانی ڕۆڵێکی گرنگی هەیە, لەگەشەسەندنی ئابووری کوردستانیعیراق لە مێژووی هەموو سەدەکانی کوردستاندا, هەروەها کاریگەرییەکی زۆری هەبووە لەسەر پێکهاتەی گۆڕانکارییەکان, ئەمەش تەنیا بۆ کوردستانی عیراق نیە, بەڵکو ئەم کاریگەرییە گرنگە لە هەموو وڵاتانی دنیا بە هەمان شێوەیە و زۆر پێویستە بۆ گۆڕانکاری باری گوزەران و دەرامەتی جۆراو جۆری هەموو وڵاتان.

لەبەر ئەوەی باری ئابووری بە بەردەوام لە گۆڕانکاریدایە, ئەوەش لە ئەنجامیدا بۆتە هۆی زۆر بوونی ژمارە و گۆڕاندنی پێداویستییەکانی ژیان بە بەردەوامی. بە دەنگەوە هاتنی ئەو پێداویستیانەش هەموو دەمێ بەهۆی گۆڕانکاری و پێشکەوتنی تەکنەلۆژیاو ئاوەدانکردنەوە و گەشەسەندنەوە پەیدا ئەبێت لە زیاد بوون و پەرەسەندن و گۆڕاندایە, ئەویش بە ڕێگای باری ئابووری و بازرگانیەوە چارەسەر ئەکرێت, جا لەبەر ئەوەش, باری ئابووری بەرەو ئاڵۆز و تێکەڵاوبوون ئەچێت, هەروەها کێشەو ئاستەنگەکانی ڕۆژبەڕۆژو بەردەوامی پتر دەبن, بە شێوەیەك پتر بوونی کێشەکان بە ڕێژەیەکی زۆرتر لە ڕێژەی گەشەسەندنی خودی ئابووری خۆی.

بازرگانی ڕۆڵێکی زۆر گرنگی هەیە لە هەموو وڵاتە جیاجیاکانی جیهان ,نەك هەر لە کوردستانی عیراق .

ئەو گرنگیەش بە پێی زۆری چەند وەهەند و شێوە و جۆری سەرچاوە ئابووریەکانییەتی کە لە پارێزگاکانی کەرکوك, دیالە و موسل ناوچەکانی خانەقین و کفری و گەرمیان هەیە .

ئەم ڕامیاریە دوژمنایەتییەی حکومەتی عیراقی بە بەردەوامی ڕەچاوکراوە کات لە کات بە گەرمتر پەیرەوی ئەکا هەتا پاش سەر هەڵدانی ساڵی ١٩٩١ و ئێستاشی لەگەڵدابێت هەر بەردەوامە و هەموو ڕێگایەکی خراپ و چەوت و چەوێل وخرا پەکاری و کوشتن و بڕین و تۆقاندن بۆ ئەو مەبەستە ئەگرێتە بەر و لەگەڵ شەیتانیش هاریکاری و هەماهەنگی ئەکا بۆ ئەم مەبەستە.

لەلایەکی ترەوە حکومەتی هەرێم بە هەموو هێز و توانایەکیشیەوە ڕۆژ و شەوی خستۆتە سەر یەك بۆ ئەوەی هەماهەنگی هەموو پارتیەکان و ئاژەنسەکانی ڕێکخراوە حکومی و ناحکومی و دەرەوە و ناوەوە و هەموو کەسانی کورد و ناکورد لەهەر کوون و قوژبنێکی جیهان و کوردستانی عیراق کردوە بۆ ئەوەی چی زووە بتوانێ کوردستان ئاوا بکاتەوە و ژێر خانی ئابووری ووڵاتەکە دروست بکاتەوە و بار و دۆخێك بێنیتە کایەوە کە نەتەوەی کورد بە سەربەستی و تێر و پڕ لە ژێر سێبەری ئاڵای فیدراڵی بە بەختەوەری بژیەت ,هەروەها هەر بەردەوامە لە دروست کردنی پرۆژەکانی کاتی و درێژخایەن ، لەم دە ساڵەی پاش سەرهەڵدانی پیرۆزی بەهاری/ ١٩٩١ هەتا ئێستا ,کابینەکانی یەك لەدوای یەکی حکومەتی کوردستان زۆر بە پەرۆشی و دڵسۆزیەوە بەردەوام بوون لەو بوارەدا, کە جێگای شانازی هەموو کورد و هەموو کەسێکەلە هەموو جیهاندا. سەرچاوەی:

(KRG kurdistan reconstruction Raport, لاپەرکانی ((٥١ — ٨٠ ساڵی ٢٠٠٠)).

کوردەکان کە بۆیەکەم جار لە مێژووی جیهاندا دەسەڵاتی بەڕێوەبردنی خۆیان بە ڕەنج و خوێنیان دامەزراندوە وبەهەوڵ و هاریکاری نێو دەوڵەتی توانیان خۆیان دەست بەسەر زۆربەی پانتایی ووڵاتەکەیان بگرن و حکومەتێکی دیموکراسی و ئەزمونێکی بەرفراوان بێننەکایەوە لە ناوچەکەدا, کە زۆر بەدڵسۆزی چەندەها پرۆژەی گەورە و بچووکی گرنگ و پێشەنگی بازرگانی و ئابوورین لە کوردستانی عیراق دامەزراند لە پاش ڕاپەڕینی ئاداری / ١٩٩١ ئەم پرۆژەو هەوڵانە پەرەی سەند و پاش گۆڕانکاریەکی زۆر لە بواری ئابووری, دارایی , ڕامیاری و بەڕێوەبردنی کە بە ئەنجام گەیشت لە ووڵاتەکەدا.

سەرچاوەی:— ((لاپەرە ١٦٣ ,ساڵی ١٩٩٩ / A zIz G)).

www.kurdistannet.org

جگـه لـەوەش زۆر گۆڕانكـاری لـە بـورای دیموكراسـی ولاّت هاتـە ئـەنجام, هـەروەها جموجۆڵـێكی گرنگـیش لـە بـاری ئـابووری و كۆمەلاّیـەتی هاتـنە ئـەنجام. ئـەوەشمان لـە بـیر نەچـێت ,كـە یەكـەی دابەشـبوونی جوگـرافی سـامانەكانیش ڕۆڵـی خـۆی هەیـە لەپێشـكەوتنی بـاری ئـابووری و بازرگـانی بـە پـێی دابەشـبوونیان بەسـەر شـوێنە نزیكەكانی سنوورەكانی عیراق, توركیا , ئێران , سـوریا, كـە هاوسـێی سـنووری هـەرێمی كوردسـتانن . هـەروەها دابەشبوونی كەرەسەو تەنەكان بەشێوەیەكی بەكەلك, یابێ كەڵك دیسـان ڕۆل ئەبیـنێ لـەو بـوارەدا، كەئێسـتا زۆربـەی پێداویسـتیەكان و زۆربـەی كەرەسـەكان لـە ولاتەكـەدا بەرهـەم نایەت بەهۆی گـەمارۆیUN لەسـەر عـیراق و كوردستان جگە لە گەمارۆی عیراق لەسەر ناوچەی هەرێمی كوردستانی عیراق لەم ماوەی دە ساڵی رابوردووەدا .

كەرتی بازرگانی لە كوردستاندا ئێستا ڕۆڵێكی زۆر پیشەنگ و قەشەنگ ئەبینێ و بەتەواوی ورێكوپێكی ڕۆڵی خۆی پیادە دەكا.

لـە دوای دەسـت بـەكار بوونی بڕیاری نەوت بەرامبەر خۆراك (٩٨٦) كەرتی تایبەت وهەندێ كۆمپانیای بیانی گەڵێ كاری بازرگانیان بە ئەنجام گەیاندووە ، ئێستا كە پتر لە (١٣) كۆمپانیای بیانی و كوردی لە ولاتەكە بازرگانی دەكەن .سەرچاوە:

(برایەتی رۆژی ٢٠٠١/٨/١٩ ژمارە /٣٤٦٤).

لـەدوایین كۆنگـرەی پـارتی دیموكراتی كوردستان كە لە هەولێر گیرا , ڕاگەیاندنی كۆتایی كۆنفرانسی پارتی دیموكراتی كوردستان بـڕیاری دا سیسـتەمی بـازاڕی ئـازاد پەیـڕەو بكـات لـە هەرێمەكە دا ، هەروەها جەختی لەسەر ئەوە كرد ، كە پشتی كەرتی تایبەت بەتایبەتی كەرتی بانك بگرێت لە هەرێمەكەدا.

بـۆ ئـەو مەبەسـتەش بـانكی نـاوەندی هەولـێری دروسـت كـرد و لەگـەل چەندان بانكی تر ، هەروەها زۆربەی بانكەكانی تری نۆژەن كـردەوە و فـراوانی كـردن ، لـە ٢٠٠١/٨/١٦ بانكی ناوەندی ناوبراوی لەژێر چاوەدێری نێچیرڤان بارزانی سەرۆكی كابینەی چوارەمی هەرێم ،ئاهەنگی كردنەوەی بانكەكە ساز درا .

هـەر لـە باری ئەو چالاكیانەش حكومەتی هەرێمی كوردستان (٥٥)پەنجا وپێنج ملیۆن دیناری دایەوە بەو كەسانەی كاتی خۆی ,كە حكومەتی ناوەندی پێش ڕاپەڕین بالاّ دەست بوو لەبانكەكان دایان نابوو چی بەشێوەی پاشەكەوت یا بەشێوەی ئاسایی

.سەرچاوەی : (رۆژنامەی برایەتی رۆژی ٢٠٠١/٨/١٥).

گرنگی بازرگانی لە كوردستان لەپاش سەرهەڵدانی سالی /١٩٩١ بەبەردەوامی هەر بەرەو پێشەوە چووە .

هـەر لـەو بوارەشـدا ناوچـەكە پەیوەندیـیەكی بازرگـانی فرە چەشنی لەگەل ناوچەكانی حكومەتی عیراق بەستووە ، جا لەبەر ئەوە زۆربـەی پەیوەندیـیە بازرگانیـیەكان بەقاچـاخ ئەكـرێن و هەندێكـیش وەك هێـنانی نەوت وگازۆیل و ....هتد لەڕێگای (UN)وەیە بەشێوەیەكی گشتی هێشتا پەیوەندییەكی بازرگانی هەمەلایەنەیی لەگەل حكومەتی ناوەندی هەیە و زۆریش گرنگە بۆ هەردوولا.

ئـەو چەشـنە بازرگانـیەش لـەپاش داگـیر كردنی كوێت لەلایەن عیراقەوە و پیادەكردنی گەمارۆی ئابووری لەلایەن UN وە سەپانرا بەسەر عیراقدا ، ئەوسا ئەو چەشنە بازرگانییانە هاتنەكایەوە .

بـەلام لەبـەر هـۆی ڕامـیاری وبەڕێوەبـردنی ئـەم چەشـنە بازرگانـیە هـیچ زانـیاریەكی وورد و پوخـتەمان لەبـەر دەسـتدا نـیە .

سەرچاوەی:(لاپەرە :١١٨, ١٩٩٩ / AZIZ G) .

لـە دوای ڕاپەڕیـنی سـاڵی ١٩٩١ و دامـەزراندنی حكومـەتی هـەرێمی كوردسـتان ، كـە دەسـتی گـرت بەسەر بەشێكی سنوورەكانی كوردسـتان بـۆ یەكـەم جـار لـە عیراقدا كوردەكان توانیان هەموو دەسەلاّتێكی خۆیان پیادە بكەن بەسەر هەموو كاروباری بازرگانی خۆیـاندا . هـەروەها كاروبـاری خۆیـان لەگـەڵ ولاتـانی هاوسـێی خۆیـان ڕێـك بخـەن و ئـاڵو گـۆڕ و كـڕین وفرۆشـتن ئـەنجام بـدەن بەشـێوەیەكی ڕاسـتەوخۆ، هـەروەها لەگـەڵ وولاتـەكانی ئـەوروپا و كوردسـتانی عـیراق بۆتە قوربانی گەمارۆی دووفاقەی (UN)و عـیراق بەجووتـە كاریگەریـیان كـردە سەر وولاتەكە یان بە شێوەیەكی كاریگەر , ئەوەش جگە لە جێگاو شوێنی ستراتیجیو گرنگی

www.kurdistannet.org

پلـەی بازرگـانی ئـەو هەرێمـە ، هـەروەها ئـەو هەرێمە کلیلی بازرگانییە , باشیەکەشی ئەگەرێتەوە ، بۆ ئەو دەسەلاتی بەرێوەبردنە باشەی , کە لە هەرێمەکە حکومەتی هەرێمی کوردستان ئەیبا بەرێوە
دکتۆر کەمال خەیات (١٩٩٩/ لاپەرە ٢٦-٥٣).

4 – 3بریاری سزا ئابوورییەکانی /٩٨٦ ی نەتەوەیەکگرتووەکان:-

لـەمانگی /٨/١٩٩٠ ئەنجومـەنی ئاسایشـی نـێو دەوڵـەتی بـریاری /٦٦١ ی دەرکـرد دژی عـیراق بەم کارەش کۆمەڵێ سزای ئابووری سەپاند بەسەر عیراقدا و بەهۆی ئەو داگیرکردنەی عیراق بۆ ولاتی کویت بۆماوەیەکی کورت .
لـە سـالی ١٩٩١ بـەهۆی هۆکـارە مرۆڤایەتـیەکانی گـەلی عـیراق و کارەسـاتەکانی ,کـە بـوو بـەهۆی سـزا ئابووریەکانی نێو دەوڵەتی تووشـی هـات و چەندەها پێوەر و کێشەی تر سەری هەڵدا،لەبەر ئەوە دەسەلاتی (U N) رێگای بە عیراق دا کەبتوانێ بری نەوتی خـۆی هـەموو (٦) مـانگ جـارێك بفرۆشـێ بـە بـری (٢) ملـیار دۆلاری ئەمریکی بۆ فریاکەوتن و کرینی پێداویستییەکانی گەلی عیراق بەگشتی .
بـەلام حکومـەتی عـیراق ئەم بریارەی پەسند نەکرد و رەتی کردەوە . لەوە دواش بریاری (٧٠٦،٧١٢) لەمانگی (٨، ٩)ساڵی ١٩٩١ لەلایەن (U N)ەوە دەرچوون
سەرچاوەی : – (بریاری نێو دەوڵەتی/نەوت بەرامبەر خۆراك – بنۆرە هاوپێچی ژمارە/٤).

بـریاری نەوت بەرامبەر خۆراك بریارێکی یەکگرتووە ، کە لەلایەن ئەنجومەنی ئاسایشەوە دەرچووە ، بەمەبەستی چارەسەری کێشە مرۆڤایەتـیەکانی گەلانی عیراق ,بۆ ماوەیەکی کاتی ، کە بۆ پیادە کردن و مانەوەی سزا ئابووریەکانی سەر عیراق بۆ گەماروٚدانی لە مەودایـەکی دیاریکـراودا بـۆ پـیادەکردنی ئـەو مەرجانـەی کە لە لایەن (UN)ەوە سەپێنراوە بەسەر عیراقدا لە دەرئەنجامی داگیر کـردنی کوێـت و لەناوبـردنی چـەکە کۆکوژەکـانی عـیراق , ئـەوەش بـووە هـۆی گیروگرفتـێکی زۆر بۆ گەلی عیراق لە رووی رامیاری‌و دەروونی وبازرگانییەوە , ئەو بریارە هەموو ئەو لایەنانەی گرتبووە خۆی .
حکومـەتی عـیراق هـیچ هـەوڵ و کۆشـشـێکی لـە بـواری مـرۆڤایەتی نـەدا بـەلام هـەوڵی دا بەباشـترین شـێوە بـەکاری بێـنی بـۆ بەرژەوەندییەکانی خـۆی و مەبەستی مانەوەی دەسەڵاتی دیکتاتۆری لەجیاتی ، چارەسەری کێشە مرۆڤایەتیەکانی گەلانی عیراق , دوا جـار نەتـەوە یەکگـرتووەکان بـریاری / ٩٨٦ لـەباتی ٧٠٦ دەرکـرد ، بـەلام هێشـتا حکومەتی عیراق ئەم بریارەشی رەتکردەوە وبەرامبـەری وەسـتا بـەلام لـە دوایـیدا پـاش (٥) سـاڵ بەناچـاری مـلی نـاو قبولی کرد لەمانگی / ٥ ساڵی ١٩٩٦ پاش ئەو هەموو ئەشکەنجەی کەوا گەلانی عیراق چەشتیان
.سەرچاوەی : – (هاوپێچی ژمارە ٥) (سیامەند بەنا ساڵی /٢٠٠١ لاپەرەی ژمارە / ٢).

بـریاری ناوبـراو (١٣ ٪) لـە پوختـەی سامانی داهاتی بریاری نەوت بەرامبەر خۆراکی تەرخان کردوە بۆ ناوچەی هەرێمی کوردستان بـەو مەرجـەی راسـتەو خـۆ لەژێـر چـاودێری و سەرپەرشـتی (U N) وهـەندێ لـە رێکخـراوە ناحکومـیەکان خـەرج بکرێ , لەبوارە مرۆڤایەتـیەکانی گـەلانی کوردسـتان بەگشـتی ، ئـەو پێداویسـتییە مرۆڤایەتـیانەش هـەرە پێشـەنگیان خواردەمـەنی و خۆراکـە سـەرەکیەکانە و هـەندێ باڵی تری پێداویستییە مرۆڤایەتیەکانن لە سەرەتای بریارەکە(١) بەلام لەوە دوا / ١٩٩٧ ئەو بریارە باڵی کێشا بۆ زۆر بەرهەم وپێداویستی مرۆڤایەتی تری ، کەوا بەگشتی ئەم کەرتانەی خوارەوەی گرتەوە :–
خواردەمـەنی ، کـرین و ئـەرکی گەیانـدنە دەسـتی هـاوولاتی ، تەندروسـتی ، کەرەسـە و کـالاَی یەدەگی نەوت ناردن و دەرهێنان ، کارەبـا ، ئـاو ، کشـتوکاڵ ، پـەروەردە ، پـەیوەندی نـاوخۆ و جـیهانی تەلـەفۆنی و هـەموو شـێوەکانی تـری پـەیوەندی، کاروباری گواستنەوە ، دروستکردنی خانوو ، ئاوەدانکردنەوە ، نیشتەجێ کردن و کاروباری ئاوارە و پەناهندەکان

.سەرچاوەی : (راپۆرتی(U N) بریاری/٩٨٦ مانگی/ ٦لاپەرە/٦٥ /ساڵی١٩٨٨).

لەبارەی کوردستانی عیراقەوە بیرخەرەوەی تێگەیشتن((Memorandum) کە بەشێك بوو لەبریاری /٩٨٦ (نەوت – بەرامبەر بە خۆراك) ئەو بیرخەرەوەی تێ گەیشتنە لەبەشی /٥ لەبەندی /٢٠ دا ئەڵێ :–
کرینی پێداویستەکانی هەر سێ پارێزگاکانی هەولێر , دهۆك و سلێمانی لەلایەن (UN) وە ئەبێ بەیەکسانی دابەشکردنی ئەو پێداویستیانە بە پێی هاوپێچی ژمارە /١ بریاری(نەوت –بەرامبەر بە خۆراك)لاپەرە /٢ ساڵی/١٩٩٧)، بەپێی بریاری ناوبراو, ناوچەی هەرێمی کوردستان بەگشتی (١٣٪) داهاتی سامانی نەوتی عیراقی بۆ تەرخان کراوە, بۆ دابین کردنی پێویستییە مرۆڤایەتیەکان و نیشتەجێ کردن ودروست کردنەوەی کوردستانی عیراق وئاوەدانکردنەوەی, کە ئەوەش بەهاوکاریوهەماهەنگی دەسەلاتی ناوخۆی هەرێمی کوردستان لەگەل رێکخراوەکانی (UN) و بەهاوکاری تێکڕای هەموو رێکخراوەکانی حکومی وناحکومی دەرەوە و ناوخۆییەکانئەنجام دەدرێت.
بەرێز دکتۆر شەفیق قەزاز وەزیری یارمەتی مرۆڤایەتی و هاوکاری حکومەتی هەرێمی کوردستان ئەڵێ:–(ئەو پرۆگرامە بەبەردەوامی بە بەرنامەیەکی رێك وپێك ئەچێ بەرێوە ، کاریگەریەکی زۆری بەسەر ناوچەکەو دانیشتوانی ئێمەوە هەیە زۆر بەکەڵك و بەسوودە هیواداریین هەر بەردەوام بێت) .
سەرچاوەی :– (دکتۆر شەفیق قەزاز ساڵی / ٢٠٠١ لاپەرە /٢)

پرۆگرامی بریاری ناوبراو لە لایەن (UN)ەوە جێبەجێئەکرێ بەهەماهەنگی حکومەتی هەرێمی کوردستان بەتایبەتی ئەو مووچەخۆرانەو ئەوانەی چی لەحکومەتی هەرێم کاردەکەن ,هەروەها ئەوانەی لەلای رێکخراوەکانی·UN))کاردەکەن هەموو تێکرا هەماهەنگی وهاوکاری ئەکەن لە پێناو ئەنجامدانی ئەم پرۆگرامە بەرێکو پێکی و سەرکەوتویی .
جگە لەوەش بریاری ناوبراو بە بودجەیەکی رێکوپێکی بەردەوام پشتگیری هەرێمەکە ئەکات ، لەهەمانکاتدا حکومەتی هەرێم بەهەموو توانایەکی دارایی وئابووری ولەهەموو رێگا دروستەکانی ژیان هەولی زۆرباش و سوپاس کراوی بەجێهێناوە بۆ خۆشکردنی ژیانی هاووڵاتیانی گەلانی کوردستانی عیراق بێ جیاوازی وچاکسازییەکی باشیشی وەدەست هێناوە .
هەروەها پرۆگرامی ناوبراو رۆڵێکی زۆر گرنگی بەجێهێناوە لەبواری نیشتەجێکردن و ژیانەوەو،ئاوەدانکردنەوەی گوند ودێهاتەکانی کوردستانی عیراق ,زۆربەیان هەر وێران بوو بوون و خەڵکەکانی چ کیمیاباران ، یا ئەنفال کرابوون ، یا(جینۆساید)بەکۆمەل کووژ کرابوون ، یاخود راگۆێز کرابوون بۆ کۆمەڵگا زۆرە ملێکان ئەو ئاوەدانکردنەوەی حکومەتی هەرێمی ئەنجامیداوە لەو چەند ساڵە کەمەی رابوردوو بەتایبەتی لەژێر سێبەری کابینەی (٣ ,٤) حکومەتی هەرێمدا , حکومەتە یەك لەدوایەکانی پێشوی عیراق لە (٢٠)ساڵی رابوردوو نەیتوانی ئەوە بە ئەنجام بگەیەنێ.

پرۆگرامی نەوت بەرامبەر خۆراك لە کۆتایی ساڵی / ١٩٩٦ دەستی پێکرد وپیادە کرا دوای ئەوەی حکومەتی عیراق و (U N) لەسەر درێژەی بریارەکەو ووردەواتەکانی رێك کەوتن ، ئەویش ئەوەی ئەگرتە خۆ کە مۆلەت بە حکومەتی عیراق ئەدات ، کە بایی دوو ملیار دۆلاری ئەمریکی لەنەوتی خۆی بفرۆشی لەماوەی (١٨٠) رۆژدا . ئەم سنووردار کردنی بری نەوتە لەساڵی ١٩٩٨ بەردەوام بوو بەلاَم لە ساڵی ١٩٩٩ ئاسانکاری تر کراو , ئەو سنووردارییە هەڵگیرا و ئاسۆی پرۆگرامەکە لەتەنیا خۆراکەوە گۆرا بە شێوەیەك کە بوارەکانی تری , واتە نەوت بەرامبەر هەموو شتێك ,وەکوو هەندێك بواری گەیاندن و مرۆڤایەتی بگرێتەوە وەکو دروستکردنەوەی ژێرخانی ئابووری ، ئاوەدانکرنەوە هەروەها بوارەکانی پتر کردنی پیشەسازی نەوت
.سەرچاوەی :– (راپۆرتی (UN) ساڵی ١٩٩٨ لاپەرە /٣ فەیسی لە ٩٩٦/١٠/١٠ وە دەستی پێکرد ولە ٩٩٧/٦/٧ کۆتایی هات).

www.kurdistannet.org

لـه ١٩٩٦/١٠/١٥دا یەکـەم بـڕی نـەوتی عـیراق ڕەوانـە کرا ، یەکەم دەستەی بەلێندەرەکانی کڕینی نەوتی عیراقی لەمانگی ١٩٩٧/١٢ پێك هاتن و پارەی کڕینەکەیان پێشکەش بە (U N) کرد .

لـە ٢٠٠١/٦/٣٠ ژمـارەی فەیسـەکان گەیشـتە (١٠) فـەیس, دوا فـەیس بـڕی پارەکەی کردیە ٧١١ ملیۆن دولاری ئەمریکی لە ٢٠٠١/٧/٢٧ .سەرچاوەی : – (ژمارە قۆناغیەکانی (U N) ساڵی /٢٠٠١ لاپەرە/ ١ بریاری /٩٨٦).

لـە فەیسـی دەهـەمی ئێسـتای پرۆگرامەکە ، کە لە ٢٠٠١/٧/٤ وە بەردەوام بوو تا /٢٠٠١/١١/٣٠ ونزیکەی ٩٦,٣ملیۆن بەرمیل نەوت نـێردراوەتە دەرەوە لـەڕێگای (دوبـەی) کـە نـزیکەی ٢,١٥ملـیار دینـاری عیراقـی نـرخی فرۆشتنەکەی بووە ، کە ئەکاتە ١,٩٦ملیار دولاری ئەمریکی ,سەرچاوەی :– (راپۆرتی (U N O I)(U N)/١٨ – ٢٤ /٢٠٠١/٨).

لـەم شـەش ساڵەی ڕابوردوو دا زۆر گەشتیار و میوانی ئەوروپایی و ڕۆژ ئاوا و وڵاتانی تر ڕوویان کردۆتە کوردستانی عیراق وبەچاوی خۆیـان دیـتویانە, کـەوا پرۆگرامی /٩٨٦ زۆر کاریگەری هەبووە لەسەر ئاوەدانکردنەوەی کوردستان و گەلانی کوردستان ,لە هەموو بوارەکـانی ژیـانداو ، بەتـەواوی دڵنـیا بـوون لـەوەی ، کـەوا ئـەو پرۆگـرامە کاریگەریـەکی زۆری هـەبووە لەسـەر ئاوەدانکـردنەوەو گەشەسـەندنەوەی وڵاتـەکە سـەر لـەنوێ و،هـەر لـە هـەموو بوارەکـانی گەشەسـەندنەوەی ئـابووری و دارایـی و ژیـانی کۆمەلایـەتی هاووڵاتیانی هەرێمەکە بەشێوەی ڕاستەوخۆو گشتی.

سەرچاوەی :– (لۆرد ئەحمەد / دەنگوباسی کوردستان ت.ڤ ئێوارەی /٢٠٠١/١١)

هـەروەها پرۆفیسـۆر (کارۆل ئۆلێری) کە لە ئەمەریکا و لە زانکۆی "ناوەندی جیهان بەئاشتی بوون کاردەکا" بیرو بۆچوونی وایە : (کـە ئـەو پارەو پووڵانەی داهاتی سامانی نەوتی حکومەتی عیراق هەر لەدێرینەوە تا ئێستا هەر بەشێوەیەکی خراپ بەکاری هێناوە ، بـەلآم لـە کوردسـتانا بـە پێچەوانەوە زۆر بەرێك وپێکی بۆ بەرژەوەندی وڵاتەکەو دانیشتوانی بەکار هێنراوە. سەرچاوەی : (کارۆل ئۆلێری –ڕۆژنامەی واشنتن پۆست ٢٠٠١/٧/١٥)

کوردسـتانی عـیراق زۆر گۆڕانکاری جۆراو جۆری گرنگی بە خۆوە دیوە"ح.ھ . ك" داهاتی خۆی هەیە و ، داهاتەکانی هەمووی تێکرا بـۆ کاروبـاری ئـاوەدانی و دروسـتکردنەوەی ژێرخانی ئابووری ڕوخاوو و بەرژەوەندی هەنووکەیی و درێژخایەنی خەڵکانی کوردستان بـەکار هێـناوە ، ئـەو ڕێـژە داهاتەی ,کە (١٣٪) داهاتی سامانی پرۆگرامەکەی بریاری /٩٨٦ , هەموو ئەو کارانەی کە باسمان کردن پـێی ئـەنجامدراون ، ئـەویش گـرنگی و کاریگـەری پرۆگرامەکە لەسەر دانیشتوانی وولاتەکە دەر ئەخا بەڕوون وئاشکرایی بێ ئەوەی گومانێك بهێلێتەوە .

حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتانیش داهـاتی هەمـە جـۆرەی خـودی هەرێمەکـەی هەیـە , بـەکاری دێـنی بـۆ دانـی مووچەی کرێکار و فەرمانـبەرانی حکومـەتی هـەرێمی کوردستان , هەروەها پرۆژە جۆراو جۆرەکانی کە پەیوەندی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆی هەیە بە بەرژەوەندی هەنووکەییەکان ودرێژخایەنی خەڵکانی کوردستانەوە هەیە .

حکومـەتی کوردسـتان هـانی سیسـتەمی بـازاری ئـازاد ئـەدا وپشـتی ئەگـرێ زۆر چـالاکانە ، چـونکە بـڕوایان وایـە , کـە ئەو ڕژێمە لەبـەرژەوەندی خـەڵکانی هەرێمەکەیـە ، لەسـەرەتای بـریاری /٩٨٦ دەست بەپیادەکردنی کرا هەتاکو ئێستا بەشە داهاتی هەرێمی کوردسـتان لـەداهات کـردوویەتە(٤,٤٤٢,٠٠٠) دۆلاری ئەمـریکی و وا بەشکراوە لەنێوان پارێزگاکانی هەولێر و دهۆك .سەرچاوەی :– (چالاکیەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەساڵی/٢٠٠١ / لاپەرە ١)

کەرتیتایبەت , ئێستا لـە کوردسـتان و لەلایـەن حکومـەتی هەرێمی کوردستانەوە گرینگی پێدراوە, وە بەهەند وەرگیراوە و لەدوا کۆنگـرەی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان, کۆنگرەی دوازدە هەمدا(١٢) باسی لێکراوە و ووتووێژێکی تێرو تەسەلی لەسەر کراوە و پشتگیری لێکراوە و ڕۆڵی بۆ دابینکراوەو , داوای گەشە سەندنی کراوە .

www.kurdistannet.org

ئێستاکە لە کوردستانی عیراقدا نزیکەی (٤٣٧) کۆمپانیای ناوخۆ وبیانی هەیە لەوانە (١٩) کۆمپانیای تورکیە ئەوانەش حکومەتی هەرێم مۆڵەتی پێداون .

بڕیاری /٩٨٦ رۆڵێکی گرنگی هەیە ، بۆ گەشەسەندنی چالاکیەکانی کەرتی تایبەت ، جگە لە هەموو کەرتەکانی تر .سەرچاوەی :–
(خشتەی ژمارە ٤ رۆژنامەی برایەتی ٢٠٠١/٨/١٥ ژمارە ٣٤٦١ –کوردستان)

خشتەی ژمارە /٤ :–

ژمارەی مۆڵەتەکانی هێنانی کەرەسە وکالاکان /بواری بازرگانی ماوەی ١٩٩٧ –٢٠٠٠

ژمارەی مۆڵەتەکان	ساڵ
1053	1997
1975	1998
1973	1999
1062	2000

سەرچاوەی :– (بەڕێز نەوزاد ڕەجەب بۆتانی ,وەزارەتی دارایی حکومەتی هەرێمی کوردستان ساڵی ٢٠٠١ – رۆژنامەی برایەتی ژمارە /٣٤٦١ لە ٢٠٠١/٨/١٥ – کوردستان).

کاردانەوەی ئەم پرۆگرامە لەسەر کوردستانی عیراق و لەهەردوولاوە چی لەسەر حکومەتی هەرێم و گەشەسەندنی, هەروەها لەسەر خەڵکانی وڵاتەکەو ئاوەدانکردنەوە وپێشوە چوونی وڵاتەکە, لەم بوارەشدا حکومەتی هەرێم و ئاژانسەکانی حکومی وناحکومی دەرەوە وناوەوە لەگەڵ خەڵکانی وڵاتەکە هەموو تێکرا بەیەك دەست هەماهەنگیوهاریکاری ئەکەن لەو بوارەدا ، ئێستا ژمارەیەکی زۆر رێکخراوی مرۆڤایەتی لەهەرێمەکەدان کەژمارەیان (٤٠) رێکخراون کە ئەمانەی خوارەوە هەرە گرنگەکانیان :–

1-FAO رێکخراوی نێو دەولەتی " U N "بۆکاروباری کشتوکاڵ .
2- UNESCO = = = "UN " = = رۆشنبیری .
3- UNCHR ---------
4- UNHCR ----------
5- UNICEF ----------
6- WFP رێکخراوی نێودەولەتی " UN"بۆکاروباری خواردەمەنی .
7- WHO = = = = تەندروستی .
8- EACO
9- QANDIL رێکخراوی ناحکومی قەندیل بۆکاروباری ئاوەدانکردنەوە .
10- SCF-UK = = مندال پارێزی بەریتانی .
11= KRO = = ناوخۆیی بۆ ئاوەدانکردنەوە .
12= MAG = = بۆهەڵگرتنەوەی مین .
13- ACRON
14- 4RS رێکخراوی ناحکومی بیانی .

www.kurdistannet.org

سەرچاوەی :– (بڵاوکراوەی مەکتەبی ناوەندی دیراساتی پارتی دیموکراتی کوردستان, کوردستان / CBSRژمارە /٣٣ لاپەرە / ٧٩ ساڵی /١٩٩٨).

هەموو یەکێ لە وەزارەتەکانی حکومەتی هەرێم هاریکاری دەکەن , هەریەکەی لەگەل یەکێ لە رێکخراوەکانی بەرامبەری خۆی کە کاری هاوبەش وهاوتایان هەیە, زۆر بە هەماهەنگی وهاوکاری کار پێکەوە دەکەن و بەرپرسیاری سەرکەوتنی پرۆگرامەکەیان لەئەستۆی خۆیان گرتووە بەشێوەیەکی هاوبەشی حکومەتی هەرێمی کوردستان دەیان و هەزارەها فەرمانبەرانی بۆ ئەو رێکخراوانە دابین کردوە، هەروەها کۆگا و پەیوەندی تەلەفۆنی ناوەوە ودەرەوە بە هەموو جۆرەکانی تازە و سەردەم دابینکراوە, ئەوە جگە لە دابین کردنی ئاسایش بۆ هەموو رێکخراوەکان.
.سەرچاوەی :(رۆژنامەی برایەتی لاپەرە ٥, ساڵی ٢٠٠١).

3-5چالاکیەکانی هێنان و هەناردنە دەرەوە لەکوردستانی عیراقدا :
Import-Export in Iraqi Kurdistan Region

لێکۆڵینەوەو توێژینەوەی بوارەکانی بازرگانی و پارە وپول , گرنگیەکی بەگوڕی هەیە لەسەر ووتو وێژی رۆڵێ بەینی باری ئابووریدا .

زۆربەی شیکردنەوەی تیورەکانی((Theories بواری ئابووری تازە لەسەدەکانی هەژدە و نۆزدەی رابوردوو ووتو وێژو لێکۆڵینەوەی ئەم شیکردنەوانە لەسەر بوارەکانی بازرگانی نێودەولەتی و رامیاری پارەداری بوو ، هیچ رۆژێکیش هەرگیز لێکۆلینەوەی بازرگانی جیهانی بەقەدەر ئیمرۆ گرنگ نەبووە و پێش نەکەوتووە.
بازرگانیە جۆراو وجۆرەکانی دەوڵەتە جیاجیاکان بەرەو یەکتر چوون ئەچن وردە وردە جیاوازییەکانیان کەم ئەبێتەوە ، ئەوەش لەبەر هۆکاری تێکەڵاو بوون ولێك نزیك بوونەوەی گواستنەوەی پارە و کەرەسە وکالا و تەنەکان زۆر لێك ئەچن و بەرەو زیاتر لێك چوونتری زیاتر ئەچن بە بەردەوامی لەسەرتاسەری جیهاندا .
لەپاش راپەرینی بەهاری ١٩٩١ و داگیر کردنی کوێت ودەرکردنی عیراق لەکوێت بەشەڕی کەنداوو دامەزراندنی سزاکانی ئابووری بەسەر عیراقا ، بەهۆی گەمارۆی ئابووری ، لەبەر ئەوە کوردستان بووە تاکە دەلاقەی بازرگانیو هاتووچۆی عیراق، دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستان , هەروەها پیادەکردنی بریاری /٩٨٦ بووە هۆی چەسپاندنی باری ئابووری و رامیاری هەرێمەکە ، لەبەر ئەوە زۆر ئاسۆی تر بۆ بوارەکانی ئابووری وگەشەسەندنی پەیدابوون وهاتنە کایەوە ، هەروەها دامەزراندنی ناوچەی دژەفرین لەهەرێمەکە بەتەواوی و سەراپا بووە هۆی چەسپاندنی باری ئابووری ورامیاری بەتەواوی لەهەموو ناوچەکەدا و خۆی داکوتا بە بەردەوامی .
ئێستا کومپانیا تورکیەکان نەك ,هەر خەریکی کاری بازرگانین, بەڵکە خەریکی کاروباری هینانی کەرەسەو کاڵاو دامەزراندنی گەلێ کارگەی بچووکن ,جگە لەچەندەها بەرژەوەندی بەربڵاوی تر ، هەروەها کەسایەتیە بازرگانیەکانی ئێران بەهەمان شێوە و

www.kurdistannet.org

کەرتـەکانی بازرگـانی ولآتـانی کـەنداو جگە لەکاروباری هێنان وناردنی هەمە چەشنەی جۆراو جۆری کالآو کەرەسە و تەنەکان , زۆر بەسەربەسـتی هـەمویان تـێکرا زۆر بەرێکوپـێکی کاردەکەن لەهەرێمەکەدا بە هاریکاری وهەماهەنگی حکومەتی هەرێمی کوردستانی عیراق.

پـاش داگـیر کـردنی کوێـت, هەڵمـەت هێـنانی دەوڵـەتانی جـیهان لەژێـر سـەرکردایەتی ئەمـەریکا و دەرکردنی عیراق لەکوێت عیراق دووچـاری گەمارۆیـەکی زۆر قـورس بـووە بەشێوەیەك کە کەرتی بازرگانی عیراق بەتایبەتی ناردنە دەرەوە و هێنانی بەجارێ لەپەل وپـۆ کـەوت و ووشـك بـوو . پـێش سـالێ /١٩٩٩ عـیراق (٧٠٪) پێداویسـتەکانی لەدەرەوە ئەهێنا .سەرچاوە (عزیز . ج لاپەرە ١١١ سالی /١٩٩٩ کوردستان) .

حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان پەیوەندیـەکی چـالاکی بازرگـانی بەهـێزی لەگـەل حکومـەتی نـاوەندیدا هەیـە کە هەموو بوارەکانی بازرگـانی گرتۆتەوە بە هەناردنە دەرەوە و هێنانی کالآ وتەنەکان ، بەتایبەتی پاش پیادەکردنی بریاری /٩٨٦ . ئەوەش بووە پێش کەوتنی باری ئابووری کوردستانی عیراق بەشێوەیەکی زۆرخێرا و بەپەلە .
سنوورەکانیهەرێمی کوردسـتانی عیراق چی لەسنوورەکانی تورکیا ، ئێران و سوریا بووەتە تاکە رێگای هاتوچۆ، چی بۆ هاتوچۆی خـەلکی هـەروەها بـۆ بازرگـانی وهەناردنـە دەرەوە وهێـنانی کەل وپەل بەهەموو شێوەکانی ئەوەش , بەتایبەتی پاش پیادەکردنی بـریاری /٩٨٦ و تووند کـردنی گـەمارۆی عیراق ، کوردستانی عیراق هەموو کەلوپەلێکی ئەنارد وئەهێنا لە ناوچەی سنووری تورکیا وە لـە"ئیـبراهیم خەلـیلەوە ",کـە شارۆچکەیەکی بچـووکە لەسـەر سـنووری (کوردسـتانی عـیراق –کوردسـتانی تورکـیا) (بنۆرە نەخشەی ژمارە /١ کوردستانی عیراق).
هـەرێمی کوردسـتانی عیراق بایی ١٦٤٠,٠٠٠ ملیۆن دینار بە پارەی حکومەتی عیراق "پارەی چاپ کەلوپەلی لەحکومەتی ناوەندیەوە هێـناوە , ئەوەش هەموو چەشنەکانی کەل وپەلێکی گرتووتەوە بەتایبەتی نەوت و بەرهەمەکانی هەموو بەرهەمە هەمە چەشنەی تر تەنیا لەسالی /١٩٩٨ .سەرچاوەی : (عزیز . ج لاپەرە ١٢٦ سالی /١٩٩٩ کوردستان)
بەهـەر شـێوەیەك و هەرچۆنێك بێت بواری ژیانی خەڵکی هەرێمەکە و دیمەنی شارستانی هەرێمەکە پاش پیادە کردنی بریاری /٩٨٦ زۆر زۆر باشتر بوو لەپێش سەردەمی پێشوو , و بەردەوام ژیانیان بەرەو باشتر ئەڕوا
بەکارهێـنان و بـەردەوام بوونـی ئـەو بـڕیارە ، جگە لەوەش چاکبوونی پەیوەندی حزبەکان بەرەو رێککەوتن و یەکبونیان بەتایبەتی چەسـپاندنی ئاشـتی نـێوان پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان و یەکیەتی نیشتمانی کوردستان لەساڵێ/١٩٩٦ و وەستانی شەڕ و بەرەو پـێش چـوونی ئاشـتی ڕۆژ بـەڕۆژ ئەم هۆکارەش هۆکارێکی زۆر بە گرنگی کاری کردە سەر باری ئابووری ژیانی خەڵکی و هەروەها ، سەرئاسـتی بوارەکـانی دەروونـی خـەڵکی وڵاتەکەوە ، دیسانەوە بوژانەوەی کاروباری تەندروستی وچالاکیەکانی حکومەتی هەرێم ، کـە توانـی کـارو کەرەسـەو خەرجـیەکانی بەخـێرایی بگـۆڕێ بـۆ کاروبـاری دروسـتکردنەوەی ژێـرخانی بـاری ئـابووری وڵات و ئاوەدانکردنەوەی وڵات ،جیٌنشین کردن و بوارەکانی خوێندن و رۆشنبیری .... هتد.

دیـارە پـاش ڕووداوەکـانی سـاڵی ١٩٩٦ , وە یەکلاکـردنەوەی کێشـەی نـاوخۆی هـەرێمی کوردسـتان, پارتی دیموکراتی کوردستان بەزووتـریین کـات , وە بـۆ ئـەوەی هـیچ بۆشـاییەکی ئـیداری درووست نەبێت خۆی سازکرد وە بە هاوکاری سەرجەم پارت و هێزە سیاسـیەکانی تـری هـەرێمی کوردسـتانی عـیراق بـۆ دامـەزرانی کابیـنەیەکی نوێی حکومەتی کوردستان , ئەوەبوو کابینەی (٣)ی دامەزراند لە ساڵی١٩٩٦ دا ، وە بەهۆی بەرێوەبردنێکی چاك

www.kurdistannet.org

(Management) و پێشکەوتوو و دابینکردنی داهاتێکی بەردەوام لە بڕیاری ٩٨٦ نێودەوڵەتی, چالاکیەکان و پرۆژەی بەسوود بەشێوەیەکی خێراتر پەرەی سەند لەو کاتەوە کابینەی چوارەم لە لایان بەڕێز نێچیرڤان بارزانی یەوە لە ساڵی١٩٩٩ دامەزرا .

ئاماری ناردنە دەرەوە و هێنان لە کوردستانی عیراق بۆ تورکیا :

خشتەی ژمارە ٥ : هەناردنە دەرەوەی کوردستانی عیراق بۆ تورکیا ١٩٩٧ –١٩٩٨ بەدیناری سویسری عیراقی .

بەرهەم	1997بەملیۆن دیناری سویسری	1998بەملیۆن دیناری سویسری
خۆراکی خوادەمەنی	----	065380
سەوزە	164	000319
خورما	6000	000954
ئاسنەوال	0026	006038
لۆکە	0121	000063
دانەوێڵە	0839	029390
پیستە	76717	284079
بەرهەمی کیمیایی	---	001149
کۆی گشتی	83867	387272

سەرچاوەی : وەزارەتی دارایی –حکومەتی هەرێمی کوردستان لیستەکانی هەناردنە دەرەوەی کوردستانی عیراق بۆ تورکیا لە ساڵانی(١٩٩٧–١٩٩٨). دۆلاری ئەمەریکی = ١٨,٥

هەروەك دیمان لەدوای /١٩٩٦ و پیادەکردنی بڕیاری /٩٨٦ گەشەسەندنی ئاوەدانکردنەوە زۆر خێراتر لە جاران پەرەی سەند لە کوردستانی عیراقدا .(بنۆرە خشتەی ژمارە /٦)

(ح هـ ك)لە /١٩٩٨ بایی نزیکەی (٢٤٨) ملیۆن دیناری سویسری کەرەسە و پێداویستی خانوو کردنی هێناوە بۆ هەرێمی کوردستان.

سەرچاوە (١) :

http//:WWW.Krg.org/contactus.asp

خشتەی:–ژمارە /٦ :– هاوردەی کوردستانی عیراق(هێنانی) لەماوەی ساڵانی ١٩٩٣–١٩٩٨ بەدیناری عیراقی:–

بەرهەم	ساڵی ١٩٩٣ بەملیۆن دیناری	ساڵی ١٩٩٨ بەملیۆن دینار
خواردەمەنی خۆراك	78,5	222
سەوزەوات	02,0	049,0
گەنم	---	003,0
خواردنەوەی (کحولی)	073,0	074,0
خۆراکی تر	030,0	075,0

www.kurdistannet.org

پێداویستی ناو ماڵ	003,0	012,0
دارو تەختە	----	006,0
پێلاو جلّ وبەرگ	004,0	181,0
ئیلیکترۆنیات	003,0	150,0
شووشە و جام	0018,0	089,0
پارچەی یەدەکی ئوتومبێل	007,0	019,0
توتن	0073,0	442,0
بەرهەمە کیمیاویەکان	003,0	001,0
گۆشت	---	280,0
کەرەسەی خانو کردن	---	---
شیر	1,0	---
ڕاخەر(فەرش و مۆکێت وکومبار)	---	4,0
کۆی هەموو	295,5	1226,9

سەرچاوەی :– (ڕۆژنامەی برایەتی ژمارە /٤٣٦١ – کوردستان)

ئـەم گەشـە سـەندنەی بازرگـانی هاوردنە بەجۆرێکی بەردەوام وچەسپاو و وا بەگورج و گۆڵ و خێراییە بەهۆی داهاتی بریاری /٩٨٦ بـوو ، بـەهۆی باشـی بەڕێوەبـردنی حکومـەتی کوردسـتانی عـێراق هاتۆتـە کایـەوە و بەردەوامـە ، بەتایـبەتی بـەهۆی چـالاکیە بەردەوامەکانی کابینەی (٣ , ٤), کەپاش ساڵ /١٩٩٦وە دەست بەکار بوون .

حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان , داهـاتی هەناردنـە دەرەوەی بۆ ئەوەی خەرجی پارەکانی هاوردنە ناوەوە بدات ، باری ئابووری و کۆمەلایـەتی وا پێویسـت ئـەکا ، کـە حکومەت وکەرتی تایبەت , هەردوولا پێکەوە هاریکاری وهەماهەنگی و هانی هێنانی کەرەسەو پێداویسـتیەکان پـتر بکـەن ، هـەروەها گەشـە بـەبار و ئاسـتی گەشە سەندنی ئابووری دابین بکەن بەجۆرێکی باشتر و رێك و پێکتر پێداویسـتیەکان ، بەتایـبەتی بـۆ باڵـەکانی خـانوو کـردن ، نۆژەنکـردنەوە و دروسـتکردنی کارگـە و پـرۆژە جـۆراو جۆرەکـانی تر ، هەرێمەکـە بـری(٨٧٨ , ٣٨٧) تـەنی کـۆی بەرهـەمی هەناردۆتـە دەرەوە لەسـاڵی ١٩٩٨ دا , کـە زۆربـەی پێداویسـتەکانی تـەنی خواردەمەنی و خۆراك بووە . (بنۆرە – خشتەی ژمارە /٥).

چـالاکیەکانی هێـنهان وهەناردنـە دەرەوەی حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان ڕۆڵـێکی زۆر بـاش ئەبیـنی لـەباری دارایـیو ئـابووری هەرێمەکە ، ئەوەش پێویستی بەوە هەیە کە پلە وپایەکی باش وەرگرێ لەپلان و نەخشەکانی و بەنەتەوەیی کردنی پرۆژەکان .

بـە شـێوەیەکی گشتی, زۆربەی بەرهەمەکان ئەنێریتە دەرەوە بۆ وڵاتە دراوسێکان و ئیسلامیەکانی وەکو : ئێران ، تورکیا و سوریا و هەر لەو وڵاتانەشەوە زۆربەی بەرهەمەکان ئەهێنرێنە ناوەوە .

www.kurdistannet.org

بەرهەمەکانی کوردستانی عیراق , هەروەها رووە و ولآتانی ئەوروپا ئەڕوات . ئێستا لە کوردستان (١٩) کۆمپانیای تورکی هەیە لەهەرێمەکەدا ، هەروەها حکومەتی هەرێمی کوردستان ، یارمەتی پێویست و هاریکاری وهەماهەنگی هەموو حکومەت و – کۆمپانیا ئەوروپیەکان ئەکات کە بەرژەوەندیان لەبازرگانی لەهەرێمدا هەیە .

6—3گواستنەوە و رێگاو بانی کوردستانی عیراق :-

رێگاوبانی هەرێمی کوردستانی عیراق ، هۆکانی گواستنەوە لە ساڵی ١٩٩٧ وە زۆر بە چالاکانە پەرەی سەندووە. شارە هەرە گەورە و گرنگەکانی :– هەولێر ، دهوك ، سولیمانی ، ئاکرێ، زاخۆ و کویسنجق ، هەندێ رێگا تازە گەورە کراون ، ژمارەیەکی زۆریش دروستکراون لەساڵی رابوردوودا یاخود ئەم ساڵ ، هەندێکیش دەستی پێکراوە و هێشتا تەواو نەبوون ,زۆریش لە نەخشەو پلانی دوا رۆژدان ، رێگایەکی خێراو دوورو درێژ و بەرفراوان هەر لە زاخۆ و شارۆچکەی ئیبراهیم خەلیلەوە تا نزیك سنووری تورکیاوە دەستی پێکردوە .

پاش راپەرینی بەهاری ١٩٩١ و دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستان ، زۆر رێگای تازە دروست کرا ، بەم هۆیەشەوە گواستنەوەی خەڵك و هاتوو چۆیان ، هەروەها گواستنەوەی بەرهەمەکانیان ئاسانکارییەکی زۆری بەخۆوە دی ، بیٓ ئەوەی هیچ گیروگرفت و ئاستەنگێکی بەرەنگار بێتەوە بەدرێژایی ساڵ.
ئێستاکە بەداخەوە چوونە کوردستانی عیراق لەرێگای راستەوخۆوە نیە بەهۆی گەمارۆی نێودەوڵەتی، بەڵکە : لەرێگای تورکیا ،ئێران و سوریایەوە. بەلام لەگەلٓ ئەوەشدا هەموو کەسێکی ئەوروپی ئەتوانی لەهەر کون و قوژبنێکی جیهانەوە گەشت بکات بۆ ئەستەنبۆل و ئەنقەرە لەوێوە گەشتێك بەفرۆکە بۆناوخۆی تورکیا بکات بۆ سەر سنووری توکیا کوردستانی عیراق بەلآم پێش کاتی رۆیشتنیان ، راوێژ بکەن لەگەل فەرمانگاکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە وولاتەکانی ئەوروپا, کە ئەو کەسە گەشتی لێوە ئەکات بۆ وەرگرتنی رێنمایی و یارمەتی پێویست بۆ گەشتێکی سەرکەوتوو ئاسان .

هەندێ لەناونیشانی نوێنەرایەتیەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەدەرەوە :
نوێنەرایەتی حکومەتی هەرێمی کوردستانی عیراق لە بریتانیا :

KRG- UK

London SW1V-1QB
UK
Tel: 44 2078288616
Fax :44 2078288526
krguk@aol.comEmail:

نوێنەرایەتی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەولآتانی ئەسکندنافیا:

KRG Represe
Finn boda vagen 2,5th floor
Se 13131 Nacka

www.kurdistannet.org

Sweden

Phone: : 46 – 8 44 20505

Fax : 46 8 44 20905

Email: Krg Nordic@ telia.Com

http://www-krg/contacus.aspSource: Representation office in Nordic countries

ماڵپەڕەکانی ئینتەرنێتی حکومەتی هەرێمی کوردستان ,هەموو کات ئامادەیە بۆ یارمەتی دانی هەموو کارێکی بازرگانی، بەتایبەتی کۆمپانیا ئەوروپییەکان، هەروەها هەموو لایەن و کەسایەتیەکان , تکایە سەیری ئەمە بکە: http://www.krg.org.

بەڵام ئێمە بە باشی ئەزانین ئەو لایانانەی کە ئەیانەوێ گەشت بکەن بۆ کوردستان ، پەیوەندی بکەن بە بیرۆی نوێنەرایەتیەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە دەرەوەی هەرێمدا, بۆ ئەوەی چی ڕێنمایی پێویستە بیدەنێ لەگەل پێشکەش کردنی هەموو ئاسانکاری و ئەو پێداویستیانەی , کە بۆ گەشتەکەیان پێویستە وەك (ڤیزا وچی ڕێنماییەکی پێویست) زۆربەی زۆری کاری بازرگانی لە سێ شاری حکومەتی هەرێمی کوردستاندایە ئەوانیش :– هەولێر ، دهۆك و سلێمانی، کە گەشتیش بۆ ئەو شارانە تابلێی ئاسانە.

سەرچاوەی :– (د عەبدوڵا غەفور, جوگرافیای کوردستان, .لاپەرە ٤٣٧ –کوردستان /٢٠٠٠)

کۆی داهاتی گشتی ترانسێتی(ح هـ ك) لەنێوان هەرێمەکەو تورکیا کە زۆربەی نزیکەی(١) (٨٤,٨٨٪) داهاتی هەرێمەکەیە (٢) ، ئەوەش لەدوای ڕاپەرینی /١٩٩١ وە دەستی پێکرد، کۆی گشتی پارەی ترانسێتی هەرێم لەساڵی /١٩٩٨ گەیشتە نزیکەی ١,٩٠٨,٠٠٠,٠٠٠ دیناری عیراقی(سویسری) .

سەرچاوەی : (عزیز ج لاپەرە ١٤١ –کوردستان –تکایە بنۆرە خشتەی حەوتەم) ١ دولاری ئەمەریکی = ١٨'٥ دیناری عیراقی(سویسری) .

ترانسێت , کەرتی سێهەمی بازرگانی کوردستانی عیراقە بۆ حکومەتی هەرێم ، بەڵام هەموو سامان و دەستکەوتی ئەو هەرێمە پێش ڕاپەرین ڕاستەوخۆ ئەچووە خەزێنەی حکومەتی عیراقەوە, وە ئەویش بە ئارەزووی خۆی خەرجی ئەکرد , بێ ئەوەی پرس و ڕای کورد وەربگرێ , زۆربەی جاریش ئەدرا بەچەك وبەکار ئەهات بۆ دژایەتی و بۆ تواندنەوەی کوردو لەناو بردنی, وە شایانی شانازیشە بۆ میللەتی کورد لە باشووری وڵاتدا , کە بۆ یەکەمین جار داهاتی وڵات و سامانی کوردەکان بۆ ئاوەدانکردنەوەو بونیاتنانەوەی وڵات بەکار دەهێنرێت, وە کوردەکان دەسەڵاتێکی نیشتیمانیان هەیە.

.

دیارە هەرێمی کوردستان ,پاش ڕاپەرینیش بووە تاکە دەلاقەی ترانسێت و بازرگانی بۆ حکومەتی ناوەندی لەدوای ڕاپەرینی ١٩٩١ . بەتایبەتی بۆ خواردەمەنی و دانەوێلە وهەموو چەشنەکانی خۆراك کە زۆر پێویست بوو بۆ بەردەوامی ژیانی مرۆڤ و ئاژەل لەو کاتەدا , کە حکومەتی عیراقی لەهەموو لاوە گەمارۆ درابوو بەپێی بریاری (U N)و هەموو کونێکی لێگیرابوو.(ڕاپۆرتی٩٨٦ /UNSRلاپەرە/٣٣ ساڵی ١٩٩٨) .

خشتەی /٧ :– لەبارەی هاوبەشی داهاتی ترانسێت لەبازرگانی (ح هـ ك) لەسالی ١٩٩٣–١٩٩٨ .

ڕێژەی ٪	کۆی داهات بە ملیۆن دیناری عیراقی	کۆی داهات بە ملیۆن دیناری عیراقی	ساڵ
٪٥٩ر18	٦٠٠ر000	١ر٣١٠ر٨١٢ر000	1993

www.kurdistannet.org

1994	١٢٥ر٠٠٠ر000	١١٥ر٠٠٠ر000	92%
1995			
1996	٦٧٥ر٠٠٠ر000	٦٠٠ر٠٠٠ر000	٪٨٨ر88
1997	١ر٦٣١ر١٥٠ر950	١ر٤٩٢ر٠٠٠ر000	٪٩١ر46
1998	٢ر٢٤٦ر٧١٥ر000	١ر٩٠٨ر٠٠٠ر000	٪٨٤ر88

سەرچاوەی :– (ح هـ ك – وەزارەتی دارایی , عزیز .ج , ساڵی /١٩٩٩ – كوردستان)

زۆربـەی ڕێـژەی داهـاتی دارایـی وڵاتەكە ، لە گومرگ وترانسێت دەست ئەكەوێ بڕی پارەی چالاكیەكانی(ح.هـ. ك) لە ساڵی /١٩٩٨ /ی ترانسێت گەیشتە – , ٢٥٧ ملیۆن دینار لەهەموو بەرهەمەكانی كەرەسەوتەنەكان ، كە وەرگیراوون.(سەرچاوەی :– (عزیز .ج/ لاپەرە ١٣٦/ساڵی ١٩٩٩)

ڕێـژەی زۆری ئـەو داهاتـە بەباشـی خـەرج دەكرێ , بەتایبەتی لـەبوارەكانی ئاوەدانكـردنەوە و نۆژەنكردنەوەی وڵاتەكە و پرۆژەی گرنگ و سازكردنەوەی ژێرخانی ئابووری بەپێی پلان ونەخشەیەكی ڕێك وپێكی ئامادەكراو پێش وەخت .

7—3<u>ئاستەنگ و تەنگ و چەڵەمەكان</u> :-

هـەرێمی كوردسـتانی عـێراق , ناوچـەیەكی جوگـرافی گـرنگی هەیـە لـەبواری بازرگـانی و كۆمەلایـەتی وهـەرەوەزی وكاروبـاری گواستنەوە, هەروەها لەبواری پەرەپێدانی بازرگانی ، لەدوای ڕاپەڕینی ١٩٩١.

بـەرەی نیشـتمانی پارتـەكانی كوردسـتان (ح . هـ . ك) ی دامـەزراند وبەسیسـتەمێكی دیموكراسـیو هەڵبژاردنـێكی دیموكراسـی وئازادی ئەزموونێكی سەردەمی هێنایە كایەوە, كە جێگای ڕەزامەندی هەموو لایەنەكانی دەرەوەوناوەوە بوو .

جگـە لـە هـەمووی بەڕێوەبردنـێكی باشی هێنایە كایەوە ، بۆ یەكەم جاریش كابینەی ژمارە/١ یەكیان دامەزراند, جگە لەوانەش ئەم كارانـەی كـە ئەنجامیان دا بەئامادە بوونی هەموو نوێنەرانی حكومەتانی ئەوروپا و ڕۆژئاوا و وڵاتانی دۆست ئامادە بوون و سەرنج و پێشـنیارو ڕێـنمایی خۆیـان لەپـێش و لـە كۆتـایی ئەزموونەكـە لەبارەی ئەزموونەكە بەڕاشكاوی دەربڕی زۆربەی زۆریشی پشتگیری تەواویان لێكرد .

بـەم شـێوەیە كوردەكـان بوونـە خـاوەنی حكومەتـێكی دیموكراسـی پەرلـەمانی و دەسـەلاتی بەڕێوەبـردن كـە بـە دەسـتی خۆیـان دایانمەزراند و لەخۆیان هەڵقولابوو, بۆ مەبەست و ئارەزوو ویستی گەلانی خۆیان .

بـەلام لەگـەڵ ئـەم كـارە باشـانە كـە ئەنجامـیاندا لـە ئاوەدانكـردنەوە و نۆژەنیكردنەوە و گەشەسەندنە, وەكو پیشەی هەموو كارو پـرۆژە گـەورەكانی جـیهانی , هێشتاكە ئەو كارانە كارێكی سووك و ئاسان و بێ ئاستەنگ وچەشنەها گیروگرفت و تەنگ و چەڵەمەو بـێ كەم وكوڕی نەبوون بەڕاشكاوی هەندێ كەم وكوڕیو گیروگرفت لەنەخشەو پلانەكانی و پیادەیان كردن و ئەنجامیاندا بەڕوونی و ئاشكرایی ئەبینرا , چونكە حكومەتی عیراقی بۆ چەندەها سالانی ڕابوردوو (٤٥٠٠) ڕیێ وێران كرد بوو چی بەئەنفال و كیمیای باران , كوشـتن وجینـۆ سـابدو ڕاگواستنی دانیشتوانیان بۆ كۆمەڵگا زۆرە ملێكانی دروستی كرد بوون , بۆ توانەوەی نەتەوەیی كورد زۆر بەشێوەیەكی دڕندانەو دیكتاتۆریانە .

هـەمان پـلان و پرۆژەی بەردەوامی حكومەتی عیراقی لەپاش ڕاپەڕینی /١٩٩١ وە و تائیستاش هەر بەردەوامە بەهەمان ڕێڕەوی بێ ویژدانانە ئەیەوێ بەهەموو توانایەك بەرهەڵستی بوونی كورد بكات .

www.kurdistannet.org

سەرچاوەی : (ناوەندی دیراسات , لاپەرە /١٩٩٩/٢٣/ GBSRلەگەل هەندیٚ روونکردنەوەی وەرگێر)

هەر لەساڵی ١٩٩١ وە پاش دامەزراندنی کابینەکانی (ح . هـ . ك) , بەتایبەتی دوای هاتنە سەرکاری کابینەی ((٣)) پرۆگرامی ئێگجار بەئاواتی مەزن و رێکوپێك ئەنجام درا .

بەلاّم وەکو هەموو دەولّەتانی جیهان , حکومەتی هەرێمی کوردستانیش هەندیٚ ئاستەنگ وگیروگرفتێکی تایبەتی خۆی هەبوون ,وبەدەستیبانەوە زۆر نالاّندی , زۆربەشیان کە زۆر گرنگ بوون هەردوو گەمارۆی عیراق و Unرۆلێکی گرنگیان هەبوو لە گەورە کردن وهەلاّوسانی ئەو گیروگرفتانەو بەردەوام بوونیان,بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ .

دیارە بە شێوەیەکی گشتی, حکوومەتی هەرێمی کوردستان بەدەست دووچەشنە گیروگرفت و تەنگوچەلّەمەو ئاستەنگدا ئەنالێنی, ئەوانەش رامیاری وئابوورییە کە زۆر کار ئەکاتە سەر ئایندەی کوردستانی عیراق و رەورەوەی پێشکەوتنی .

گیروگرفتی رامیاری :-

ئاسۆی نادیاری باری رامیاری کوردستانی لەرزۆك و نەچەسپاو و ئاسۆی ئایندەی کوردو کوردستان بەشێوەیەکی گشتی , ئەمانە هۆکارێکی زۆر گرنگی بۆ دەست نیشان کردنی باری رامیاری ئایندەی (ح.هـ. ك) بەتایبەتی و گەلانی کوردستان بەگشتی , هەروەها دیاری نەکردنی پێناسەی ولاّتەکەو هاوولاّتی و هاولاتیەتی. کوردەکان هەر لەمێژەوە و پێش ئیمرۆ ش, بەبەردەوامی زۆر بە پەرۆشیشەوە داوای چارەسەرێکی رامیاری ئەکەن , بۆ چارەسەرکردنی کێشەی ولاّت و حکومەت و سنووری وولاّتەکەیان قەوارەی دەسەلاّتی حکومەتەکەیان و سنووری جیۆگرافی و شێوەی پەیوەندییان بەحکومەتی ناوەندیو دەور و بەری دراوسیٚ وحکومەتانی تری جیهان و رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان بەشێوەیەکی رامیاریو ئاشتیانە ئێستا بەتایبەتی ,کە گۆرانکاری روو ئەدات لە ناوەندی حکومەتی ناوەندی یەك لەدوای یەك دێنە کایەوە بەتایبەتی لە بواری فەرمانرەوای تازە لەعیراقدا و لەبواری گەلانی کوردستان, کە ئەیانەوی خۆیان و وولات وحکومەتەکەیان پارێزراوی جێگەی رامیاری مەزندەوە بەرژەوەندی و بروای کرین و فرۆشتن و دێرە بەدەرخۆنەی پەیمانە کۆنەکانی ئینگلیزی (سیفەر – لۆزان)ی سەرەتای چارەکە سەدەی نۆزدەهەمی رابووردو دوبوارە نەبێتەوە, یا وەك حکومەتی مەهاباد, نووشستی نەهێنی , کە لە ساڵی ١٩٤٦ , یا وەك کوردستانی عیراق لە ساڵی ١٩٧٥ ی لیٚ نەیەت , دیسانەوە تووشی شکەستی و هەرەس بێتەوە..

ئەمانەش هەر بەدەستەبەرییەکی نێونەتەوەیی دارێژراو ئەچەسپیٚ و بەردەوام ئەبێت نەك هەر بەنووسینی رۆژنامەکان و دەربرینی چەندەها ووشە و رستی لێپرسراوان , چونکە ئەمانە هەموو کاتێك بەئاسانی خۆی بە بەرژەوەندی ئەیانفرینیٚ , بیٚ دابین کردنی ئاشتییەکی راستی رامیاری ناوچەکەو ئاشتی تێدا ناچەسپێت , جا لەبەر ئەوە زۆر پێویستە دۆسیەی کوردو کوردستان بەدەست و بەدلسۆزانە بریاری رامیاری نێو نەتەوەیی بۆ یەکلا بکرێتەوە و بەئەنجام بدرێت و کارایانە وچالاکانە پیادەبکرێت بە روون و ئاشکرایی و راشکاوانە بەشێوەیەکی رامیارانە چارەسەر بکرێت ,چونکە ئەو مەترسیو بیٚ بروایییەی ئێستا لەبیرو هۆشی هاوولاتیان بەپێی ئەزموونە کۆنەکانی کە باسمان کردن چەسپاوە بیٚ وەلاّمێکی راشکاوانە, کێشەکانی ناوچەکە , هەر بەرەو گەردەلوول وئاژاوەو دروستکردنی ئاستەنگ و کێشەو چەلەمە ئەمینێتەوەو, ئەبێتە کێلگەیەکی باش بۆ ئەنجامدانی کارە تیرۆرەکانی حکومەتی ناوەندی و دوژمن و داگیرکەرەکانی دراوسێکانی کوردو کوردستان بۆهەموو گەلانی هەرێمەکە بیٚ جیاوازی.

جالەبەر ئەوە ئەبێت پەلە بکریٚ لەچارەسەری کێشەی کوردستان بۆ ئەوەی ئەم ئەزموونە دیموکراسییە کە بچەسپێت و گەلاّنی ناوچەکە بکەونە ئارامی وخۆشییەکی داسەپاو نا لەرزۆك

سەرچاوەی :– (دکتور شەفیق قەزاز – وەزیری یارمەتی ومرۆڤایەتی وهاریکاری((دکتۆر شەفیق قەزاز – ئەمریکا, وتارێکی ئینگلیزی, لاپەرە ٣)

www.kurdistannet.org

بەرامیاریەکی چەسپاو و ئارام و هەڵگرتنی سزا نێو دەوڵەتیەکانی (UN) لەسەر عیراق , ئەو ساکە کوردستانی عیراق پێشکەوتن وپەرە سەندنێکی زۆر خێرا بەخۆیەوە ئەبینێ , جگە لەوەش ئەبێتە ناوچەیەکی سەربەست و ئازادی هەموو عیراق وناوچەی رۆژهەلاتی ناوەراست .

ئەم هەرێمە بەم هەموو ئەزموونی دیموکراسییە وگیانی لێبوردن و , ئەم هەموو پرۆژە و گۆڕانکاریانە زۆر زۆر گونجاوە و شایانی ئەوەیە, ببێتە ئایندەی رووناك بۆ هەموو عیراق و ناوچەکە لەبواری رامیاریدا ئێمە دڵنیاین کە دەسەلاتی هەرێم بە بەردەوامی داوای پاراستنی گەلانی کوردستانی کرد و , ئەوەش هەرگیزاو هەرگیز لەدژی حکومەتی ناوەندی عیراق یا دەرو دراوسێکان بەکاری نەهێناوە بەهیچ جۆرێك , چونکە کەسێك نیە لەم وڵاتە دا بەم شێوەیە بن یا وا بیر بکاتەوە هەتا ئێستا .

ئەو پاراستنە نێو دەوڵەتییەی , کە کورد بەبەردەوامی داوای ئەکاو لەپێناویدا هەموو رێگایەکی ئاشتیانەی گرتۆتە بەر هەوڵ ئەدات تەنیا بۆ دابین کردنی ئەزموونی ئاشتی و دیموکراسی وسەربەستی و ئەم ئازادییە بپارێزێ لەهەموو بوارەکانی ئابووری و کۆمەلایەتی و ئاوەدانکردنەوەو نۆژەنکردنەوەو گەشە سەندنیان بەبەردەوامی بەردەوام بێت .

<u>گیروگرفتی ئابووری :-</u>

ئاستەنگەکانی ئابووریش کاریگەرییەکی خراپی هەیە لەسەر (ح . هـ . ك) وناوچەکە . بریاری/٩٨٦(نەوت –بەرامبەر خۆراك) , رۆلێکی زۆر باشی هەیە بۆ چارەسەر کردن و تواندنەوەی بەربەست کردن و بەرەنگار بوونەوەی کێشە ئابووریەکانی کوردستانی عیراق .تەنیا بە (١٣٪) داهاتی ئەو پرۆگرامە لەداهاتی نەوت کاروبارێکی زۆر رێك وپێك و بەکەڵك ئەنجام دراوە بەشێوەیەکی گورج و گۆڵ و خێرایانە, لەوانەش ئاوەدانکردنەوەو , نۆژە نکردنەوە لە هەموو بوارەکانی کاری رۆشنبیری , کۆمەلایەتی , ئاوەدانکردنەوە و دروستکردنی قوتابخانەو خانوو , خەستەخانەو کەرتەکانی پیشەسازی و کشتوکال وبەنداوەکان , ئاوی خواردنەوە , کارەبا ,رێگاوبان وهاتووچۆ هەموو ئەمانە گۆرانکاری پێشوە چوونێکی باشیان بەخۆوە بینیوە .

لەئەستۆی (ح . هـ . ك)ـە کە پێویستە ژێر خانی ئابوری (هـ . ك) دروست بکاتەوە زۆر بەرێك وپێکی و بەپەلەو پەیوەندییەکانی زیاتر بەرفراوانتر و بەربلاو بکات لەگەڵ جیهانی دەرەوە و رێکخراوی کۆمەڵەی نێودەولەتیو دەرو دراوسێکانی بەبەردەوامی کۆڵ نەدات , تا ئەگاتە ئامانج .لەسەری پێویستە هاریکاری و هەماهەنگییەکی زۆر بەگووڕو بەتێنتر بکا, لەگەڵ هەموو لایەنەکانی باسمانکردن لەپێناو دارشتن و ئەنجامدانی چاکردنەوەی ژێر خانی ئابووری هەرێمەکە .

پێویستە, ئێمە ئەوەمان لەبیر نەچێت , کە (ح . هـ . ك) یاهەر لایەنێکی تر ناتوانی هەتا هەتایە هەر پشت بەهاریکاری وهەما هەنگی و یارمەتی نێودەولەتی و داهاتی (١٣٪) پرۆگرامی سامانی نەوتی عیراقی ببەستێ ، کە ئەوەش بەستراوە بەو بریارە نێونەتەوەیەی دژ بە دەوڵەتی عیراق سازکراوە, چونکە ئەم بریارانە کاتین و بەرنامەو سەرچاوەیەکی بەردەوام نین هەتا هەتایە.

جا لە بەرئەوە , ئەبێ زۆر بە پەرۆشەوە هەوڵ بدات کە سیستەمی ئابووری کشتوکاڵی و پیشەسازی و ووزەو گەشتیاری و کۆمەلایەتی و زانستی وا دابنێ و پیادە بکات بەبەردەوامی و چەسپاوو , کە ئەو بۆشاییە پرکاتەوە ,کە لە کاتێکا بریاری /٩٨٦ وەستا , بتوانێت کاروباری وولاتەکە لەئێستا باشتر بەرێوە بەرێت بۆ ئەوەی توانایی هەرێمەکە جێگەی دەست و توانای دەر بکەوێت.

سەرچاوە :– (بەرێز مەسرور بارزانی – کوردستان نیوز (بە زمانی ئینگلیزی) لە پەرلەمانی کوردستان دەردەچێت , ساڵی /٢٠٠١ ژمارە /١٢ کوردستان)

دیارە ئاشکرایە کە بریاری نێونەتەوەیی ٩٨٦/ SCRپرۆژەیەکی بەردەوامی هەتا هەتا نیە جالەبەرئەوە , زۆر پێویستە , کە حکومەتی کوردستان , هەر لەئێستاوە خەمی ئەوە بخۆن کە بۆشایی پاش هەلگرتنی بریاری /٩٨٦ روو ئەدات بەتەواوی پری

www.kurdistannet.org

بکەنـەوە پێویسـتە , چـالاکانە ڕەچـاوی ئـەو خالانەی سەرەوە بکات کە باسمان کردن , هیچ هۆ و بیانۆیەك نابێ ببێتە هۆی پشت گوێ خستنی ئەو خالآنەی زۆر بە پەرۆش و زانا و لێهاتوانە جێگاو بۆشایی پڕبکاتەوە .

کوردسـتان ولآتـێکی دەوڵەمـەندە لـەزۆر سەرچـاوەی کانـزایی گـرنگ ,جگـە لەنـەوت وەکو : خەڵوزی بەردین , سەرچاوەکانی ئاو, سەرچاوەی گەشت وگوزار , کەرەسە خاوەکانی زۆر جیا جیای کشتوکاڵی ,پیشەسازی و مەرمەر و بەرد و دار و ....هتد

لەوانـە گـرنگتریش ئەوەیـە کەدانیشـتوانی ولآتەکـە بەتـێکرایی هەسـت بەتوانایـەکی بـەردەوام و چـالاکیەکی بەهـێز ئەکـەن بـۆ ئاوەدانکـردنەوە و نۆژەنکـردنەوە و دروسـتکردنەوەی ژێرخانی ئـابووری و پاراسـتنی ولآتەکـەیان , بەشێوەیەکی ماندو نەناسانە , کەهەرگـیز لـەو پێناوەدا بیر لەبەسەرهاتە کۆنەکانیان ناکەنەوە بەشێوەیەك ببێتە ئاستەنگ لەو ئاسۆیەدا , جالەبەر ئەو هۆیانەیە , کە ئەتوانن خۆیان تا سەر بەڕێوەبەرن و ئەزموونەکەیان سەرکەوتوو دەبێت , هەردەم فراوانتر و بەرەوپێش بەرن لەژێر هەموو بارو دۆخێکدا .

دارشـتنی پـلان و نەخشـەی ئایـندە لـەبوارەکانی ئـابووریش باشـترین تاکـە ڕێگەیـە بۆ دەستە بەر کردنی تەواوی ئەو مەبەستانەی سەرەوە بۆ دابین کردنی ژیانی باشی ولآتەکە.

حکوومـەتی هـەرێمی کوردسـتان بـاش سـەرکەوتووە , تائێستا لەپیادەکردنی نەخشە و پلانەکانی بەشێوەیەکی سەرەکی لە بواری دروسـتکردنەوەی ژێـرخانی ئـابووری و هـەروەها بۆ باروودۆخی داهاتوو و پاشەڕۆژی هەرێمی کوردستانی عیراق و پاش بڕیاری نێو دەوڵەتی ژمارە ٩٨٦/ SCRلە کوردستانی عیراقدا نەخشەو پلانێکی زۆر باشی لەبەردەستدایە .

بە شی چوارەم

فەرهەنگی بازرگانی کوردستانی :

Business Culture in Kurdistan

بـە شـێوەیەکی گشـتی کوردەکـان , ڕەگەز و , زمان , هەڵسوکەوت , داب ونەریت , مێژووی دێرینی زۆر جیاوازە لەگەڵ عەرەب و گـەلانی ولآتانی دەرو دراو سێکان و ولآتانی جیهان , لە بەر ئەوەی لەخێزانی گەلانی هیندو – ئەوروپی هاتوونە ئاراوە و دابەزیون , جـا لەبـەر ئـەو هـەموو جیاوازییە جۆراو جۆرانە ، هەمووی تێکرا کار ئەکاتە پێکهاتەی داب و نەریتی بازرگانی و کاروبارەکانی , کە پابەندە بە ئابووری و پرۆژەی بازرگانی .

کـورد گەلـێکی ڕۆژهـەلآتین , ئـەوان ڕێـڕەو و ڕێبازێکی جـیاوازی خۆیـان هەیـە بـۆ بەڕێوەبـەردنی کاروبـاری ئـابووری , بەتایبەتی لەبوارەکانی بازرگانی هەر لەدەسپێکردنەوە تا , بەئەنجام گەیاندنی و پیادەکردنیەوە .

جـا لەبـەر ئـەوە, سـەرنجی ئـەوە ئەدەین بە ئاشکرا و ڕاشکاوی هەندێ جیاوازی ئەبینین لەو بوارانەی سەرەوە, کە لەگەڵ کوردێك بازرگـانی دەکـەی , لەگـەڵ یـەکێ لەگـەلانی تـر , بەتایـبەتی لەگـەڵ بازرگانـەکانی گـەلانی دەرو دراوسـێ, باشـتر وایـە بازرگانـە ئەورپـیەکان ئـەوە بـزانن کـە خـەڵکانی ڕۆژهـەلآتی ناوەڕاسـت ئـەبێ فێری ئارام گرتن بن , کوردەکان بەگشتی زۆر بەرزو بەڕیزەوە

www.kurdistannet.org

پەیوەندییەکانیان لەگەڵ بەرامبەریان وەدی دبینن, بەشێوەیەکی گشتی کاروباری بازرگانی هەواڵی کۆبوونەوە و کارە گرنگەکانی پێش وەخت ئاگادار ئەکرێ , بەشێوەیەکی زۆر بە ڕەو شت و خوویەکی بەرزەوە , زۆربەی کارەکانیش و هەڵسوکەوتی بازرگانی لێك ئەچن وەك هەر وولاتێکی تر جا لەبەر ئەوە ڕێز و ڕەوشت و گیانی برایەتی وهەماهەنگی وهاریکاری لەنێوان بازرگانە کوردەکان , وەك هی وولاتانی تر وایە , ئەگەر زۆر باشتر نەبێت, هەروەها لە بواری شارەزایی و ڕێ پێشاندان پەیوەندی باش بەشێوەیەکی بەرز کۆبوونەوەکان بەڕێوە ئەچێت لەلایەن بازرگانە کوردەکان .

لەدوایی ڕاپەڕینی ١٩٩١ و بە دیمۆکراسی کردنی کۆمەڵگەی کوردی لە کوردستانی عیراقدا , زۆربەی بازرگانە کوردەکان بە گەلێك زمانی بیانی ئەتوانن کاروباری بازرگانی و پەیوەندییەکان و شێوەی کارەکانی ئەتوانێ بەچاکی بەئەنجام بگەیەنێ , بەگشتی کوردەکان وەرگێر (مترجم) بەکار ناهێنن یا زۆر کەم , کاتێ کە لەگەڵ کۆمپانیا بیانییەکان کاروبار ئەنجام ئەدەن , چونکە زۆربەیان عەرەبی , فارسی , تورکی و ئینگلیزی ئەدوێن .

لەڕاستیدا زانیارییەکی کەم هەیە لەبارەی زانیارییەکانی بازرگانی کوردستان , لەبەرئەوەش پشتم بەستووە بە ئەزموون و زانیاری تایبەتی خۆم لەو بارەیەوە.

1 – 4کۆبوونەوە بازرگانیەکان

ئەوەی زۆر گرنگە ,کەوا بخرێتە ڕوو , ئەوەش ڕێز و بەخشندەیی , کە زۆر پێویستە بۆهەردوولایەنی ,بۆ ئەوانەی کە کۆ ئەبنەوە بەمەبەستی پەیوەندی و کاروباری بازرگانی لەلایەن کوردەکان بەئاشکراو لەسەر ئاستێکی بەرز هەموو کاتێك هەیە , هەرچەندە هەموو کارێك بەبێ کەتەلۆگ و ڕێنماییەك تەواو ڕێك و پێکەکانی وەدی بهێنرێ , بەڵام لەهەموو کاتێکدا کارو پەیوەندیەکان باش ئەنجام ئەدرێ .

لەکوردستانی عیراق , کۆبوونەوەکان بە بەشێکی گرنگی پەیوەندییەکانی بازرگانی ئەبینرێ , ڕوانگەی تێبینی کوردی بە شێوەیەکی ڕۆژهەلاتی , لەبەر هۆی پایە و پلەی کوردستانی عیراق , گەمارۆی ئابووری نێودەولەتی و گەمارۆی عیراقی لەسەر هەرێمی کوردستانی عیراق , جگە لەهۆی گەمارۆی نێو نەتەوەیی لەسەر عیراق خۆی .

جا لەبەر ئەوە, کارو پەیوەندییە بازرگانیەکان ئەتوانرێ بێ کۆبوونەوە ڕوو بەڕووەکان ئەنجام بدرێت بەپێی بنەماو پرەنسیپەکانی پەیوەندی بازرگانی , تایبەت لەناوچەکەدا وەك پێویست لەسەر ئاستێکی زۆر تەواو وبێ کەم و کوڕی, لەڕاستیدا کوردەکان لەهەرێمی کوردستان ,کەوا ژمارەیەکی زۆر پەیوەندی و پەیمانی بازرگانیان هەیە لەگەڵ زۆر وڵاتانی دەرو دراوسێی خۆیان و هەندێ وڵاتی تری عەرەبی وەك و بەحرەین , ئیماراتی عەرەبی , تورکیا و هەندێ وڵاتانی ئەوروپایی ڕۆژهەلات و ڕوسیا..

ئەم پەیمانە بازرگانیانە هەر هەمووی بێ کۆبوونەوەی ڕوو بەڕوو بە ئەنجام گەیشتووە . هەموو یاساو ڕێساکانی بازرگانی لەلایەن حکومەتی هەرێمەوە دەستی بەسەرا گیراوەو بەرێك و پێکی بەڕێوە ئەبرێ و ڕێك ئەخرێ و بە ئەنجامدان و پیادەکردنی بە شێوەیەکی ڕاست و دروست و یاسایی وەدی دێت و دەستەبەرە ئەکرێت .

حکومەتی هەرێم بەتەواوی ئەو ڕێگەو یاسا و ڕێساکانی , کە بریاری سزاکانی /٩٨٦ هێناویانە کایەوە پیادەیان ئەکاو بەشێوەیەکی تەواو جێ بەجێیان ئەکات .

بەڕێوەبەرایەتی شێوازی (ڕسمی) یارمەتییەکی زۆری هەموو کۆمپیانیاکانی کەرتی گشتی و تایبەتی ئەدات .

سیستەمی ئابووری حکومەتی هەرێمی کوردستان, سیستەمێکی تێکەڵاوە (System Mixt) , بەڵام ئەوەش بەمەبەستی پاراستنی بەرژەوەندی هاووڵاتیانی وڵاتەکەیە, وە بە بۆچوونی ئێمە ناکرێت لە بارودۆخی ئەمڕۆی کوردستانی عێراقدا, ڕێگاو فوورسەتێکی زۆر گەورە بدرێتە کەرتی تایبەت, لەبەرئەوەی هێشتا کوردستان لە قۆناغێکی گونجاو دانیە بۆ ئەوەی دەسەڵاتی زۆر گەورە بدرێتە کەرتی تایبەت, دەبێت کەرتی گشتی سەروەر بێت.

حکومەتی هەرێمی کوردستان, دەسەلاتێکی کەمی هەیە لەژیانی ئابووریدا لەکوردستانی عیراقدا , چەندان پشووی شێوازی و ناشێوازی هەیە"ڕۆژەکانی پشووی ڕەسمی" , کە بازرگانەکان پێویستە بەهەندی وەربگرن , کاتێ ئەیانەوێ کۆبوونەوەکانی بازرگانی ئەنجام بدەن , چونکە لەو ڕۆژانەدا لەوانەیە هەموو چالاکیە بازرگانیەکان بووەستێنرێن و دەرگای دام و دەزگاکانیش دا بخرێن بەتایبەتی ڕۆژانی هەینی و هەندێ ڕۆژان و بۆنەی تر. جگە لەوەش هەندێ داب ونەرێت هەیە , کە پەیوەندی بە ئاهەنگ و ئەوڕۆژانەی یادەوەری و پشوودانەوە هەیە , پێویستە ئەو ڕۆژانە بزانرێت بۆ ئەوەی تووشی هەڵە و گیروگرفت و خراپ تێك گەیشتن نەبن بەزانینی داب ونەریتی بازرگانی چوارچێوەیەکی ڕێزو خۆشەویستیش بۆ خۆت وئایندەی کاروباری بازرگانی پێك ئەهێنێ .

گرینگترین پشووەکان و بۆنەو یادەوەریەکان و ناوی ڕۆژەکانی بیرەوەری و ئاهەنگ و پشوو ڕۆژانی جەژنەکانی نەتەوایەتی و ئاینی , کەزۆر پێویستە بزانرێ لە لایان بازرگانان چونکە بەزانینیان ئاسانکارییەکی زۆر بۆ بازرگانەکان بەرچەستە ئەبێت لە ئایندەدا .

نەورۆز :-

گرنگترین یادی میللەتی کوردە , مانای ڕۆژی تازەیە ڕۆژێکی نەتەوایەتی زۆر بەنرخ و بەڕێزە لای گەلی کورد لەهەموو پارچەکانی کوردستان , هەروەها کوردەکان لە هەر کون و قوژبنێکی جیهان بن, یادی ئەوڕۆژە ئەکەنەوە و ئاهەنگی خۆشی و شادی بۆ ئەگێرن لەو ڕۆژانەشدا کاروبار ئەوەستێ و دام و دەزگا حکومییەکان دائەخرێت.

نەورۆز گرنگترین ڕۆژی ساڵانەی کوردە , ئەو ڕۆژە یادەوەری ساڵانەی لە سەر ساڵی تازەی کورد , لەیەکەم ڕۆژی بەهار دا کە ئەکەوێتە (٢١) ئاداری هەموو ساڵێك نەورۆز دەست پێ ئەکا بۆ ماوەی (٣) ڕۆژی یەك بەدوای یەکدا . ئێران پەیرەوی ڕێگا و ڕێبازی ئیسلامی ئەکا لەبواری بۆنەو جەژنەکانی ڕۆژانی ساڵ .

ئەوجەژنەی نەورۆز لەساڵی ٦٢٢ پێش زایینی دەست پێ ئەکا سەرچاوەی :(ساریلاینمنین مەلێ , لاپەرە ١٥ ساڵی ١٩٩٩)

ڕۆژەکانی هەینی :

کوردەکان هەفتەی کارکردنیان (٦) شەش ڕۆژە لە هەفتەیەکدایە , دوا ڕۆژی هەفتە ڕۆژی هەینییە ، هەینیش ڕۆژی پشووی حکومییە . بەڵام بۆ کۆبونەوەی بازرگانی و ئەنجامدانی پەیوەندییە بازرگانییەکان لەو ڕۆژە دا ئەتوانرێ زۆر بە ئاسانی و ڕێك و پێکی وەکو هەموو ڕۆژەکانی ئاسایی چالاکیەکان ئەنجام بدرێ بەرێکەوتنی لایەنەکانی ئەو کارە بەپێی ڕێکەوتنی لایەنەکان .

ئەتوانرێ لەنووسینگەی بازرگانەکان هەموو ئەو کۆبوونەوانەی , کەپێویستە ئەنجام بدرێ .

ڕۆژی یادەوەری یا بیرەوەری ساڵانە :-

کوردەکان چەند ڕۆژێکی بیرەوەری ساڵانەیان هەیە کە زۆر بەرێزو پەرۆشەوە یادی لێ ئەکەنەوە هەموو ساڵێك لەهەموو کون و قوژبنێکی جیهاندا بەدرێژایی مێژوویی ئەو ڕودانە لەو ڕۆژە مێژووییانەش وەك , یادەوەری شاری هەڵەبجە , کەلەو ڕۆژەدا شاری هەڵەبجە کیمیا باران کرا لەلایەن ڕژێمی سەدام حسێنەوە لەڕێگای فرۆکەو هالێکۆپتەرو سەربازو سەرکردە عەسەربازەکانی,کە بۆ کوشتنی (٥٠٠٠) پێنج هەزار منداڵ و ژن و گەنج و پیری بێ گوناە هەر لەپێناوو مانەوەی دەسەڵاتی دیکتاتۆری خۆی , هەروەها

www.kurdistannet.org

بزرکردنی(۸۰۰۰)هەشت هەزار هاووڵاتی بارزانی کە هەتا ئەمرۆکەش (۲۰۰۲) بەبێسەرو شوێن,.جگە لەوەش ڕۆژی ئەنفال , کەئەویش جەرگ بڕتر بوو لەو ڕۆژەدا (۰۰۰ ر۱۸۲) سەدو هەشتا و دوو هەزار کوردی بێگوناه بەپیر و گەنج و منداڵ ونێر و مێیەوە لەناوبراو لەژێر گلا بە شۆفل و گریدەر شاراییەوە بەبێ سەرو شوێن , کەتائیستاش کوردەکان نازانن ئەو کوردانە لە کوێ لەچ ناوچەیەك ژێرگڵ خران لەلایەن سوپای عیراقیەوە و حکومەتی عیراقیش , هەتا ئیستاش و لەهەموو گفتوگۆیەکدا ئەوەی ڕەتکردۆتەوە , کەوا هیچ زانیاریەك لەو بارەوە بدات بەکوردەکان , بەهیچ شێوەیەك , یا بە هیچ لایەنێکی تر, جگە لەوەش هەزاران دێی تری وێران کرد,کەنزیکەی (۲۵۰۰) دیێ لەو هێرشەدا وێران کردو نزیکەی دووهەزاریشی لەهێرشەکانی چەند ساڵی لەوە پێشتریش وێران کردبوو , بەم ژمارەیەش ژمارەی دێیە وێران کراوەکانی کوردستانی عیراق گەیشتە (٤٥٠٠)چوار هەزارو پێنج سەد دێ , جگە لە چەندان سەدان ناوچە و باخ و باخات و سەرچاوەکانی ئاو و ئابووری و ڕەزی وێران کرد و هەروەها دەستی کردبە چاندنی نزیکەی (۲۰) ملیۆن جۆرەها مینی جۆرا و جۆر بۆ کوشتنی کورد و ئاژەلی کوردەکانی کوردستانی عیراق چاندوە چەندان هەزاریشی لێ کوشتوون بەمین جگە لە وێرانکاریەکانی مین .یادی ڕۆژی ڕاپەرینی ئاداری /۱۹۹۱ زۆر بەخۆشی هەموو ساڵێك ئەکەنەوە .

4 – 2 – داب ونەریت و بنەما و شێوازەکان

4 – 2 – 1 ناونیشانەکان :

کۆمەڵگەی کورد واز لەداب ونەریتی کوردانەی گرنگی خۆی ناهێنی , بۆ داب و نەریتی بازرگانی ڕۆژئاوایی چونکە ئەمانە زۆربەی کارەکانیان بێ پلان و نەخشەو ڕاستەوخۆ ئەنجام ئەدەن و زۆربەی پەیوەندی و کۆبونەوەکان و کاروبارەکانی بازرگانی ڕاستەوخۆ لەلایەن سەرۆکی یاخاوەنی , یا بەڕێوەبەری گشتی پرۆژەکان , کارگە , کۆمپانیاکان نووسینگەکانی , کۆمپانیە بازرگانیەکانەوە بەئەنجام ئەگەیەنرێن .

4 – 2 – 2 ڕوو شکاندن

ئەوە زۆر گرنگە , کە هەرگیز ڕووی هیچ کوردێك لە پێش چاوی خەڵك نەشکێنی و توانج و پلاری تێ نەگری یا گاڵتەی پێ نەکەی , بۆ ڕیسواکردنی لە بارەی بیرو بۆچوونەکانیەوە , یاخراب تێ گەین .
کاتێ هەڵەیەك لە کوردێك ئەبینێ لەڕووی هەندێ بابەتەوە ڕاستەوخۆ مەیدەوە بە چاویدا , بەلآم بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ, ئەتوانی ئاگاداری بکەیەوە بە ئاماژە کردنی بۆ ئەو بابەتانە و چارەسەرێکی مام ناوەندی بۆ بدۆزەوە کەبێ ئارەق کردن , کێشەکە چارەسەری بکرێت , بۆ وێنە ئەگەر هەڵەیەك ڕویدا لەبەر هەندێ هۆ ئەو لایەنەی هەستی پێ ئەکا , ئەتوانێ بە ناڕاستەوخۆ ئامۆژگاریەکانی دەربڕێ بۆ ڕاستکردنەوەی کێشە و بابەتەکە , بێ ئەوەی کەس شەرمەزار بکاو ئارەقی پێ بکاتەوە , یا هیچ لایەنێك هەست بەوە بکات , لایەنەکەی بەرامبەر گاڵتەی پێ ئەکات یا ئەوەی تر سووکی دڵی ئەکات بەتایبەتی لەبەرامبەر خەڵکی تر .

4 – 3 – ڕۆڵی ئافرەتی کورد ﴿ پلەو پایەی مێینەی کورد لە کۆمەڵدا ﴾

www.kurdistannet.org

لەپاش ڕاپەرینی مانگی ئاداری بەهاری ساڵی ١٩٩١ , پاش دانانی یاسایەکی تازە لەلایەن کوردەکان بۆ دەستنیشان کردنی مافەکانی ئافرەتی (مێینەی) کورد, کارێکی زۆر پێویست بوو بۆ گەشەسەندن و برەو پێدان و پترکردنی ئەو مافانەیان بە بەردەوامی لەناوکۆمەڵگای کوردەواریدا , کە بگونجێ لەگەڵ سەردەمی ئەمڕۆدا و مافەکانی ئافرەتانی کوردستان گەیشتۆتە قۆناغێکی تازە و بەشێکی زۆری مافەکانی خۆیان و ئازادییان مسۆگەر کردوە , بەدرێژای تەمەنی کابینەکانی حکومەتی کوردستان ژن وەزیر بووە , پلەو پایەی بەرزیان هەبووە ئافرەتی کورد ڕۆلێکی زۆر گرنگی بینیوە لەپێك هێنان و گەشەسەندن و پێشکەوتنی کۆمەڵگەی کوردەواریدا , هەروەها شۆڕشە یەك لەدوای یەکەکانی , کە لەپێناو ئازادی و سەربەستی کورددا ئەنجام دران ,ئافرەت بە بەردەوامی هاوبەشی کردوە.

ئیمرۆ ئافرەتی کورد (مێینە) کورد ئەبینێ بەچەند داب و نەریەتێکی کۆنی بێ کەڵك کۆیلەکراوە و پێویستە لەسەر (ح . هـ . ك) هەموو ڕێکخراوەکانی ناوخۆی کوردستان , بۆ مەبەستی لەناوبردنی ئەو کۆیلە کۆنانە تێبکۆشن بە بەردەوامی .
ئافرەتی کورد ئەمڕۆ لە کوردستانی عیراقدا ژمارەیەکی زۆر زۆریان ڕۆلێکی گەورە لە بەڕێوەبردنی دام و دەزگاکانی (ح . هـ . ك) وەکو مامۆستای هەموو قۆناغەکانی قوتابخانە و زانکۆ ئەندازیار , پارێزەر , هەروها گەلێ کاری گرنگی تر , ئەوەجگە لە بوارەکانی کۆمپیوتەر و ئەنترنێت .

بەڕاستی (ح . هـ . ك) زۆر گرنگی ئەدات بەبواری پەروەردەو , ڕۆشنبیری ئافرەتی کورد و گەشەسەندنی ئەو ڕۆلە و بینینی , هەروەها لەبواری دارایی و کۆمەلایەتی و ڕێکخراوی و بۆ فێربوونی سوود وەرگرتن لەبوارەکانی کۆمەلایەتی و دارایی و چونیەتی خۆرێکخستنی ئافرەتان لەناو کۆمەڵدا بۆ ڕێکخستنی ڕێکخراوی جیا جیای پابەند بە خۆیان و چالاکیەکان , ئێستا لە کوردستاندا زۆر ڕێکخراوی ئافرەتان هەیە کەچەندەها چالاکی جۆراوجۆر هەیە هەر لە ڕۆشنبیری و هونەری و ڕامیاری و کۆمەلایەتی خێرخوازی مافەکانی مرۆڤایەتی بەتایبەتی ڕێکخراوەکانی , کە پابەندن بە خودی ئافرەتان خۆیان ......هتد.

لە کوردستاندا ئێستا زۆر ئافرەتی کورد ئەندامن لەڕێکخراوە جیهانییە بەرزەکان هاوکاری و هەماهەنگییەکی زۆر پتەو ئەکەن شان بەشانی پیاوانی کورد , ئەوان تێ ئەکۆشن لەپێناو بە ئەنجام دانی کارگوزاری باش بۆ بەرچاو خستنی ڕۆلی ئافرەتی کورد لەهەموو دام و دەزگاکانی ناوخۆ و جیهانیدا و ڕۆلێکی بەرچاویان هەیە لەپەرلەمانی کوردستاندا .
ئێمە ئەگەر بە ویژدانەوە ڕۆلیگرنگی ئافرەتی کورد لە کوردستانی عیراقدا بەراوورد بکەین لەگەڵ دەرو دراوسێکانا وەکو ولاتانی ﴿ عیراق . تورکیا . ئێران ﴾ ئەبینین ئافرەتی کوردی عیراقی زۆر پێش کەوتوو تر و زۆر چالاکترە و بەرهەمی زۆر تر و پوخت تری هەیە.
بە شێوەیەکی گشتی پاش ڕاپەرینە پیرۆزەکەی بەهاری ساڵی ١٩٩١ و دامەزراندنی (ح . هـ . ك) ئافرەتی کوردستان بەشێوێکی زۆر بەرچاو و مەزن پێشکەوت وە ئەو ێیشکەوتنەش بەردەوام گەشەی سەند, بەلاّم بە شێوەێکی گشتی لەهەموو کوردستاندا ژیانی کۆمەلایەتی بەراورد بکەین لەگەڵ پێشکەوتنی کۆمەڵگەی پێشکەوتووی جیهانی ئەوا ئەبینین کۆمەڵگای کورد هێشتا زۆر دوا کەوتووە .
هۆی ئەم دواکەوتنەش بەتایبەتی ئەگەرێتەوە بۆ نەچەسپاندنی ڕامیاری , بێ ئارامی و بێ ئاسایشی ناوچەکە , جگە لەهەندێك هۆی ئاینی ,هەروها چەندین داب و نەرێتی کۆن و بێ کەڵك , دوو گەمارۆی کوشندە , ئەمانە تێکڕا کاریگەرییان هەیە بەسەر کۆمەڵگەی کوردەواریدا لە زۆر دەمێکیشەوە داسەپێنراون بەزۆر , جگە لە بوارو ئاستەنگەکانی ئابووری و دارایی هەروەها بیرو باوەرەکانی ئاینی .

www.kurdistannet.org

4 – 4 پەیوەندیەكانی بازرگانی لە كوردستاندا :-
Business Communication in Kurdistan

پەیوەندیـەكانی بازرگانی كـورد وەكـو هـەموو كاروبـاری بەشـەكانی تری كوردستانی عیراق تازەترین هۆكاری پەیوەندیان هەیە وە گۆرانكاریـەكی زۆر گـەورە كراوە لەسەرجەم بوارەكانی پێگەیشتن پەیوەندی كردنەوە, هەر لە سەرەتای راپەرینە پیرۆزەكەی سالی ۱۹۹۱ پـاش دامـەزراندنی(ح . هـ . ك) گرنگیـیەكی زۆری بـەم بـوارە داوە شۆرشێكی سەردەمانەی لەبواری پەیوەندیەكانی ناوەوە دەرەوە بە ئەنجام گەیاندوە .

1 – 4 – 4 نامە ناردن بۆ كوردستان:

ئێستا لە كوردستاندا كار گوزاری نامەناردن لەناوەخۆ بەرێك و پێكی بەرێوە دەچێت , هەروەها رۆژانە كوردستانی عیراق بەستراوە بەرێگای گواستنەوەی توركیا لەوێشەوە بۆ هەموو ولاتانی جیهان.

بـۆ ئـەوەی نامـەی بازرگانی یـان هـەر جـۆرە نامەیەكت هەبێت بتەوێ بگات بە بازرگانی كورد یان كوردێكی ئاسای زۆر بەئاسانی ئەتوانێت لەم رێگایەوە بیگەیەنێتە هەر بازرگانێكی بیانی لەهەر ولآتێكی تر بێت .

هـەروەها بازرگانـە بیانیەكان ئەتوانن نامەكانیان رەوانە بكەن بۆ بازرگانە كوردەكان لە هەر شوێنێكی كوردستان بێت لەو رێگەیەی كە باسمان كرد و ناونیشانێكی تایبەتی هەیە لەتوركیا بۆ ئەم مەبەستە .

لەهـەموو ولاتانی ئەوروپا و ئەمریكا و یان هەر ولاتێكی ترەوە دەتوانێت نامە بنێرێت بۆ كۆمپانیاو بازرگانەكانی كوردستان یان هەر كەسێكی ئاسایی :

KRG-Habur

P.O.Box 4- 33
Sirnak- Silopi
Turkey

پـاش ئـەو ناونیشـانەی سـەرەوە , ناونیشـانی ئـەو كەسـەی یان ئەو كۆمپیانیای مەبەستتە بە روونی بە زمانی كوردی یان عەرەبی ئەنووسـی، لـە كـارە گرنگەكانی (ح . هـ . ك) لەم بوارەدا ئەوە بوو ,كە پوولی پۆستەی كوردی دروست كرد,جگەلە پوولی دارایی و خستیانە بازارەوە,ئێستا بە شێوەیەكی ئاسایی بەكاردێت لەكوردستاندا ﴿تكایە بروانە هاوپێچەكان ﴾

2 – 4 – 4 تەلەفۆن و فاكس :-

ئێستا لە کوردستانی عیراقدا تەلفۆنیش و فاکسیش بە بەردەوامی شەو و ڕۆژ لە هەردوو کەرتەکانی گشتی و کۆمپانیا تایبەتیەکاندا کار گوزاری پێشکەش بە هاووڵاتیانی ناوەخۆ بیانی ئەکەن, بەشێوەیەکی زۆر ڕێك و پێك لەسەر ئاستێکی سەردەمی تازە و بە تازەترین ئامێری تەکنەلۆژیای ڕاگەیاندن و پەیوەندی کردن .

کار گوزاری تەلفۆن وفاکس لە کوردستاندا زۆر هەرزان و ئاسانە هەموو دەم دەست دەکەوێت

لەڕاستیدا زۆربەی پەیوەندییە گرنگەکانی بازرگانی کورد و کۆمپانیاکانی لەنێوان ئەوان و کۆمپانیاو بازرگانیە بیانیەکانەوە لەڕێگای تەلێکسەوە ئەنجام دەدرێت .

لەپاش ڕاپەڕینە پیرۆزەکەی نەورۆزی ساڵی ١٩٩١ وە ,هەموو پەیوەندییەکی کوردستان لەگەل جیهانی دەرەوە دا و لەگەڵ کۆدی عیراقدا پەیوەندی نیە , بەڵام ئەتوانین لەڕێگەی کۆدە جیهانیە گرنگەکانی :– بەریتانیا – سوید – ئەمریکا .... هتد . ئەم کۆدانە لەبواری ئابوریدا زۆر هەرزانترو کەم تری تێ دەچێت لەبەکارهێنانی کۆدی نێودەوڵەتی عیراقدا .

3 – 4 – 4ئەنتەرنێت :

لە کوردستانی عیراقدا ئەنترنێت لە پڕ و بەخێرایی پەیدابوو گەشەی سەندو بەکارهێنانی بەرەوپێش چوو, هەر چەندە ئەنتەرنێت بەزمانی ئینگلیزی بوو , بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا, ئەوە نەبووە ئاستەنگێکی گرنگ لەبەردەمی کورد چەندەها مەڵبەندی ئەنترنێتیان دامەزراند ڕۆژانە سەدان پەیوەندی وئیمەیل بەهۆی ئینتەرنیتەوە ئەنجام ئەدرێ , زۆربەی بازرگانەکانیش ئینتەرنێتیان هەیە , زۆربەی کوردەکانیش ئینگلیزی ئەزانن . لەکارەکانی ئێنتەرنیتیش کە زۆر بەکاردێت ئیمەیلە .

لەکوردستاندا گەلێ سەنتەری ئینتەرنێت هەیە لە کەرتی تایبەتدا , بەڵام سەنتەری ئینتەرنێت هێشتا زۆر گەشەی نەکردووە لەهەرێمدا , بەڵام کرتی تایبەت و کحومەتی هەرێم خەریکن گەشەی پێ بدەن لەمەودوا .

لە ولاتێکی وەك کوردستان کە بەدوو گەمارۆی مەزن دەورە دراوە لەگەڵ چەندان وڵاتی دراوسێی دوژمن , بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئێستا ژمارەی بەکارهێنەرانی ئینتەرنێت ئەگاتە زیاتر (٥٠٠٠) کەس ئەو ئینتەرنێتەش , هێشتا زۆر گران بەهاییە, چونکە لەڕێگای مانگە دەستکردو سەتەلایتەوە بەکار دێت , جگە لە وەش بەکارهێنانی زۆر لە پەرەو گەشەسەندندایە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ.

سەرچاوە : (کەریم زێباری – کوردستان نیوز ژمارە –١٣ لاپەرە – ٣ , ساڵی ٢٠٠٠)

چۆنیش لێی بکۆڵیتەوە باری کاروباری ئەنترنێت لە کوردستاندا لەزۆر دەوڵەتانی دراوسێ ئاسانترو هەرزانتر و بەئاسانیش دەست دەکەوێت وە زیاتریش لەپەرەسەندن و پێش کەوتن دایە.

لەکوردستانی عیراقدا ژمارەیەکی زۆرکار لەبازرگانی کۆمپیوتەر ئەکەن ئەم بازرگانیە لەپڕ پەیدا بوو زۆر بەخێرای پەرەی سەند و پەرەسەندن وپێش کەوتنیشی بەردەوامە .

گەلێ کۆگای کۆمپیوتەر لەکوردستاندا ئەبینین چەندەها جۆری کۆمپیوتەری تیادا هەیە, ئەوە هەروها چەندها بنکەی فێرکردن و بەکارهێنانی کۆمپیوتەر بلاو بۆتەوە چەندان بازاڕ و کۆگا هەیە بۆ فرۆشتن و کرینی ئامێرەکانی کۆمپیوتەر و پارچە یەدەگەکانی , کە زۆربەی زۆری کەرتی تایبەت پێی هەڵدەستێت , ئەم بازرگانەش بە بەردەوامی لە پەرەسەندن و پێشکەوتندایە , ڕوویەکی گەشی پێشکەوتووی داوە بە کوردستان.

سەرچاوە : (سهام مەمند – کوردستانی نوێ ژمارە ١١ ساڵی ٢٠٠٠).

هـەرێمی کوردسـتانی عـێراق لـەو بـوارە دا ئیسـتا لـە زۆر ولاتـانی دونیا پێش کەوتوو ترە. (ح . هـ . ك) زۆر پرۆژەی لەو بابەتەی لـەبواری ئـابووری دا لەسـەرجەم بوارەکـانی تردا یارمەتی دارایی داوە پشگیری لێ کردووە.زۆربەی زانکۆکان دامودەزگا گرنگەکانی(ح . هـ . ك) ڕۆژنامـەو گۆڤارەکـان پـارت و ڕێکخـراوەکان ,جگـە لە کۆمپانیا و بازاڕو کارگەکان ژمارەیەك کۆمپیوتەری خۆیان هەیە ئەوەش جگە, لە هەندێ فەرمانگەی تایبەتی و چەندان دام ودەزگای ڕاگەیاندن.

بەشی پێنجەم :-

1 – 5سەرنج و پێشنیارەکان :

لـە کوردسـتانی باشـووردا, وە پـاش ڕاپەڕینـەکەی بـەهاری سـاڵی ١٩٩١ی پـیرۆز و دامـەزراندنی (ح . هـ . ك) , زۆربـەی ئاڵوگۆڕی بازرگـانی کوردسـتانی عـێراق کەوتـە ڕێگـای وڵاتـە دراوسـێکانی , لەبـەر ئـەوە ئەرکی سەر ئەستۆی (ح . هـ . ك) بوو ,کە زۆر بێ ووچـان هـەوڵ بدات بۆ دۆزینەوەی بازاری تازە بۆ بازرگانی کوردستان لە هەموو کون و قوژبنێکی جیهاندا لە ئەوروپا , ئەمەریکا بۆ بازرگانـیکردن و دانـانی کارگـە و پـرۆژەی بەکـەڵك , کـە ڕووی پێشـکەوتوویی وڵاتەکـە زیاتـر گەشـە پـێدەن و ئـەم هەرێمە تازەیە هەلـێکی باشی ڕەخساندووە بۆ ڕێگادان بە ناردنی , بەرهەم و کالاَ و کەرەسە و تەنی باشتر و زۆرتر بنێرنە دەرەوە بۆ وڵاتانی وەك ئـەوروپا , بەتایـبەتی سـکاندناڤیا و , ئەمـەریکا و هـەموو وڵاتـانی جیهانی . پاش لێکۆڵینەوە و تێڕامانێکی تەواوی بواری ئابووری هـەرێمی کوردستان , وە بە مەبەستی زیاتر خزمەتکردنی ئەزموونە دیموکراسیەکەمان و بەهێزکردنی ژێرخانی ئابووری وڵات و زیاتر خزمەتکـردنی نیشـتیمانەکەمان, ئـەم پێشـنیارانەی خـوارەوە بخەیـنە بەردەسـتی بەرپرسـانی کحومـەتی هـەرێمی کوردستان , بەهیوای ئەوەی کە کەڵکی لێ وەربگێرێ :

– پـیادە کـردنی بـڕیاری ٩٨٦ زۆر گـرنگە بـۆ کوردسـتانی عـێراق پێویسـتە بەشـێوەیەکی چەسـپاو بـەردەوام بێـت . ئەنجومەنی ئاسایشـی نـێودەوڵەتی , پێویستە زۆر گرنگی بەو خاڵانە بدات کە پابەندە بە گەلی کورد بەبەردەوامی داوای ئەوە ئەکا و لەپێناویدا بـێ ووچـان تـێ ئەکۆشـێ بـۆ چەسـپاندنی بەشـی تـەواوی کوردسـتان لـەداهاتی نەوت ، هەروەها پێویستە بواری ڕامیاری ئاسایش وئـارامی زۆر بەشـێوازێکی چەسـپاو بـەردەوام بێـت , بـواری دارایـی و ئـابووریش پێویسـتە بـە بەردەوامی چەسپا و بێت دوور بێت لەهـەموو لـەرزین، بەشـێوەیەکی باش دابین بکرێت , لەمانەش هەمووی گرنگتر مسۆگەر کردنی بەردەوام بوونی پیادەکردنی بڕیاری ٩٨٦ , پێویسـتیە حکومـەتی کوردستانی عیراق ئەو ڕێژەی داهاتی نەوتەی , کە (١٣٪) داهاتی نەوتی هەموو عیراقە بە بەردەوامی هەبێت لـەپاش لابـردنی گـەمارۆی سـەر عـێراق ولابـردنی سزا نێودەولەتیەکان ڕێژەی بەشی داهاتی کوردستان بەجیاوازی بمێنێ و

تەنیا لەڕێگای (UN) وە یا لەڕێگای (ح.هـ.ك) وە لە کوردستانا خەرج بکرێت یاخود بە هەماهەنگی هەردوو لا. ئەوە کارێکی ئاشکرایە , کە بەردەوام بوونی مانەوەی بە تەواوی ڕێك وپێکی ئەو بەشە داهاتەی کورد ئەبێتە هۆی بەردەوام بوونی ئاسایش و رامیاری هەرێمەکە , ئەوەش لەخواستە گرنگەکانی گەلانی کوردستانە زۆر بە پەرۆشەوە داوای ئەکەن لەپێناویدا بێ ووچان تێ ئەکۆشن, ئێستا بەتایبەتی لەجیهانی بازرگانیدا و سیستەمی گێتیدا بەڕێوەبردنی باش , تاکە هۆکاری کلیلی هەرە گرنگی سەرکەوتن و گەشەسەندنی کاروباری دارایی ئابووری هەموو ولاتانە .

- هەروەها لەکوردستانی عیراقدا بەهەمان شێوە ئێمەش ئێستا پێویستە , هەر کۆمەلێك بەرپرسیارە , کە بریاری کارو باری بەڕێوەبردن دا ئەرێژی , پێویستە ئەو خالانە رەچاو بکا , کە سیستەمێکی بەڕێوەبردنی(Management) ی باش بۆ کارو بارەکان مسۆگەر بکات بە بەردەوامی و هەموو دەم لەپێناو گەشەسەندنیدا تێبکۆشێ بۆ هێنانە کایەی پەرەپێدان و گەشەسەندنێکی باشی پرۆژەی ئابووری و کۆمەلایەتی .

- دامەزرانی وەزارەتێکی تایبەت بە دارشتنی نەخشە و پلان و ئامارەکان زۆر پێویست و گرنگە لەهەرێمی کوردستانی عیراقدا, چونکە ئێمە بێ زانیاری و ئاماری پێش وەخت و دارشتنی نەخشەی ڕێك وپێك ناتوانین وا لەپرۆژە ئابوریەکانمان و باری ئابوری خۆمان بکەین کە رۆلێکی گرنگ وتەواو رێك و پێك و بەرهەمدار وەدێ بینین .

– هەر لەسەرەتاکانی سالێ ١٩٩١وە هەرێمی کوردستانی عیراق پەیوەندیەکی بازرگانی تازەی بەکارهێناوە لەهەرێمەکەدا لە بازرگانی ناوخۆ , هەروەها لە بازرگانی و ئال و گۆری دەرەوەدا , لەبەر ئەوەی کە کوردستانی عیراقیش, وەك هەموو ولاتێکی تر گیروگرفتی ئابووری هەبوە , لەو گیروگرفتانەش کێشەی پارە بووە, ئەوەش ئێستا ئەوان پارەی دیناری سویسری بۆ ئال و وێری ناوخۆ بەکاردێنن ودۆلاری ئەمریکیش بۆ بازرگانی دەرەوە بەکاردینن ,هۆی گرنگ و بەکەلکیان هەیە بۆ بەکارهێنانی دۆلاری ئەمریکی , چونکە دۆلار پارەیەکی جیهانییە و بنەماو هێزێکی ئابووری بەردەوامی هەیە و هەموو ولاتان ئالوگۆری پێ ئەکەن.

– بریاری ٩٨٦ نێودەولەتی , بریارێکی زۆر گرنگە بەتایبەتی بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی کشتوکالێ کوردستانی عیراق, ئێمە دەتوانین بەهۆی ئەوەوە چارەسەری کێشەکانی هەناردنە دەرەو بکەین و هەروها گەشەو برەو بەم بوارە بدەین ئەم هێزی پاراستنی نێودەولەتییە, کە ئارامی خستۆتە ناوچەکە , هەروەها ئەم پشگیرییە ئابووریانە بە یەکەوە بۆ نەتەوە هۆکارێکی بە کەلك لەم بوارەدا ئەگەر بۆ ماوەیکی درێژخایەن بزانین و بتوانین بەرێگەیەکی باش بەکاری بهێنن لەو رێگایانەش :– دۆزینەوەی بازاری تازە , ولاتانی تازە بۆ بازرگانی وەك لە ولاتانی ئەوروپا , ئەمەریکا و رۆژئاوا و جگە لە هەموو وولاتانی کە ئێستا بازرگانییان لەگەلێ ئەکەین .

–ئێستا لە کوردستاندا زیاتر لە(٩) رێکخراوی شارەزای تایبەتمەند هەن , کە راستەوخۆ سەر بە نەتەوەیەکگرتووەکانن لەژێر چاودێری ئەوان کاردەکەن ئەمانە پرۆژەکان دەست نیشان دەکەن هەموو پشتگیرییێکی ئابووری بۆ دابین دەکەن ئەو رێکخراوانە بە هاوکاری و هەماهەنگی بەڕێوەبەرایەتی (ح . هـ . ك) کارەکانیان ئەنجام دەدەن بەپێی بەرنامەی بریاری/ ٩٨٦, جا لەبەر ئەوە زۆر پێویستە ئێمەی کورد ئەمرۆکە لە هەرێمی کوردستانی عیراق , کەلك لە زانیاری و ئەزموونەکانیان وەربگرین بۆ ئەوەی ئێمە لە

www.kurdistannet.org

ئایندە دا جێگای بەرنامەکانی بڕیاری/ ٩٨٦ بگرینەوە , کاتێ ئەوان کاریان کۆتای پێ هات و لەدوا ڕۆژدا لەبەر ئەوەی هیچ بۆشاییەك دروست نەبێت (ح . هـ . ك) بە سەرجەم کارەکان هەڵسێت وەکو پێویست بێ گیروگرفت .

– دیارە گرینگیدان بە کەرتی تایبەت مەسەلەیەکی زۆر سوودبەخشە , هەموو ئەزموونەکان ئەم ڕاستیەیان سەلماندووە, بەڵام باروودۆخ و قۆناغی ئەمڕۆکەی کۆمەڵگای کوردستان ناتوانێت بەرامبەر خواست و دەسەلاتی کەرتی تایبەتدا مامەڵە بکات, وە دەسەڵاتی دارایی و ئابووری حکوومەتی کوردستان پێویستە زۆر ئاگاداری ئەم لایەنە بکات و هەوڵ بدات کە ئەم کەرتە باڵادەست نەبێت لەبواری ژیانی ئابووریدا ، ئاستی گووزەرانی هاوڵاتیانی کوردستان پێوویستی بە پشتگیری و هاوکاری کەرتی گشتی (حکوومی) هەیە., دەکرێت کەرتی تایبەت دەسەڵاتێکی سنووورداری هەبێت, بەڵام دەسەڵاتی بەهێز هەر دەبێت لە دەست حکوومەتی کوردستان بێت.

- لە دوونیای ئەمڕۆدا مەسەلەی ئامرازەکانی گوواستنەوە و ڕێگاوبان (Logistics) زۆر گرینگە بۆ بازرگانی نێودەوڵەتی. وە بە مەبەستی بەرەوپێشبردنی ڕەووتی بازرگانی و پێشکەووتنی ئابووری هەرێمی کوردستانی عیراق, دەکرێت پلان بۆ هەندێك پرۆژەی گرینگی لۆجستیکی دابڕێژرێت, واتە درووستکردنی ڕێگاوبان و پردو ئاوەدانکردنەوەی ئەو خاڵە سنووریانەی نێوان هەرێمەکەمان , هەرێمی کوردستانی عیراق و وڵاتانی دەوروبەرمان: تورکیا و ئێران و سووریا. بۆ نموونە چاککردن و باشکردنی ڕێگاوبانەکانی هەرێم لەگەڵ تورکیاو سووریا, لە ئاستی سیاسی دەکرێت پێشنیار بکرێت و پردێك درووستبکرێت لەسەر ئاوی فیشخابوور, کە هەرێمی کوردستان ببەستێتەوە بە کۆماری سووریا.

.

<u>– 2 – 5 **پوختە و دەر ئە نجامەکان :**</u>

هەر لەگەڵ ڕوودانی سەرهەڵدانی پیرۆزی مانگی نەورۆزی ١٩٩١ ئاسۆیەکی تازەی دڵخۆشکەر بەئایندەیەکی ڕووناك دەروازەی کرایەوە بۆ کوردستانی عیراق و گەلەکانی , هەر لە سەرەتاوە پارتەکان هەموو یەککەوتن و بە هەلبژاردنێکی دیمۆکراسی و یاسایی , یەکەم حکومەتی نەتەوەی کوردییان دامەزراند , و هێنایانە کایەوە لە وولاتەکەدا زۆر بە گورجی, هەروەها نەخشەیان کێشا بۆ ئاوەدانکردنەوەی کوردستان .

گۆڕانکارییەکی زۆر ڕێك وپێکی بەردەوام هەر لەسەرەتاکانی سالی ١٩٩١ وە لەناوچەکەدا دەستی پێکرد لەبوارەکانی ئابوری و کۆمەلایەتی بە بەردەوامی گەشەی سەند, لەساڵێ ١٩٩٦ (ح . هـ . ك) ی (پ . د . ك) هەروها هەموو پارتە ڕامیاریەکانی هەرێمەکە هاریکاری و هەماهەنگی باشیان تێکرا پێکەوە ئەنجامدا , سێیەم کابینەی وەزارەتیان دروست کرد بەسەرۆکایەتی بەرێز (د. رۆژ نوری شاویس) .و بریاری/ ٩٨٦ یان و دەرئەنجامەکانیان وا گونجاند کە سوود و کەلکی بۆ ناوچەکە هەبێت و لەگەڵ ڕەوشی نێودەوڵەتیدا بگونجێن , لەبەر ئەوە گەشەسەندن و پێشکەوتنی زۆر بەخێرای بە بەردەوامی بە خۆوە بینی لە بوارەکانی کشتوکاڵ , پیشەسازی ، ئاوەدانکردنەوە، خانووکردن بۆ هەموو چینەکانی میللەت , پەروەردە و ڕۆشنبیری ، قوتابخانەکان بەسەرجەم قۆناغەکانەوە , نەخۆشخانە , ڕێگا وبانەکان ، کارەبا وپێداویستاکانی ئاو پاك کردنەوە (ئاوی خواردنەوە) ئاو ئاوەڕۆ , چاکسازی بواری ژیانی هەزاران کوردی دەرکراو لەلایەن ڕژێمەوە , هەروها ئەوانەش, کە لەئێرانەوە گەڕانەوە بۆ کوردستان لەم ڕووەوە ئەوە زۆر گرنگە , کە نەتەوەی کورد بۆ یەکەم جار توانی حکومەتێکی یاسایی درێژخایەن دروست بکا و کاری هەرێمەکە

www.kurdistannet.org

بگرێـتە بەردەست و گۆڕانکارییەکی مرۆڤایەتی ودیمۆکراسی و ئەزمونێکی پەسندو بەرێز بهێنێتە کاویە , ئەوەش نەك لەکوردستانی عیراقیدا بەڵکە لەهەموو پارچەکانی کوردستانی مەزنی ئەمە یەکەم جاری بوو.

ئـەو حکومەتـە زۆر بـە پەرۆشەوە منداڵەکانی پەروەردەو رۆشنبیر کردوە بە بیرو بۆچونی ئاشتی و ئاشتەوایی لەناو هەموو پارت و کەمایەیەتییە نەتەوەییەکان , رەگەز و ئاینیەکان تێکرا بەگشتی روە و بواری هەماهەنگی و هاوکاری گیانی برایەتی و پێکەوە ژیان و فـرە پارتـیەتی و بـەردەوامی چاکسـازییەکی باش لەهەموو بوارەکانی ژیاندا دەست پیٚ کردوە زۆر چالاکانە بەئەنجامیان گەیاند , کەهـەموو بوارەکـان لەلایەن حکومەتی ناوەندیەوە وێران کرا بوون لەچەند سالێکی لەمەوپێش, جگە لەپێکدادانی ناوخۆ, لەلایەك و لەگەل حکومەتی ناوەندیش لەلایەکی ترەوە .

مەبەسـتی ئـەم لێکۆلینەوەیە ئەوەیە : کەزانیارییە سەرەکیە گرنگەکان لەبارەی کوردستان و (ح . هـ . ك) و باری ئابووریو ئەرکی دەسـەلاتی ئـابووری بگاتـە بەردەسـت , هـەوالیٚ تازەشمـان بـۆ بازرگان و کۆمپانیاکانی ولآتە ئەوروپیەکانیش ئەوەیە , کە هەرێمی کوردسـتان ولآتـێکی رێـك وپـێك و ئاسـایش و ئارامی بەتەواوی بالٓی بەسەر راکێشاوە و لآتێکی دەولٓەمەندەو کاروباری بازرگانی زۆر بەئاسـانی تێیدا ئـەنجام ئـەدریٚ وقـازانجی باشـیش لـەبازرگانی کـردن لەگەلـیدا وەدەسـت دێـت و هەلـێکی زۆر بـاش و بەرفـراوان رەخسـاوە , بـۆ بازرگانیکردن لەگەلیدا, حکومەتی هەرێمی کوردستان هەموو دەم ئامادەیە , بۆ هەموو هاریکاری و هەماهەنگییەك , زۆر بەدلٓـنیانی, ئـەوەش گرنگە کە کۆمپانیا و بازرگانەکانی بیانی ئەوەش بزانن , کە حکومەتی هەرێم نوێنەری لەهەموو وولاتانی ئـەوروپی و رۆژ ئـاوادا هەیە نوێنەرایەتی حکوومەتی هەرێمی کوردستان لە ئەوروپا و هەروەها لەئەمەریکا ئامادەن هەموو زانیاریەك پێش کەش بە بازرگانیەکان و کۆمپانیا و ئەو هاوولآتیانە بکەن , کە پێویستییان پیٚ هەیە .
مـیللەتی کـورد لـە کوردسـتانی عـیراق زۆر روو خـۆش و گەشـبینن و زۆر حـەز ئەکەن کە پەیوەندی بە بازرگانە بیانیەکان بکەن و لەگەلٓیان کۆببـنەوە و هاریکـاری و هەماهەنگیان لەگـەلٓ بکەن و پەیوەندی بەردەوامیان لەگەلٓ ببەستن زۆربەی پەیوەندییەکانیش لەسەربنەمای پەیوەندی کەسایەتی پێك دێت بەردەوام ئەبێت و لەسەر شێوەی برایەتیو خۆشەویستی بەرێوە ئەچێت .

زۆربـەی بەرهەمـەکانی کوردسـتانی عـیراق ئەنـێردری بـۆ تورکیا , ئـێران , عـیراق و سوریا .رێککەوتن و پەیمانە بازرگانیەکانی کە لەنـێوان بازرگانـە بـیانی و کوردەکـان چـەند زوو پـێك بێـت ئـەوەندە زیاتـر هەلی بازرگانی باش و مەزن ئەرەخسێنی بۆ بازارەکانی بازرگانی کوردستانی عیراق .
مەبەسـتێکی تـری گشـتی ئـەم لێکۆلیـنەوەش ئەوەیە کەزانیاری و سەرە هێلٓەکانی ریٚ پێشاندان بۆ بازرگانی کردن لەگەلٓ هەرێمی کوردسـتانی عـیراق , پـێش کـەش بـە کۆمپانـیا و بازارەکـانی ئـەوروپا و رۆژئـاوا بکـات , تابـتوانن کەرەسـە و کـەل وپـەل و پێداویسـتیەکان بنـێرن و بهێـنن بـۆ ئەم ولآتە تازەیە بەپیٚی بەرژەوەندیەکانی ئێستاو ئایندەیان , چونکە بازرگانیکردن لەگەلیاندا ئاسـانەو (ح . هـ . ك) هـەموو ئاسـانکارییەك پێشـکەش بەهـەموو ئـەو کەسـانە ئـەکات کـە بەرژەوەندیـیان هەیە بۆ بازرگانیکردن لەگەلیدا و ئەیانەویٚ ووزە و تواناو سەرمایەکەیان با بەشێك لەسەرمایەکەیان لەو ولآتە تازەدا بازرگانی پیٚ بکەن .

www.kurdistannet.org

هاوپێچەکان

))ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان ((

سزا نێو دەوڵەتییەکانی بە پێی بڕیاری ژمارە ٦٨٨ لە ١٩٩٩/٤/٥

بڕیاری ١٩٩١/٦٨٨

ئەم بڕیارە لە لایەن ئەنجومەنی ئاسایشی نێو دەوڵەتی لە دانیشتنی ژمارە ٢٩٨٢ لە ١٩٩١/٤/٥ ئەنجام درا.

ئەنجومەنی ئاسایش.

بۆ ئاگاداری ئەرکەکانی ئەستۆمان و بەرپرسیارییەتیمان کەوا لە پەیمانی ڕێککەوتنی نەتەوە یەکگرتووەکان دەستنیشان کراوە لە پێناو ئاشتی نێو دەوڵەتی دەوڵەتەکان لەسەری پێکهاتوون.

بە پێی بەندی ژمارە ٢ لە بەشی حەوتەم لە پەیمانی نەتەوە یەکگرتووەکاندا، بە دڵگیرییەوە بە هۆی بایەخ دان بەو کارەساتەی کە دانیشتوانی عیراق لە زۆر بەشەکانی ئەم وولاتەدا تووشی هاتوون،لەوانەش هەرە دوایان ناوچەی کوردستانی عیراق بووە، کە بووە بە هۆی کۆچ کردنی بەکۆمەڵی زۆربەی میللەتی کورد رووەو سنوورەکان بڕۆن و بەناچاری یاساو ڕێساکانی سنووری نێو دەوڵەتی ببەزێنن کە ئەمەش لە ڕاستیدا ئەبێتە هۆی تێکدان و پێشێل کردنی یاسایی و ئاشتی و ئاسایشی نێو دەوڵەتی لە هەرێمەکەدا هەڕەشەی لێ دەکات ئەمەش بوو بە هۆی بڵاوبوونەوەی دانیشتوانێکی زۆری کورد لەسەر سنوورەکانی ئێران و تورکیا, وە هەوڵیان دەدات کە ویستویانە بچنە ئەم دەوڵەتانەوە بۆ پاراستنی ژیانی خۆیان و وڵاتەکەیان بەجێ بڵێن هەروەها بۆ پیرەوەچوون بە داواکانی نوێنەرانی تورکیاو فەرەنسا کە بەرز کرابوونەوە بۆ ڕێکخراوی نێو دەوڵەتی لە ١٩٩١/٤/٢ ١٩٩١/٤/٤ یەك لە دوای یەك ئاماژە بە (بڕیاری (٢٢٤٤٢) . هەروەها بۆ بەدەنگە وەهاتنی نامەکان نوێنەری کۆمەڵەی بەردەوامی کۆماری اسلامی ایران کە بەرز کرابۆوە بۆ ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە بەرواری ٣-٤-١٩٩١ یەك لە دوای یەك ئاماژەشی کردبوو بە بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان ژمارە (٢٢٤٣٦) وە ژمارە (٢٢٤٤٧) بۆ جەخت کردنەوە لەسەر پاراستنی سەروەری دەوڵەتەکانی ئەندامی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان هەروەها پاراستنی ڕیزی سنوورەکانی وە سەربەستی و ڕامیاری عیراق هەروەها سەرجەم دەوڵەتەکانی ئەم ناوچەیە, هەروەها جگە لەوەش بۆ جێبەجێ کردنی ڕاپۆرتی سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان کە لە بەروا ری ١٩٩١/٣/٢٠ ئاماژە بە (بڕیاری ژمارە (٢٣٣٦٦), نەتەوە یەکگرتووەکان.

١. ئێمە فشار خستنە سەر گەلی عیراق لە هەموو لایەکی عیراقدا بە تایبەتی ناوچەکانی کورد نشین بە تاوان دائەنێین، چونکە دەر ئەنجامی ئەم فشار و هەڕەشە و کوشتنی بە کۆمەڵ بووە هۆی هەڕەشە کردن لە ئاشتی و ئاسایشی هەرێمەکە.

٢. پێویستە لەسەر عیراق هاوکاری هەماهەنگی بکات بۆ بنبڕکردنی سەرجەم هەڕەشەکانی لە ئاشتی و ئاسایشی ناوچەکە زۆر بە پەلە و بە گورجی, کۆتایی بهێنێ بەم شەڕو ئاژاوەیە, هەروەها هیوادار بن لە بارەیەوە دەرگای گفتوگۆ بخاتە سەر پشت و لەپێناوی دابین کردن و پاراستنی ڕامیاری سەرجەم هاوڵاتیانی عیراق و ڕێزی تەواویان لێ بگیرێت.

٣. عیراق دان بنێ بەوە کەوا ڕێگا ئەدات و ئاسانکاری پێشکەش ئەکات بە هەموو ڕێکخراوە مرۆییە نێودەوڵەتییەکان بۆ ئەوەی یارمەتی و فریاکەوتن و کارگوزاری پێشکەش بکەن بۆ ئەو هاوولاتییانەی کە پێویستییان پێیەتی لەسەرجەم ناوچەکانی عیراق و هەموو ئاسانکارییەکی بەم کارانە بخاتە بەردەست بەبێ گیروگرفت و ئاستەنگ.

٤. داوا بەرز دەکەینەوە بۆ سکرتێری گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان کەوا بە بەردەوامی بەدوای چەسپاندنی هەوڵە مرۆییەکان لە عیراقدا بچێتەوە. هەروەها ڕاپۆرتی بەردەوام پێشکەش بکات.هەروەها ئەگەر پێویست بوو لەسەر ئەم بنەمایانە

www.kurdistannet.org

نوێنەرانی تر ڕەوانە بکات بۆ ناوچەکە،بەپێی پێویستی هاوولاتیانی شارستانی،دانیشتوانی کورد بەتایبەتی ئەنالێنن بەدەست ئەشکەنجەی ڕژێم و دەسەلاتی عیراقییەوە.

٥. داوا دەکەین لە سکرتێری نەتەوە یەکگرتووەکان کەوا هەموو سەرچاوەکانی دەسەڵاتی کەوا لەژێر دەستی دایە هەروەها لەژێردەستی ئاژانسەکانی ڕێکخراوی نێونەتەوەیی دایە زۆر بەپەلە و بە پەرۆشەوە یارمەتی پێویست و پێداویستەکانی ئەم پەناهەندەو کۆچبەرانەو دانیشتوانی عیراق دابین بکەن.

٦. بانگەوازێك بکات بۆ سەرجەم دەوڵەتەکانی ئەندام لە نەتەوەیەکگرتووەکان و هەموو ڕێکخراوە مرۆییەکانی(شێوازی NGO – ناشێوازی LNGO) کەوا هاریکاری و هەماهەنگی بکەن لە هاوبەشی کردنی مرۆڤایەتی بۆ ڕزگار کردنی کوردە لێقەوماوەکان.

٧. داوا لە عیراق بکرێت کە هەماهەنگی بکات لەگەڵ سکرتێری گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان هەماهەنگی بکات لەپێناو جێبەجێ کردنی ئەم مەبەستانە هەتا کۆتایی.

٨. ئەم بریارە پێویستە جێ بەجێ بکرێت بە پەلە.

<u>حەڤدەم</u> / جەخت کردنەوە.

چەقت ئەکەینەوە لەسەر ئەوەی کە ئەم بڕیارەی سەرەوەی نێو دەوڵەتی کە باسمان کرد بە هیچ شێوەیەك کار ناکاتە سەر ئەرکەکانی پێویستی سەرشانی دەوڵەتی عیراق.

پێویستە عیراق پابەند بێت بە سەرجەم پەیمان و ڕێککەوتن و کارگوزەرییەکان کەوا لە ئەستۆیەتی.

هەروەها دانەوەی سەر جەم قەرزە بیانیەکان ، ئەم بڕیارە هیچ گۆڕانکارییەکی تیا ڕوو نادات ئەوەش بە پێی تەواوی بڕیارەکانی نێو دەوڵەتی.

ڕێبازی جێ بەجێ کردنی ئەم بڕیارە کە باسمان کرد:-

<u>هەژدە:-</u> هەروەها جەخت ئەکەینەوە.

نابێت بە هیچ شێوەیەك ئەم بڕیارە بەوە سەیر بکرێت کە پێشێل کردنی سەروەری سەربەستی سنووری دەسەڵاتی عیراقە.

<u>نۆزدەم:-</u> ئەم بڕیارە دەبێت جێ بەجێ بکرێت.

<u>))نەتەوە یەکگرتووەکان((</u>

بڕیاری ژمارە (٩٨٦) لەسەر / ١٩٩٥ لە ١٤/٤/١٩٩٥

ئە نجوومەنی ئاسایش.

ئەنجومەنی ئاسایش چاو ئەخشێنێتەوە بە سەرجەم بڕیارەکانی پێشووی, کەوا پابەند بە ژیان و خواردەمەنی پێویست و تەندروستی خەڵکانی عیراق و پێشوی ئەو هەڕەشانەی کەوا هاوڵاتیانی عیراق ئەتۆقێنیّ.

لەسەر پلە و پێوەری پێداویستییە هەنووکەییەکان و مرۆییەکانی هاوڵاتیانی عیراق هەر لە خاڵی سەرەتاوە تا وەکو سەرجەم بڕیارەکانی ئەنجومەنی ئاسایش کە پەیوەندیان بەو بابەتە ناو براوە هەیە بە تەواوی جێ بەجێ بکرێت, لەوانەش بە شێوەیەکی بەرچاو ڕەچاوی جێ بەجێ کردنی بڕیاری ٦٨٧ ی ساڵی ١٩٩١ کە لە ٣/٤/١٩٩١ دەرچووە ئەبێت بە تەواوی جێ بەجێ بکرێت, ئەو بڕیارەش دەسەڵات دەداتە ئەنجوومەنی ئاسایشی نێونەتەوەیی کەوا دەست بەکاربێت بەو دەسەڵاتانەی کەوا سەرجەم توانای بڕیاردانی پێویستی ئەداتێ بۆ جێ بەجێ کردنی بڕیاری ژمارە (٦٦١) لەساڵی ١٩٩٠ کە لە بەرواری ٦/٨/١٩٩٠ بەپێی فەرمانڕەوای ئەم هەموو بڕیارانەی سەرەوە:-

www.kurdistannet.org

پێویسته زۆر بـه ڕەزامەندییەوە سـەرجەم دابـەش کـردنی پێداویستییەکانی مرۆڤایەتی و فریاگوزاری گشتی هاولاتیانی سەرتاپای عیراق به شێوەیەکی یەکسانی بێت.

جەخت لەسـەر ئـەوە دەکەیـنەوە کـەوا هـەموو ئـەو حکومەتانـەی ئـەندامن لـە ڕێکخراوی نێە نەتەوەیی بەچاوی ڕێزەوە تەماشای سـەروەری عـیراق و ڕێزی سنوورەکەی دەگرن، بە پێی فەرمانی بەشی حەوتەمی نێو نەتەوەیی ئەمانەی خوارەوە دەبیٚ جیٚ بەجیٚ بکرێت:—

یەکـەم/ سـەرجەم دەوڵەتەکان دەسەلاٚتیان پیٚ دراوە جگە لە فەرمانە ڕەواکانی بەشی / ژمارە (٣ أ) ، (٣ ب) هەروەها ژمارە (٤) لـە بـڕیاری نـێو نەتەوەیی ٦٦١ / سالی ١٩٩٠ ئەو بڕیارانەی پەیوەندییان پێوە هەیە ئەتوانن لە بەرهەمەکانی نەوتی عیراق بکڕن هـەروەها هەموو کارو بارێکی دارایی گواستنەوە کۆگا کردن کە پەیوەندی بەم بابەتەوە هەیە جیٚ بەجیٚ بکەن بەپێی پێویست ، جا لەبـەر ئەوە عیراق بۆی هەیە کەوا کۆی نرخی یەك بلیۆن دۆلاری ئەمریکی نەوت بەرهەم بهێنیٚ لەماوەی ٩٠ ڕۆژدا بەپێی فرمانی ئەم بڕیارە پێویستە پەیرەو بکرێت بۆ بابەت و ئەم بارو دۆخانەی لە خوارەوە دەست نیشان کراوە.

I. ڕەزامـەندی لـیژنەی بـڕیاری جێبەجیٚ کردنی ژمارە (٦٦١) / ١٩٩٠ جێبەجیٚ بکرێت لە پێناو دابین کردنی شێوازێکی ڕێك و پـێکی ڕوون و بـیٚ شـك بـۆ ئـەنجامدان و پێکهێـنان و گونجـاندنی سـەرجەم فەرمانـەکانی ئـەم بـڕیارە پاش ئەوەی کە ئەخرێـتە بـەردەم ئـەو دەوڵەتـەی کـەوا پابەندە یان پێویستە جێبەجێی بکات ، بەتایبەتی حکومەتی عیراق،بۆ سەرجەم کڕینـێك هـی هـەر جۆرێك(خـەرج کـردن) کـەوا بەرهـەم دێـت لـە پـارەی نـەوت و بەرهەمـەکانی نـەوتی عیراقی.هەروەها ووردەواتی ئەو کڕینە بە تێرو تەسەلی بخرێتە بەرچاو لەوانە نرخی سەردەمی بازاڕی نەوتەکە، ڕێگاو تێچوونی گواستنەوە هەناردنـە دەرەوەی نامـەی ئاگـاداری بـانك وەرگرتـنە کـۆی ئـەو پـارەی کـەوا سکرتێری گشتی نێونەتەوەیی ئەیدات بەو خەرجییەی کەوا پێشنیار کراوە بەپێی ئەو بڕیارە.

هەروەها هەرشتێکی تر کە ڕاستەو خۆ پەیوەندی بە دارایی و ئابووری یاخود ناوەڕۆکی ئەم بڕیارەوە هەبێت.

II. شـێوەی دانی پـارەو هـەموو خەرجییەك بۆ هەموو کڕینێکی نەوتی عیراقی و بەرهەمەکانی نەوتی ڕاستەوخۆ لەلایەن ئەو کـڕیارەوەیە کـە لـەو دەوڵەتـەی کـە دەیکڕیٚوە بڕی پارەکەی لە بانکەکانی ئەو وولاٚتەدا دابنریٚ بەناوی سکرتێری گشتی نەتەوەیەکگـرتووەکان بـۆ مەبەسـتی جیٚبەجیٚکـردنی ئـەم بـڕیارە ئەمەشمان لەبیر نەچێت ئەم حساب و ڕصیدە بەناوی سکرتێری گشتی (وە پێش وەخت دەبێت دابمەزرێت).

دووەم: تورکـیا دەسەلاٚتی بدرێتیٚ جگە لە دەسەلاتەکانی فەرمانی بەشی سێیەمی (٣ أ ، ٣ ب) و ژمارە (٤) لە بڕیاری (٦٦١)/ ١٩٩٠ ، هـەروەها فەرمانـەکانی ، بەشـی یەکـەم کە لە سەرەوە باسمان کرد،دەتوانێت نەوت و بەرهەمەکانی نەوتی عیراق بکڕێت بە پـێی پێویسـت پاش داشکاندنی ڕێژەی لەسەدای کەوا ئاماژەی پێکراوە لە بەشی ٨ /٢ لە خوارەوە بۆ قەرەبووکردنی قوربانییەکانی داگیرکـردنی کوێـت، ئـەو بەشـەش کـەوا پێویستە بۆ گواستنەوەی نەوتەکە بە هۆی بۆڕییەکانەوە،پاش ئەوەی هەڵئەسەنگێنریٚ لە لایـەن لـیژنەیەکی تایـبەتی سەربەسـت کـە پـێك دەهێـنریٚ لـە شـارەزامەندان و پسـپۆڕانی ئـەم بـوارە و لە بەشی ٦ ی ئەم بڕیارە باسـکراوە لـە خـوارەوە ئـنئەم لـیژنەیەش تایـبەتمەندە بـە گواستنەوەی بەرهەمەکانی نەوت و نەوتی عیراقی لە بۆرییەکانی نەوتی نێوان کەرکوك —یومورتاليك کەوا لە بەشی (١) ی سەرەوەی ئەم بڕیارە تورکیا ڕێگای پێداوە.

.3بـڕیار درا کە بەشی (١ ، ٢)ی ئەم بڕیارە پیادە بکریٚ بە پێی شێوازی کاتی پێوەری ڕۆژهەلاٚتی جیهان لەپاش یەك ڕۆژ لە دوای ئـەوەی کـەوا سـەرۆکی ئەنجومـەنی ئاسـایش ئاگـاداری ئەندامـەکانی ئەنجومـەن ئەکەنـەوە کـە گوایـە ڕاپۆرتـی سـکرتێری گشـتی نێونەتەوەیی پێگەییوە.

٤. .بـڕیارەکانی لـەوە زیاتر لەگشت ئەنجامی پێداچوونەوەی هەموو ئاسۆکانی جیٚبەجیٚ کردنی ئەم بڕیارە لەماوەی ٩٠ ڕۆژ دا پـاش پـیادە کـردنی بەشـی یەکـەمی ئـەم بـڕیارەی کـە لەسـەرەوە باسمـان کـرد هـەروەها پـێش وەخـت کۆتـایی دەسـتپێکردنی ١٨٠ ڕۆژی ئایندە، هەر بە گەیشتنی ڕاپۆرتەکانی کە ئاماژە دەکەن بۆ بەشەکانی ١١ —١٢ کە لە خوارەوە

باسـی دەکـەین کـە هـەروەها باسـی نـیازو مەبەسـتەکانی ئـەم بەرنامەیـە ئەکا، پێش کۆتایی هاتنی ئەم فەیسەو دەست پـێکردنەوەی مـاوەی ١٨٠ ڕۆژی فەیسـی تازە. بۆ ئەوەی کە تازەکردنەوەی ماوەی پیادەکردنی ئەم بڕیارە بەگەن بکرێ پێویسـتە ئەو ڕیپۆرتانە ئاماژە بە فەرمانەکانی ژمارە ١١ – ١٢ ی خوارەوە بکەن وە بە ئاشکراو ڕاشکاوانە بەوە بگەن کە بڕگەکانی ناوبراو بە تەواوی جیٚ بە جیٚ کراوە.

٥. .بـڕیارەکانی تـر لـە بـواری بەشـەکانی ئـەم بـڕیارە ئەوانـیش لەکاتـێکدا پـیادە ئەکـرێن لـە ئاینـدەدا()فرۆشتنی نەوت و بەرهەمـەکانی کـەوا لەلایـەن حکومـەتی عیراقـەوە ئەنێردرێـتە دەرەوە بـە هـۆی بۆڕی نەوتەکانی کەرکوک یا مورتالیك لە عیراقـەوە بـۆ تورکـیا لـە بـەندەری ئەلـبەکرەوە ، کـەوا بەندەرێکـە زیاتـر بـۆ نـەوت ناردنە دەرەوە بەکاردێت بە مەرجی ئـەوەی کـەوا ئـەو کارانـە بـە تێکرایی‌بەردەسـتە بـۆ پشـکنین و سەرپەرشـتی و چـاودێری لەلایـەن ئـەو کاربەدەسـتە شـارەزایانەی کـەوا سـکرتێری گشـتی نەتـەوە یەکگـرتووەکان دایان ئەمەزرێنیٚ ، بۆ ئەو مەبەستەی کەوا لیژنەکە ئاگادار بکەنـەوە لـەو بـڕە نەوتـەو بەرهەمـەکانی نەوتی کە عیراق ئەینێرێتە دەرەوە هەر لە ڕۆژی دوای یەکەم ڕۆژی پیادەکردنی بەشـی یەکـەمی ئـەم بـڕیارە ، هـەروەها هەڵدەسـتن بە بەراورد کردنی نرخی کڕینی نەوت و بەرهەمەکانی نەوتەکە لەگەڵ نـرخی بـازاڕ بـۆ ئـەوەی دڵنـیا بـن کـە نـرخی فرۆشـتنەکە نرخـێکی گونجـاوە لەگـەڵ نـرخی ئـەو ڕۆژەی بـازاڕی نـەوت وبەرهەمەکانـیدا. هەروەها دڵنیا بن کەوا هەموو مەبەستەکانی فرۆشتنی نەوتەکە ئەو کارگوزاریانەی لەو پێناوە دا جیٚ بە جیٚ کراون کارێکی ئاسایی بوون. هەروەها بە ڕوونی دەست نیشانی ئەوە بکەن کەوا بەشی زۆری نەوتەکەو بەرهەمەکانی لە ڕێگای بۆریە نەوتەکانی کەرکووك یا مۆرتالیك نێر دراوە, ئەوە ماویشە لە ڕێگای بەکرەوو نێردراوەتەوە دەرەوە.

٦. .سـکرتێری گشـتی نەتەوە یەککرتووەکان داوا ئەکا کە حسابێك بکەنەوە لە بانقێکی دەست نیشان کراو دا بۆ مەبەستی کـارو بـاری خـەرجی پـارە دانـانی جـیٚ بـەجیٚ کـردنی ئەم بڕیارە. لەم بوارەشدا ژمێریاری خاوەن بڕوا نامەکانی گشتی و سەربەخۆ کە پابەند نەبیٚ بە هیچ لایەکەوە.

٧. .هـەروەها بـە هـەمان شـێوە وورد بیـنن و کاربەدەسـتانی تر دادەنرێت بۆ جیٚ بەجیٚ کردنی ئامانج و مەبەستەکانی ئەم بـڕیارە, نـابیٚ ئـەوەشمان لـە بـیر بچـیٚ کـەوا حکومـەتی عـیراق پێویسـتە ئاگادار بکرێـتەوە بـە بـەردەوامی بـە هـەموو زانیاریی‌یەکانی کە پێویستە لەگەڵ هەموو بڕیبارەکانی لایەنەکانی کار کردن لەم بوارەدا.

٨. .ئـەو بڕیارانەش ئەدرێت کەوا پێویست ئەکات ––– کە بەکار دێت بۆ خەرجی پێداویستە مرۆییەکانی دانیشتوانی عیراق هـەروەها پێداویسـتیەکانی تـر و کـارگوزاری هەمـە چەشـنەی تـر. هـەروەها داوا ئەکـریٚ لـە سـکرتێری گشـتی نەتـەوە یەککـرتووەکان کـە ئـەم داهـاتی نەوتـەی کۆدەبێـتەوە ––– خـەرجی بکـات. لـە پێـناو مەبەسـتەکانی ئـەم بـڕیارە بەم شێوەیەی لای خوارەوە:–

أ// خـەرجی هـەموو ئـەو کـەل و پـەل و کەرەسـەو تەنانـە کـە لـە لایـەن عـێراقەوە ئەهێنرێـتە وولاَتـەوە بـە پـیٚی مەبەسـتەکان و مەرجـەکانی ئـەو لـێژنەیەی کـە دامـەزراوە بـە بـڕیاری ژمـارە ١٩٩١/٦٦١ بـە تایبـەتی داودەرمـان, پێداویسـتیەکانی تەندروسـتی, کەرەسـەی خواردەمـەنی. کـەل و پەلـەکانی کـە پێویسـتن بۆ پێداویستیەکانی هاولاَتیان هەروەك ئاماژەی پیٚ نەکراوە لە بەشی ٢٠ بڕیاری ژمارە ١٩٩١/٦٨٧ کەوا ئەڵیٚ:–

١. هەموو ئەو کەل و پەلانەی ئەهێنرێتە عێراقەوە ئەبیٚ بە پیٚی داواکانی حکومەتی عێراق بن.

٢. عـێراق بە تەواوی دەستە بەرەی ئەوە ئەکات کەوا هەموو ئەو کەل و پەلانەی کە ئەهێنرێتە عێراقەوە بە یەکسانی دابەش ئەکـرێن لەسـەر بـناماکانی نەخشـەیەکی دارێـژراو بـە ڕەزامـەندی سـکرتێری گشـتی نەتـەوە یەکگـرتووەکان, ئـەوەش ئەگرێـتەوە کـە ئەبێت لیسـتی ڕوونکـردنەوەی ئـەو کـەل و پـەل و خواردەمەنـیانەی کـراون هاوپـێچ بێـت لەگـەڵ هەموو ڕەزامەندی‌یەکانی سکرتێری گشتی.

www.kurdistannet.org

٣. سـكرتێری گشـتی نەتەوە یەكگرتووەكان بە تەواوی ئاگادار ئەكرێنەوە كەوا هەموو ئەو كەل و پەل و پێداویستیانەی كەوا كراون و نێردراون بۆ عیراق تێكرا گەیشتوونەتە عیراق.

ب// بـۆ جـێ بـەجێ كـردنی تـەواوی, پشـكنین و پێداچـوونەوەی لـە كـاتی بـارو دۆخـە نـا ئاساییەكانە و بە باشی ئەزانین لەو سێ پارێـزگایانەی كـە لـە خـوارەوە باسـی ئەكـەین, دابەشكردنی كەل و پەل و كەرەسە و پێداویستیەكان لە لایەن حكومەتی عیراقەوە بێ. بـۆ هـەموو ئـەو كـەل و پەلانـەی كـەوا بـە پـێی ئـەم بـڕیارە كـەوا ئەهێنرێن و ئەگرێن, ئەوەش بۆ مەبەستی ئەوەی كەوا ئەو پێداویسـتیە مرۆییانەی دانیشـتوانی عیراق ئەكرێن ئەهێنرێن بە شێوەیەكی یەكسانی لە هەموو ناوچەكانی عێراقدا دابەش بكرێن. بۆ هـەموو وولاتەكـە بـە تـێكرایی ١٣٠ — ١٥٠ ملـیۆن دولاری ئەمـریكی هەموو ٩٠ ڕۆژێك پرۆگرامێكی مرۆیانە لەلایەن داموو دەزگاكانی نەتەوە یەكگرتووەكان ئەنجام ئەدرێ,

ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ كەوا سەروەری سنوری عێراق لە سێ پارێزگاكەی سەروی عێراق كە بریتین:—

دهۆك, هەولێر, سلێمانی .

ئـەوەش جگـە لـە وەی كـە ئەگـەر داهاتی نەوت و بەرهەمەكانی لەو ماوەی ٩٠ ڕۆژەدا كە ئەفرۆشرێ كەمتر نەبن لەلاەین ١،٠٠٠،٠٠٠ مـیلۆن دۆلاری ئەمـریكی لەو كاتانەدا سكرتێری گشتی بۆی هەیە ڕێژەیەكی كەمتر لەوەی كە دیاری كراوە بۆ ئەو مەبەستە تەرخان بكات.

ج// سـكرتێری گشـتی بـۆی هەیـە كـەوا بـڕی پـارەی قـەربوو بـە پـێی ڕێـژەی دەسـت نیشان كراو داشكێنێ لە حساباتی ئەو بڕە پارەیـەی كـەوا بڕیار درابوو لە لایەن ئەنجوومەنی ئاسایش نەتەوە یەكگرتووەكان لە بەشی دووەمی بڕیاری ژمارە ٧٠٥ / ١٩٩١ لەم بەرواری ١٥/٨/١٩٩١.

د// بـۆ ئـەوەی پـارەی تـێ چـوونی كـار و بـاری پشـكنینی سەر بەخۆی نەتەوە یەكگرتووەكان و داموو دەزگاكان و فەرمانبەران و هەموو ئەو خەرجیانەی كە پەیوەندیان بە ئەنجام گەیاندنی كاروباری پێداویستی ئەم بڕیارەوە هەیە.

ی// ئـەو خەرجـیانەی كە پێویستە بۆ جێ بەجێ كردنی كارو بارەكانی كەوا لە ڕێگای كەسانێك ئەكرێ بە عمولەیەكی تایبەت جێ بـە جـێ ئەكرێ هەروەها ئەو كارو بارانەی كەوا بە پێی برگەی (ج) لەم بڕیارە خراوەتە ئەستۆی ڕێكخراوی نەتەوە یەكگرتووەكان بۆ ئەنجام دانی بڕیاری ژمارە (٦٨٧ / ١٩٩١) .

ف // بـۆ ئـەوەی هـەموو خەرجـیە شیاوەكان بدرێت لەكاتی خۆیدا جگە لە خەرجییەكانی كەوا لە عیراقدا ئەدرێن . ئەوانەش وەك ئـەو خەرجـیانەی كـەوا لـێژنەی كـاری سەرپـەرشـتی بە شیاوی دەزانێت بۆ مەبەستی ئەنجامدانی كارەكانی بڕیاری ژمارە (٦٦١ / ١٩٩٠) ئـەو خەرجـیانە بە شێوەیەكی ڕاستەوخۆ بەستراوون بە ناردنە دەرەوەی بەرهەمی نەوت و بەرهەمی نەوتی عیراقی بە پێی بەشـی یەكـەمی بـڕیاری ناوبـراو مۆڵـەتی پـێدراوە كـە عیراق ئەنجامی بدات ، هەروەها ئەو چالاكیانەی كەوا ڕاستەخۆ پێویستن بۆ ئـەنجامدانی ئەو مەبەستە ، ئەو پارچە یەدەگانەی ئامێر و ئەو ئامێرانەی كەوا مۆڵەت دراوون بە پێی بەشی نوێ ی ئەو بڕیارەی لە خوارەوە باس كراوە.

س // نـزیكەی دە ملـیۆن دۆلاری ئەمـریكی هەموو ڕۆژێك لە ژمێریاری داهاتی نەوتی خاو دا ئەشكێنرێت بۆ ئەنجامدانی ئەوكارانەی لە بەشی شەشەمی بڕیاری ژمارە ٧٧٨ / ١٩٩٢ كە لە ٢/١٠/١٩٩٢ دەركراوە .

9//هەموو دەولەتەكانی كە ئەندامن لەناو نەتەوەیەكگرتووەكاندا دەسەلاتییان پێ دراوە جگە لەو دەسەلاتانەی كە لەمەو پێش بە پێی برگەكانی بەشی (٣ — ج) لەم بڕیارەی ژمارە ٦٦١ / ١٩٩٠ پێیان دراوە ئەو دەسەلاتانەش ئەمانەی خوارەوەن :_

I. هـەناردنی هـەموو ئامـێرو پارچـەی یـەدەگی ئـەو ئامـێرانەی كە زۆر پێویستن بۆ كاروباری ئەنجامدانی تەواو ڕێك و پێكی سیسـتـەمی بـۆڕی نەوتـەكانی كـەركوك مۆرتالـیك بـۆ نـاردنی ئـەو كەرەسـانە بـۆ عـیراق لـە لایـەن هـەموو ئەندامـەكانی نێودەولەتییـەوە ئـەبێ گرنگیـیەكی پێشـەنگی پێـبدرێ . پێویسـتە هـەموو هەناردنـێك ڕەزامـەندی لـێژنەی چـاودێری و

www.kurdistannet.org

سەرپەرشتی لەگەڵدا هاوپێچ بێ ، مەبەستمان لەو لیژنەی ناوبراوە لێژنەی بریاری ٦٦١ /١٩٩٠ لەگەڵ هەموو گرێ بەندی هەناردن دا بێ .

II. هەمو چالاکییە پێویستە ڕاستەخۆکان کە پێویستن بۆ هەناردنی کەرەسەی کەل و پەل ئەوانە سەرجەم بە برگەی لاوەکی(ا) سەرەوە مۆڵەت دراوون و دەسەلاتی پێ بەخشراوە لەوانەش گواستنەوەی پوول و دراو کە پابەندن بەو خەرجییانەی کە پێوستن بۆ ئەو مەبەستە .

10/بڕیار درا کە لەبەر ئەوەی خەرجی تێچوونی هەناردنە دەرەوەو چالاکییەکان بە پێی ئەو دەسەلاتەی کە لە بەشی نوێ ی سەرەوە هەروەها لە برگەی چواری ئەم بریارەی ٦٦١ / ١٩٩٠ جگە لە برگەی (١١) بریاری ٧٧٨ /١١٩١ ئەمانە هەمووی لە پارەی دەست بەسەرگیراوی پارەی عیراق دەبێ کەوا بە پێی فەرمانەکانی ئەو بریارە ناوبراوانەی پێشوو دابین کراوە ، خەرجی هەناردنە دەرەوەو ئەو چالاکییانە کە لە هەمان کاتیشدا ئەتوانرێ کاتێك بدرێ کەوا داهاتی نەوت و بەرهەمەکانی نەوتی عیراقی کۆ ئەبێتەوە بۆ مەبەستی ئەنجامدانی ئەو بریارە. ئەمەش لە دوای ڕزامەندی لێژنەی بریاری ٦٦١ / ١٩٩٠ لەسەر هەموو دانەکارێك وەردەگیرێ جگە لە نامەکانی ئاگادار کردنەوەی بڕی پارەی بانك کەوا ڕا ئەکێشرێ لە بڕی پارەی داهاتی فرۆشتنی نەوت و بەرهەمەکانی کە ئەو داهاتەش ئەبێ لە بانکێك دا کە دەستنیشان کراوە بەتایبەتی بۆ وەرگرتن و مامەڵە کردنی ئەو داهاتە .

11/داوا لە سکرتێری ئەکرێت کەوا ڕاپۆرتێك پێشکەش بکات بە ئەنجومەنی ئاسایشی نێو دەوڵەتی لە دوای (٩٠) ڕۆژ بەسەر رابردنی یەکەم ڕۆژی بەرواری پێداکردنی بڕیاری ناوبراو (بەشی یەکەم بڕیارەکە) کەوا کارو چالاکیەکان هەر لە سەرەتاوە هەتا کۆتایی بەرون و ئاشکرا پیشان بدات پێویستە کە نەتەوە یەکگرتووەکان سەرپەرشتی تەواوی ئەو کار و چالاکیانە بکەن کە لە هەموو (١٨٠) ڕۆژێکدا بە ئەنجام ئەگەیەنێت, لە ڕێگای دەزگای تایبەتی خۆی لەناو عێراقدا. بە هاریکاری ڕاوێژکاری لەگەڵ خودی حکومەتی عراقدا بۆ ئەوەی تەواو دڵنیا بن حکومەتی عراقە بە شێوەیەکی یەکسانی هەموو کەل و پەل و کەرستەو تەنەکانی دابەش کردووە بەسەر ملەتدا بە شێوەیەکی راست و دوست و یەکسانی لەو کەرسانەش بە تایبەتی داو و دەرمانی تەندروستی پێداویستیەکانی تەندروستی , خۆراك و خواردەمەنی کەل و پەلی پڕ کەرەستەی پێداویستی ژیان لەگەڵ هەموو پێداویستیەکانی سەرەکی و مرۆی و هاولاّتیان کەوا بە پارەی داهاتی نەوت و بەرهەمەکانی نەوت کراوە بە پیّی برگەی (٨) کە لەسەرەوە باسمان کرد هەروەها ئەو ڕاپۆرتانە پێویستە ئاماژە بە سەرنجەکانی هەموو کەم و کوڕی و ڕووی گەشی پیادە کردنی ئەم بڕیارە پیشان بدات هەروەها دەبێت ئاماژەش بەوە بکات کە ئایا پێداویستە مرۆیەکانی عیراق تا چ پلەیەك بە ئەنجام گەیشتون وە ئایا توانای عراق لە چ پلەیەك دایە لە بواری هەناردنە دەرەوەی بڕە نەوت و بەرهەمەکانی هەروەها بواری بەرهەم هێنانی نەوت بڕی ئەو نەوتە کە لە چ ئاستێك دایە بەو شێوەیە کەوا لە برگەی یەکەم لەم بڕبارە ئاماژەی بۆ کراوە, داوا لە لێژنەی بڕیاری (٦٦١)/١٩٩٠) ئەکرێت کەوا زۆر لە نزیکەوە هاریکاری و هەوا هەنگی بکات لەگەڵ سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ گەشەسەندنی شێوازی ڕێبازی پێویست و چالاك بۆ جێ بەجێ کردنی سەرجەم ئەرکەکانی کەوا لە برگەگەکانی ٩,٨,٦,٢,١ لەگەڵ برگەی (١٠) یانە پرۆژەی ئەنجام دانی ئەم بڕیارە پێویستە ڕاپۆرتێك بەرزبکرێتەوە بۆ ئەنجومەنی ئاسایشی نێو نەتەوەیی لە ماوەی (٩) ڕۆژدا لە دوای بەسەر چوونی ڕۆژی یەکەمی پیادە کردنی برگەی ژمارە(١) کەوا لەسەرەوە باسمان کرد هەتاوەکو بە تەواوی ئەگاتەوە ڕۆژی سەرەتای دەست پێ کردنەوەی ماوەی (١٨٠) ڕۆژی تازە لەو ڕاپۆرتەدا بەڕوونی و ئاشکرا باسی بواری ئاشتی و چۆنیەتی بەڕێوەبردن, جێ بەجێ کردنی کارەکان و ڕێکخستن و پێشەوە چونیان دەست نیشان دەکات لەگەڵ دیاری کردنی سەرجەم کەم و کوریەکان و بیرو بۆ چوونەکان.

13//داوا دەکرێت لە سکرتێری گشتی سەرجەم ئەم کارانە ئەنجام دەدات کە پێویستە بۆ دابین کردنی میکانزمێکی (ڕێبان)ێکی چالاك و توند و تۆڵ بۆ جێ بەجێ کردنی ئەم بڕیارە, دەسەلاّتی پێ دراوە کە سەرجەم کاروبارەکان ڕێك بخات وە هەموو کردارێك کار بکات کە پێویستی دەزانن لەم پێناوەدا. هەروەها ڕێکەوتنامە پەیمان ئەنجام بدات هەروەها لە هەر کاتێدا بە پێویستی زانی

دەتوانێت راپۆرت بەرزبکاتەوە بۆ ئەنجومەنی ئاسایش بۆ دەربرینی بیر و باروەرەکانی خۆی لەم بارەوە ئەوە جگە لەم راپۆرتانەی کە لەمەو پێش ئاماژەمان پێ کردبوو.

//14ئەبێت نەوت و بەرهەمەکانی کە بە پێی ئەم بڕیارە بەرهەم دێت لە عراقدا بە ناوی نەوتی عراقیەوە بە شێوەیەکی یاسایەکان مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت.

سەرچاوەو پەراوێزەکان :

سەرچاوەکانی /کەبەزمانی ئینگلیزی چا پکراون :-

سیامند بەنا , ساڵی ٢٠٠١, ناوچە پارێزراوەکە . بەریتانیا.

چالیات جیرارد ,١٩٧٨, گەلی بێ نیشتمان, زید (– ZEDلەندەن – بەریتانیا)

غەریب , ئەدمۆند ,١٩٨١ , کێشەی کورد لەعیراقدا . سیداکۆس پرێس و نیویۆرای – ئەمریکا .

دکتور قاسملو عبدالرحمن ,١٩٦٥, کوردو کوردستان / کۆلێتس – لندن – بەریتانیا .

ئیزادی میهرداد /١٩٩٢ – رەگ درەسەنایەتی کوردەکان/ تابلۆر – واشنتن – ئەمریکا .

کرینبرۆك فلیپ ج – ١٩٩٢ / پێداچونەوەیەکی گشتی کورد/ رۆتلێخ – بەریتانیا .

ماکدوناڵد دەیڤید/١٩٩٢ / کوردەکان ئەوگەلەی هەوڵی سڕانەوەی دراوە , – MRGلندن – بەریتانیا .

دکتور – شفیق قەزاز – ٢٠٠١ / پێشبینی بۆ هاو جەشنی سەدام حسین لەعیراقدا – لەدیمانەیەکی رۆژنامە نوسیدا – واشنتن – ئەمریکا .

پرۆفیسۆر – لێری کارۆڵ /٢٠٠١/بۆ وولاتی دژەفرین – بەڵی کوردستان هەرێمی دیموکراسی – رۆژنامەی واشنتن بۆست/ بەرواری / ٢٠٠١/٧/١٥/ واشنتن/ ئەمریکا .

سارالینین مەڵی – /١٩٩٦ – کوردستان – فنلەندە/ وەزارەتی دەرەوەی فنلەندە ٤ – V1هێلسنکی .

یاسین برهان الدین – – 1955 – Aخەیاڵ , پاراستی زانکۆی (LUND)چاپخانەی زانکۆ – لەند (. Lund)

(GBSR)مەکتەبی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان بۆ توێژینەوەو لێکۆڵینەوە (ساڵی /١٩٩٨ / لەپەرتوکی/ کورتە باسێکی ئابوری ودارایی / جیوگرافی ومێژووی کوردستانی هەولێر – کوردستانی عیراق).

بابەتەکانی کۆنفرانسی (پ. د . ك) لە ١٧–٢٠٠٠/٤/١٨

لێکۆلینەوەی پێناسەی کورد – نیویۆرك.

کوردستان نیوس / رۆژنامەیەکی مانگانەیە / کردستان .

کوردستان تودەلی / (ح . ه . ك) ستوکهۆلم – سوید .

....

ئەو سەرچاوانەی /بەزمانی کوردی چا پکراون

– سەرچاوەکان (کتێب و گۆڤارەکان) بە زمانی کوردی :

١– جەزا تۆفیق تالیب, ١٩٩٩, بایەخی جیوپۆلیتیکی دانیشتوانی هەرێمی کوردستانی عیراق, سولەیمانی , بلاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆلینەوەی ستراتیجی, کوردستان.

www.kurdistannet.org

٢– دكتۆر عەبدولا غەفوور, ٢٠٠٠, جوگرافیای کوردستان,دەزگای موکریان, هەولێر, کوردستان.
٣= دەزگای سەنتەری برایەتی,١٩٩٩ , جیۆگرافیای هەرێمی کوردستانی عیراق, هەولێر , کوردستان.
٤– ئەنجوومەنی وەزیرانی حوکمەتی هەرێمی کوردستانی عیراق, ٢٠٠١, ئاوەدانکردنەوەی کوردستان لە ساڵێکدا, چالاکیەکانی کابینەی چوارەم لە ساڵی ٢٠٠٠ داو پلانەکانی بۆ داهاتوو, دەزگای ئاراس, هەولێر , کوردستان.
٥– مەکتەبی ناوەندی دیراسات و توێژینەوەی پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق, ١٩٩٧, نەوتی کوردستانی عیراق, بەشی یەکەم و دووهەم, ژمارە ٣١ وە ٣٢, هەولێر ,کوردستان.
٦– گۆڤاری سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی , ١٩٩٩, ژمارە ١ وە ٢ , سولەیمانی , کوردستان.

– سەرچاوەکان بە زمانی عەرەبی:
١– رسالە الماجستير: کولدران عبدالرحیم , ١٩٩٩, واقع النشاگ التجاری فی اقلیم کوردستان– العراق, جامعە صلاح الدین, کلیە الادارە والاقتصاد, اربیل, کوردستان.
٢– رسالە ماجستیر: نوزاد محمد حسن, ١٩٩٢, واقع وافاق التنمیە الصناعیە فی منگقە کردستان للحکم الژاتی, جامعە صلاح لدین ,اربیل, کوردستان.

سەنتەری برایەتی – پەرتوکی ژمارە /٣/جیوگرافی هەرێمی کوردستانی عیراق/ هەولێر/کوردستان/١٩٩٩.
غەفور عبداللە – جیۆگرافی کوردستان – دەزگای موکریانی
(ح . هـ . ك) هەولێر – کوردستان /٢٠٠٠.
ئاودانکردنەوەی کوردستان / چالاکیەکان و نەخشەوپلانەکانی ئایندەی کوردستان لەلایەن (ح . هـ . ك) سەنتەری رۆشنبیری ئاراس , هەولێر – کوردستان .
جەزا توفیق غالب ,١٩٩٥ گرنگی شوێنی جیوگرافی هەرێمی کوردستانی عیراق / سولەیمانی/ کوردستان .
(GBSR) نەوتی کوردستانی عیراق – هەولێر – کوردستان .
سەنتەری لێکۆلێنەوەی دورخایەن/ژمارە/٢٤ , ٢٦ , ١٩٩٩/٣٣ سولەیمانی / کوردستان .
....

<u>سەرچاوەکانی کە بەزمانی عەرەبی چاپکراون</u>

گوڵدێران عەزیز , نامەی ماجستێر لە زانکۆی سەلاحەدین , کۆلیژی ئابووری, ١٩٩٨ ,
چالاکی بازرگانی لە هەرێمی کوردستانی عیراق (١٩٩٣ – ١٩٩٨)
زانکۆی سەلاحەالدین – هەولێر – کوردستان (بۆ مەسەلەی هەندێك ئامارو چالاکی بازرگانی هەرێمی کوردستان هەندێك سوودم لێوەرگرتووە.)
.
....

www.kurdistannet.org

سەرچاوە چاپ نەکراوەکان (سەرچاوەکانی ئینتەرنێت):

کەم وزۆر سوودم لەو سەرچاوانە وەرگرتووە بۆ بە ئە نجامدانی ئەم کتێبەم.

www.kdp.pp.se
www.krg.org
www.kurdish.com
www.kurdistan.Ws/education
www.un.org
www.kdp.ankara.kurdland
www.fas.org/news/iraq
www.krds.net
www.kurdistan–ParLament.org
www.members.aol.Com/krg site

ناونیشانی نووسەر لە فینلەندا:

Writer’s Address:
Khasro Pirbal
Vuoksenk 6 –B-15
15100 Lahti
Finland
Tel:: 00 35850 3204815
Telefax : 00358 3 7807 672
Pirbal@hotmail.com

www.kurdistannet.org

هاوپێچەکان

هاوپێچی ژمارە ١ نەخشەکانی بەرێوەبردنی هەرێمی کوردستانی عیراق .

هاوپێچی ژمارە ٢ کیلگە وبۆریە نەوتەکانی هەرێمی کوردستانی عیراق .

هاوپێچی ژمارە ٣ بیرو بۆریە نەوتەکانی کوردستانی عیراق .

هاوپێچی ژمارە ٤ بریاری نێو دەوڵەتی ژمارە /٩٨٦ ((UNSCR-986)).

هاوپێچی ژمارە ٥ نەخشەکانی بەرێوەبردنی عیراق – بەپێ راپۆرتەکانی نێودەولەتی (UN).

هاوپێچی ژماره ٦ ئەلف وبای زمانی کوردی .

هاوپێچی ژماره ٧ دانیشتوانی کوردستان .

هاوپێچی ژماره ٨ رامیاری تواندنەوەی کوردوبەعەرەب کردنی کورد لەکوردستانی عیراقدا .

هاوپێچی ژماره ٩ نەخشەی هەرێمی کوردستانی عیڕاق.

هاوپێچی ژماره ١٠ حکومەتی هەرێمی کورد لە ساڵی/٢٠٠١ .

هاوپێچی ژماره ١١ بریاری سزاکانی نیودەولەتی ((UNلەسەر عیراق (بریاری / ٩٨٦).

www.kurdistannet.org